

TÜRKİYE
POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

ULUSAM
TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

Cilt: 2 Sayı: 1 Temmuz 2022

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

Volume: 2 Issue: 1 July 2022



TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

ISSN 2757-5012 · CİLT/VOLUME 2 · SAYI/ISSUE 1 · TEMMUZ/JULY 2022

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi Adına Sahibi/Owner: Kubilay Yılmaz

Yazı İşleri Müdürü/Managing Editor: Doğanay Yılmaz

Editör/Editor: Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl Öztop

Editör Yardımcısı/Assistant Editor: Mustafa Kafkas – Berkin Aktan

Türkçe Dil Editörleri/Turkish Language Editors: Merve Atay – Şevval Demir

Yabancı Dil Editörü/Foreign Language Editor: Sevilya Agezova

Yayın Koordinatörleri/Publication Coordinators: Pınar Baş – Tural Manaflı

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Prof. Dr. Ali Asker (Karabük Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasret Çomak (İstanbul Kent Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüsamettin İnaç (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Yüce (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Tarık Oğuzlu (Antalya Bilim Üniversitesi)

Prof. Dr. Uğur Özgöker (İstanbul Arel Üniversitesi)

Doç. Dr. Bora Yıldız (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Gökhan Güneysu (Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Emin Erendor (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Uğurlu (İskenderun Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan Gündoğdu (Munzur Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya Bölükbaşı (Anadolu Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Agil Mammadov (Azerbaycan İktisat Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Araz Aslanlı (Azerbaycan İktisat Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Ercan Tutar (İstanbul Kent Üniversitesi)

Öğr. Görevlisi Güney Ferhat Batı (Kıbrıs Amerikan Üniversitesi)

Yönetim Yeri/Contact

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM)

Dumlupınar Mah. Günaydın Sok. Koçar Apt. 5/7 Görükle-Nilüfer/Bursa

E-posta: ulusam@ulusam.org.tr

Web Adresi: www.ulusam.org.tr / www.ulusam.com

Yayın Türü/Publication Type: Süreli Yayın

Basım Tarihi/Print Date: Temmuz/2022

ULUSAM

TÜRKİYE POLİTİK ÇALIŞMALAR DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF POLICY STUDIES

İNDEKSLER VE DEPOLAMALAR:



Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.

© Bu yayının tüm hakları ULUSAM – Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi'ne aittir. ULUSAM'IN izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi altı (6) ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir.

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazara/yazarlara aittir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editörden

Fatma Anıl ÖZTOP

(iv)

Araştırma Makalesi/Research Article

The Impact of 'Rentier State' on Economic Development The Case of Kurdish Regional Government (KRG) of Iraq

Zyad Muhammad NURI - İrem AŞKAR KARAKIR

(1-17)

Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz'deki Gelişmeler: Türkiye-Mısır İlişkileri

K. Semih KALYONCUOĞLU - Seniyye KALYONCUOĞLU

(19-29)

Suudi Arabistan'ın Terörizmle Mücadele Stratejileri Çerçevesinde 12 Mart Vakası Sert Bir Yanıt Mı?

Berkay TURAÇ

(31-46)

ABD Dış Politikasında Çin: Donald Trump Dönemi

Berat KARADAŞ

(47-57)

Editörden

Değerli “Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi” okuyucuları,

Bilimsel bilginin üretilmesi ve bu bilginin toplumla buluşması sorumluluğunu üstlenen Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi olarak ikinci sayı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Bu vesile ile Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi’nin ikinci sayısına desteklerini esirgemeyen değerli yazarlara ve hakemlere sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Akademik etik değerleri benimseyen ve bu değerleri ilke edinen Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi’nin ikinci sayısının ilk makalesi Ziyad M. Nuri tarafından kalem alınan “The Impact of “Renter State” on Economic Development: The Case of Kurdish Regional Government (KRG) of Iraq” başlıklı eserdir. Mevcut eser rantçı devlet yaklaşımını Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) üzerinden analiz etmektedir.

Sayının ikinci makalesi Kamil Semih Kalyoncuoğlu ve Saniye Kalyoncuoğlu tarafından ele alınan “Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler: Türkiye- Mısır İlişkileri” isimli çalışmadır. Doğu Akdeniz bölgesinde gerçekleşen keşifler ve sonuçları Türkiye-Mısır ilişkileri üzerinden ele alan bu eser, her iki ülkenin de son dönemde izlediği politikalara dikkat çekmektedir.

Bu sayıda yer alan üçüncü makale ise Berkay Turaç’ın “Suudi Arabistan’ın Terörizmle Mücadele Stratejileri Çerçevesinde 12 Mart Vakası Sert Bir Yanıt Mı?” isimli eseridir. Suudi Arabistan’ın terörizmle mücadele sürecindeki yaklaşımlarını ele alan bu çalışma, konuyu 12 Mart vakası üzerinden analiz etmektedir.

Sayının son çalışması ise Berat Karadaş tarafından ele alınan “ABD Dış Politikasında Çin: Donald Trump Dönemi” isimli çalışmadır. Bahsi geçen çalışmada ABD’nin Çin’e yönelik politikası ve Donald Trump’ın ABD Başkanı olduğu süreçte mevcut politikada bir değişimin olup olmadığı analiz edilmektedir.

Mevcut sayıda yer alan çalışmaların akademik literatüre katkı sunmasını temenni eder, gelecek sayımızda yeniden buluşmak dileğiyle; iyi okumalar dileriz.

Fatma ANIL ÖZTOP

Dr. Öğr. Üyesi-Editör



THE IMPACT OF 'RENTIER STATE' ON ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF KURDISH REGIONAL GOVERNMENT (KRG) OF IRAQ

Zyad Muhammad Nuri

Ph.D Candidate At The Dept. Of International Relations, Faculty Of Business, Dokuz Eylül University & Lecturer At Charmo University, Iraq
zyad.nuri@charmouniversity.org



0000-0002-9823-8193

İrem Aşkar Karakır (Assoc. Prof. Dr.)

Dept. of International Relations, Faculty of Business, Dokuz Eylül University.
irem.askar@deu.edu.tr



0000-0002-8723-4939

Atıf:

Nuri, Z. M. ve Aşkar Karakır, İ. (2022). The impact of 'Rentier State' on economic development: The case of Kurdish Regional Government (KRG) of Iraq. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 1-17.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 05.04.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 31.05.2022



Abstract

Rentier state term has widely been used by scholars to define those states, whose economies largely depend on external rent. Particularly, oil-rich states in the Persian/Arab Gulf are referred as rentier states. Reliance on a natural resource as the main component of state income has extensive economic and political consequences. This study aims to assess the economic consequences of rentier state structure on the Kurdish Regional Government of Iraq (KRG). While the existing literature on rentier state mostly focus on sovereign states as case studies, this study seeks to diverge from the existing literature through concentrating on a regional administration as its case. The study attempts to answer two critical research questions: Is it possible to apply the rentier state approach to the KRG as a regional administration? What have been the economic consequences of rentier state characteristics on the KRG? It was after 2003 that the KRG was able to integrate its economy to global economy which led to a considerable economic growth. Yet, since then, its economy has experienced negative side effects of over-dependence on oil exports such as the lack of diversification of its economy. In this regard, it is argued that the KRG reflects the characteristics of a rentier state. The main components of income have been oil revenues and the federal cash budget from central government of Iraq. The oil export consists more than 90% of the government's revenues. The local economy and taxes do not make any meaningful contribution to government's annual budget.

Keywords: *Kurdish Regional Government (KRG), Iraq, Rentier State, Oil, Rent*

Özet

'Rantçı devlet' terimi, araştırmacılar tarafından yaygın olarak, ekonomileri büyük ölçüde dış ranta dayanan devletleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Özellikle, Basra Körfezi kıyısında yer alan petrol zengini ülkeler rantçı devlet olarak adlandırılmaktadır. Bir devletin temel geliri olarak doğal bir kaynağa bağımlı olmasının geniş ekonomik ve siyasi sonuçları vardır. Bu çalışma, rantçı devlet yapısının Irak Kürt Bölgesel Yönetimi üzerindeki ekonomik sonuçlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Rantçı devlet konusundaki mevcut çalışmalar vaka çalışması olarak sıklıkla bağımsız devletlere odaklanmakta iken, bu çalışma bir bölgesel yönetimi vaka çalışması olarak ele alarak mevcut çalışmalardan ayrılma gayretindedir. Çalışmada başlıca iki soruya cevap aranmaktadır: Rantçı devlet yaklaşımı bir bölgesel yönetim olarak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'ne uygulanabilir mi? Rantçı devlet özelliklerinin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi üzerindeki ekonomik sonuçları nelerdir? Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, 2003 yılından sonra ekonomisini dünya ekonomisine entegre edebilmiş ve bu hatırı sayılır bir ekonomik büyüme sağlamıştır. Ancak; halihazırda, bölgesel yönetimin ekonomisi petrol ihracatına fazlaca bağımlı olmasının getirdiği ekonomide çeşitlendirme olmaması gibi olumsuz yan etkileri tecrübe etmektedir. Bu bağlamda, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin rantçı devlet özelliklerini yansıttığı savunulmaktadır. Bölgesel yönetimin temel gelirini petrol gelirleri ve Irak merkezi yönetiminden alınan federal bütçe oluşturmaktadır. Petrol ihracatı yönetimin gelirinin %90'dan fazlasını oluşturmaktadır. Yerel ekonomi ve vergiler yönetimin yıllık bütçesine anlamlı bir katkıda bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kürt Bölgesel Yönetimi, Irak, Rantçı Devlet, Petrol, Rant*

Introduction

After the liberation of Iraq in 2003, the Kurdish Regional Government (KRG) of Iraq experienced rapid economic growth which reduced poverty and contributed to the improvement of living standards (Salim et al., 2019: 41). However, economic transition has not been easy and the Kurdish society was not ready to adopt the radical changes and to implement the free-trade system. In the face of an ill-planned economic transition to a free market, the market forces do not present a viable alternative for future (Anaid and Tugdar, 2018: 13). The region was integrated into the global economy without going through any prior socio-economic development. In fact, the KRG inherited a quasi-socialist political economy from the Iraqi government that followed this policy since the emergence of republic government in 1958 (Anaid and Tugdar, 2018: 12).

The KRG's economy consists of two separate sectors. The first sector is the relatively developed one which includes oil production and oil-related projects. More than 90 percent of the exports, public revenues and more than half of the gross domestic product (GDP) are generated from oil and its products. The second sector is undeveloped including all non-oil projects such as agriculture, industry, manufacturing, construction, tourism, trade, services, and so on (Alzobaidee, 2015: 6).

After achieving constitutional status in 2005, the KRG expanded its economy through real growth driven by oil exports. The oil sector has been the substantial driver of economic development (World Bank, 2015; Tearfund Kurdistan, 2015). High economic dependence on natural resources like oil, on the one hand encourages economic growth whereas on the other it impedes development in economic sectors other than oil (Auzer, 2017: 106). The main concern about KRG's economy is over dependence on oil revenues and the ill distribution of wealth which weaken economic growth rather than positive progress in the region's economy (Salim et al., 2019).

The main argument of this study is that the economic globalization transformed the KRG into an oil exporting region similar to the Gulf oil countries which generate income from

natural resources specifically oil rent. The unproductive earned payment from exporting natural resources rather than production of non-oil sector carries risks (Gray, 2011). The KRG earns its rents from giving oil production to the foreign companies via contracts to produce and share with the KRG. The society in the KRG mostly depend on public expenditure. The public sector and employees are the main sector in the region. The labour force can be found in the public sector. However, the role and participation of the private sector is very low in the economic growth of the region (Ibrahim, 2019: 3). What government do in the KRG is the expenditure policy only, just like other oil rent states and centralized economic system, because the government provides most of the services such as water, electricity, road, and so on, for the population (Ibrahim, 2019).

Regarding methodology, the article is based on qualitative study based on primary and secondary resources. Primary resources include the Iraqi Constitution, Iraqi and Kurdish Regional Governments' documents, speeches by ruling elites and interviews. Interviews are carried out with senior political party members, and members of the Kurdish parliament. The interviews were conducted both face to face and online. With respect to the face to face interviews, multiple visits took place to the parliament and political party offices in the region, while the online interviews were conducted through the Zoom platform. The design of the interviews is based on open format questions. Secondary sources include books, journal articles, newspapers, and magazines.

1. Defining the Rentier State

The origins of the 'rentier state' concept derived from the work of the economists and the word 'rent' is used to describe the returns to the landowner. Land rents may create income for the owner without leading to reproduction of any asset (Losman, 2010: 426). The owners also do not put any productive effort, but are rather rewarded for what is being used (Losman, 2010). Thus, the rentier state concept was initially built on the word of rent that was defined by David Ricardo and his land rent theory in the nineteenth century

(Ozyavuz and Schmid, 2015: 4). In its contemporary expression, the rentier state refers to a country which gathers large portion of its income from exporting natural resources especially oil and natural gas (Losman, 2010). The rentier state approach is a theoretical framework that tries to illustrate the impact of external rent on state-society relations and governance (Gray, 2011). Rentier state approach began to be used to analyze oil producing Arab states since the late 1960s since they own significant amounts of hydrocarbons. The first analyst used the rentier state expression with reference to Libya in 1969 (Ozyavuz and Schmid, 2015: 6). One year later, Mahdavy (1970) widely used the term referring to Iran. Later in the 1980s, Giacomo Luciani and Hazem Bablawi (1987) used the term and the approach when they discussed the Arab oil states.

The percentage of external rent in the total government's total revenues is critical in defining a rentier state. A state may become rentier if the government relies on oil, natural gas, and mineral rents more than 40% in its total economic revenue (Altunisik, 2014: 77). Mahdavy (1970) defined rentier state as "those countries that receive on regular basis substantial amounts of external rents.... which are rentals paid by foreign individuals concerns or governments to individuals, concerns or governments of a given country." Luciani (2013) also offered an explanation of the rentier state with respect to the oil exporting countries and he defined it as a "state that is paid by the oil rent, which accrues to it directly from the rest of the world, and supports society through the distribution or allocation of this rent through various mechanisms of the rent circulation". Beblawi (1987) developed the idea of the rentier state approach further pointing out that in rentier states, rent dominates the economy of the country and it's the predominant national revenue. According to Beblawi (1987), even though, there is not a pure rentier economy the rent level extraction is a matter in judgment about the rental state; the rent is external. The external origin of the rent is essential to call a state a rentier state. In rentier states, the internal economy and production sector are weak or do not exist at all; the majority of population are consumers and there is only a small group of people to

generate the rent; and the state is the principal receiver of the external rent (Luciani and Bablawi, 1987). Although there is nothing to restrict the rentier state to oil production, the approach has mostly been applied to the oil producing states (Gurses, 2019: 509). Furthermore, according to Mahdavy (1970) what is important is that, the domestic product of the oil exporting countries have nothing or little to do with the received revenue of the government. He points out that the oil revenue is a free gift of nature for those countries.

2. The Estimated Oil and Natural Gas Reserves in the KRG

The first well drilled in the Middle East was Chya Surkh structure that is located close to the border with Iran in the south eastern part of Kurdish region in 1901. However, the Kurdish rule over its oil took place after around 100 years from the first drilled well marking the first time in the history of the region that Kurdish people have control over their own natural resources (Mackertich and Samarraï, 2015: 182,191). The strategic position of oil and gas sector has grown in the past decade, leading the Kurdish region to become an important part of international hydrocarbon market (Dilek, 2018: 120,126). The foreign companies from all over the world poured capital to the region. Until 2013, there were around 50 oil companies that could extract 100,000 barrels per day (bpd) oil from the Kurdish region (Abdullah, 2016: 78) By the end of 2014, 50 production-sharing contracts had been issued by KRG with foreign oil companies. The process of globalization and free market gave tools and equipment to the KRG to build its oil business. The KRG's object was to become one of the main oil exporters and looked forward to become a state that has the same capacity as the Gulf oil exporting countries in terms of production (Ibrahim, 2019).

The Kurdish region has become one of the most active exploration areas of oil and natural gas in recent years (Gürbey and Yildirim, 2019: 59; Ramazan, 2015: 3-4) There is not a clear date about the estimated oil and gas resources. The U.S. Geological Survey (USGS) illustrated that the estimated oil is around 41 billion barrels and the estimated natural gas is around 54 trillion cubic feet in the

KRG (Mills, 2016). According to the KRG's ministry of natural resources, the oil reserves in the region are estimated to be around 45 billion barrels, however there is no technical base for this claim (KRG, Ministry of Natural Resources, 2021) This amount is without the reserves from the fields near Kirkuk and other disputed areas (Gray, 2012). Friedbert Pflüger and Arash Duero (2011) note that if the KRG is counted as an independent country, this would place it as the tenth richest country for oil and natural gas reserves.

To understand the potential production capacity of the KRG, it would be appropriate to compare it with some other countries. For instance, Azerbaijan has 7.0 billion barrels of oil reserves, Egypt has 3.1 billion barrels, Oman has 5.4 billion barrels, Colombia has 2.0 billion barrels, Ecuador has 1.3 billion barrels, and Iraq has around 145.0 billion barrels of proved reserves (Statistical Review of World Energy, 2021). If one considers the KRG as a country, its reserves would take the seventh place in the Middle East, although it will be far behind the Saudi Arabia and Iran. The proved natural gas reserves are around 29 Trillion Cubic Feet (tcf), relatively more than Oman which is around 23.5 tcf, but it's less than the main land of Iraqi federal state and Iran (Statistical Review of World Energy 2021). However, it's important to note that the domestic consumption in the KRG is much lower than other countries. The gas reserves are mostly in the separate zones with oil in the region which help the region to export more in case of greater exploration and deeper drillings (Mills, 2016).

3. Rentier Characteristics of the Economy

The natural resources come with the curse of poor and unstable economic growth rates in the third world countries whose national income is dependent on natural resources especially oil. In the rentier states, the majority of the revenues is derived from renting natural resources for the foreign clients (Mahdavy, 1970: 428). In the oil and natural gas states, a rentier mentality emerges in society. Oil provides petrodollars to which states and societies become addicted (Skocpol, 1994). State and society are victims of petromania due to the weakening of the

traditional work ethic, which consequently develops a rentier mentality within the society (Karl, 1999: 35).

The rentier state literature is the primary lens through which many Middle Eastern countries can be understood (Alahmed, 2007: 586). The rentier theory and the relevant literature attempts to explain the effect of oil production and revenues earned from oil on the country's economy, politics, institutional structures, social behaviours, and cultural attributes (Mahdi, 2007: 4). Rentier state primarily depend on the income from renting natural resources mainly oil. Instead of taxes, the rentier state's income is generated from oil. (Mahdavy, 1970).

Beblawi (1987) argues that there are four main characteristics that are common among the rentier states in the Arab world as follows: rentier income is the prevailing source of income in the national economy, oil rent is large, the local economy does not need non-oil income, there is also not a strong domestic productive sector. This means that the rent situation is predominant; small percentage of population participate in generating the rent and the state or government is the main recipient of the rent. In this kind of economy, the citizen is alleviated to pay taxes since taxes are reduced to a very small amount. The rentier economy extracts its revenue from production sharing agreement with the foreign companies that extract hydrocarbons (Sosnowski, 2019: 147-148). These four characteristics have an important impact on the Arab oil countries in the Middle East including Iraq comprising the Kurdish region of Iraq.

By those definitions and above illustrations, the KRG can be considered among the rentier regions within the federal state of Iraq, however it acts like a state especially after 2014 through exporting oil to the world market. The KRG is classified into a rentier state ever since depending on fiscal cash flow from Baghdad since 2004. KRG has access to allocated budget share from Baghdad's income. This transfer of budget continued up to 2014 when the Maliki government cut the region's budget due to the political, financial and legal disputes between the KRG and the central government of Baghdad. After 2014, the KRG

acted as a state due to exporting of its oil to the world market independently from Baghdad. Therefore, the KRG's rentier economic history is divided into two periods of between 2004-2014, and from 2014 until now (Mamshae, 2019: 100).

The nature of KRG's economy is undiversified. Its economy depends on imports except for crude oil (Sosnowski, 2019: 147-148). Oil exports account for more than 90 percent of the Kurdish total exports and imports also account for more than 90 percent of non-oil products such as goods and other services. There is a very limited or zero exportation of locally produced goods. There is a lack of customs policy that could support local entrepreneurs. Without developing the local production and local private sector, it will be hard if not impossible to diversify the sources of budget revenue. Without the diversification of revenue sources, it's impossible to achieve economic security (Sosnowski, 2019).

The reliance on oil sales created new opportunities and challenges for the Kurdish development. Like many Middle Eastern oil countries, the KRG does not rely on taxation to support the government. The revenue in the Kurdish region is received mostly by exporting of oil, which have nothing to do with the production process of the domestic economy (McAvene III, 2017). The government excessively depend on oil whose revenue is more than 92 percent of the budget. Therefore, there is no balance in the Kurdish region's economic development. In other words, the Kurdish region's economy is strong in terms of consumption and weak in terms of production (Bajalan and Wahab, 2016). The level of exporting oil by the KRG would put the region in a fragile position. Financial security requires major fiscal and wider economic governance development. Since the economy depends on global oil price, fluctuations in price would deteriorate the economic situation in the region. It would cause economic crises as seen in the Kurdish region when the oil price got down in the late 2018 because of the Covid 19 pandemic. The rise of oil price from 2021 might ease the crises however the permanent

palliative needs real and structural reform in the government's all sectors (Mills, 2016).

The KRG's economic survival can't last long without the revenue of oil whether it's from Baghdad's fiscal rent transfer or independent oil export by the KRG itself. The KRG has faced difficulties since its independent oil exports amounted 17 percent less than that of earned from Baghdad prior to 2014. Therefore, the period between 2004 to 2014, is called a period of boosted and prosperous economy because the cash transfer from Baghdad was higher than the income revenue from independent oil export (Mamshae, 2019: 103). The KRG received 17 percent minus sovereign expenditure of the federal budget annually. The 17 percent amounted around \$12 billion in 2013, which was equal to 80 percent of the KRG's total revenues (Khalid, 2021: 217). Since 2014 up to date, the KRG is looking for Baghdad's financial support to pay for the employees' salaries. The government of Baghdad still transfers some money to the KRG based on the agreements between both sides. By all counts, the KRG has a rentier economy.

3.1. Oil as the Leading Source of Budget in the KRG

The KRG's economic sector mainly depends on the oil revenue which has been generated by the government since 2007. The investment in the oil sector is directly affected by the foreign oil companies and the oil price (Ramazan, 2015: 3). KRG extracts more than 90% of its budget from oil (Auzer, 2017: 107-108). The economic growth depending on oil is risky for the economic development. This risk is higher for a region like the KRG, due to the security problems and political instability of the region (Ramazan, 2015). Therefore, the price of oil directly affects the annual budget and the ability of the government to pay employees' salaries. For example, since 2014 due to the federal budget cut, the collapse of the price of oil, the war against ISIS, instability in the country and the humanitarian crisis, the negative impact on the oil dependency has been reflected on the KRG's budget (Auzer, 2017: 107-108; Salim et al., 2019: 42-43).

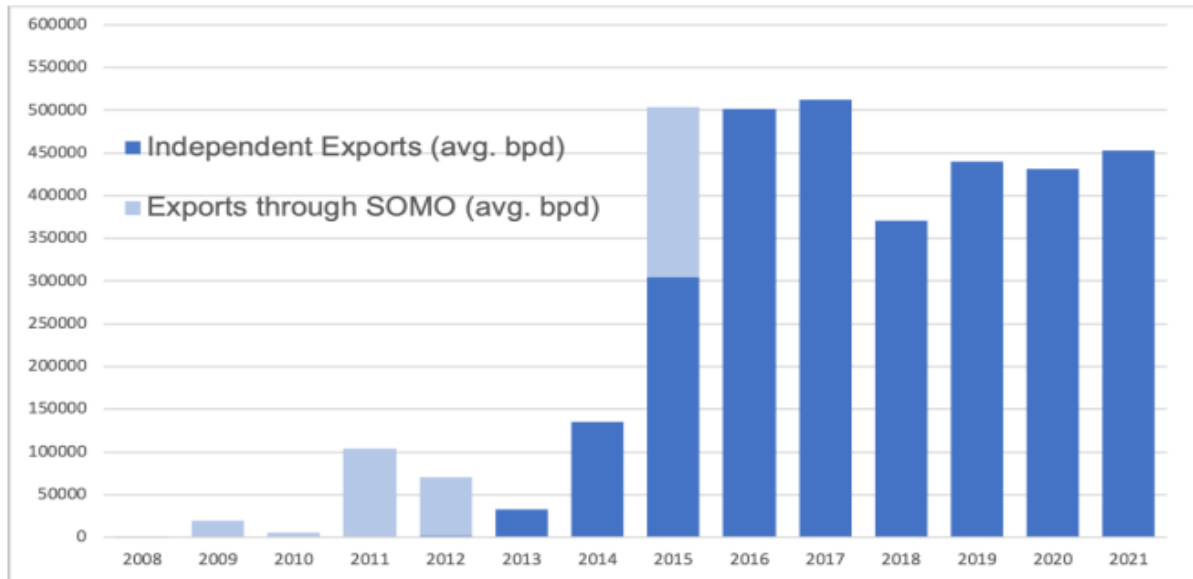


Table 1. KRG Oil Exports 2008-2021

Source: Tabaqchali, A., Al-Shadeedi, H. and Abdullah, S. (2021). Breaking the Impasse: The Baghdad-Erbil Budget Divide. *Iraq Business News*. Iraq Economic Review. <https://www.iraq-businessnews.com/2021/05/10/iraq-economic-review-second-edition/>

The export of oil by the KRG itself, started in 2009, with very small amount of export, which was less than 100 bpd (World Bank Group, 2016). Prior to the export of oil independently, the KRG received the annual budget from the federal government at the end of every financial year. The budget for the following year is approved by the Iraqi council of ministers. Early 2014 was the beginning of the economic crisis because Baghdad cut the KRG's monthly payment (Aresti, 2016: 12). The monthly transfer was around \$1 billion which the Iraqi government transferred only January and February payments from the total \$12 billion. Against the reduction in payment, the KRG exported oil of about \$1.3 billion, (World Bank 2016) which was around 400,000 bpd (the Deloitte Oil Production Report, 2014), and received about 1.5\$ billion from the domestic and foreign companies (World Bank 2016). In 2015, there was not any fiscal transfer that the KRG received from Baghdad (Jiyad et al., 2020: 36-37). The KRG has not passed a public budget bill since 2014 (Khalid, 2021: 218). The KRG's annual budget in 2016 was around 5.4 \$ billion and 80 percent of this number was obtained from oil revenue. The main problem was the expenditure compared with the revenue

income because the spending was 5.5\$ billion in the same year (Rudaw, 2017).

The KRG has a limited control over its natural resources especially after 2017 when the Iraqi government re-controlled the oil fields in the disputed area (Anaid and Tugdar, 2018, p.20). In 2017, the total revenue of oil export in the KRG was around \$7,610,543,501 (the Deloitte Oil Production Report, 2014). In 2018, the KRG oil export was around 380,000 bpd with the total net revenue of \$ 5,027.1 (Tabaqchali at el., 2021). In 2019, the KRG's oil export was around 470,000 bpd (Hussain, 2019). The KRG sold its oil by around \$64 per barrel (Tabaqchali at el., 2021). In the year of 2019, the KRG expected to receive 1.44 billion from the central government of Baghdad when the deal was under the new arrangement. The KRG generated less than 950 million that was got from Baghdad. The KRG only generated around 648 million in revenue. Federal transfer was around 328 million, independent oil sale was 270 million, and non-oil income was around 50 million. The KRG had 300 million monthly deficit, which had pushed the KRG to limit the payment of international oil companies and investors or to reduce its employees' salaries. The KRG choose the salary

reduction as an alternative to balance its budget from 2015 to 2021 (Knights, 2020: 2).

The total KRG's export of oil in 2020, reached an average of 440,000 bpd and the price was around \$40 per barrel. For example, if the October 2020 was taken as an example, the total oil export was around 13,320,000 million barrels sold for \$40.19 with a total revenue of \$503,508 million. The total revenue of the KRG's oil sale increased in 2021. The increase is due to the increase of the oil price and the devaluation of Iraqi currency compared with the U.S dollar. If one takes October 2021 as an example, the oil export was around 11,828,734 million barrels. The oil price increased by an average of \$83. The total revenue became \$989,921,818 (Draw Media, 2021a). The income revenue from oil is much lower than expenditure in the same year which is around \$8.28 billion for a month (Tabaqchali at el., 2021). According to the Kurdish officials the KRG is currently exporting around 450,000 bpd to the Ceyhan port in Turkey for sale by the international buyers (Rudaw, 2017). According to the Deloitte reports (2021) the net cash received by the KRG from the oil sale in 2021 was \$3,964,814,502.

The oil price is recovered after the breakdown. However, the dependence on the oil is not the best solution for the KRG, even if the KRG's production reached 1 million bpd (Mills, 2016). According Bilal Saeed (2019), an economist, the KRG's economic system is not healthy like other rentier states as the region is rich when the price of oil is high and it's poor when the price of oil is low, and this can't be called a healthy economy. He argues that the big mistake that the Kurdish leaders making is the letting go of other sectors by the wayside. Instead, the revenue of oil could be used to develop other sectors such as agriculture, health and tourism sector. The government has mainly focused on developing the oil sector and ignored the rest (The Arab Weekly, 2020).

3.2. The KRG's Local Income Including Taxation

As Beblawi (1987) illustrated in the characteristics of the rentier state, one condition for a state or a region to be rentier is that it depends less or no taxation at all. In the case of KRG, people do not pay taxes or pay limited taxes. Based on the reports and budget

laws there is no income from taxes in the KRG. It can also be pointed out that the general local income is very low (Budget Laws). The people in KRG are not used to pay taxes or high taxes to the government. The government also does not have appropriate mechanisms to collect taxes and customs. For example, the government failed to collect the electricity and water consumption fees and then the government decided to pass the electricity, and water management to the private sector, which was due to weak services and lack of collective taxation from the people. The government also has lack of central mechanism on other income sources, such as the taxation department in the government and border customs. The other problems with local incomes are that the incomes collected by the government officials are not returning to the government. The government claims that some cities do not return the collected money to the government in Erbil, while the political parties control the sources of income in the cities.

According to some members of KRG Parliament, there are problems with taxation management and the return of local income. For instance, according Dr. Izzet Sabir (2021) a former member of the parliament from the Patriotic Union of Kurdistan (PUK) Party, the tax collection is not managed well. The government should implement taxes in the high-income sectors and reduce the taxes on the low and middle-class peoples. However, in the KRG, the government does not know how to do so. The government put taxes on bakery shops and small sweet factories while oil companies, internet companies and cement factories are free riders which do not pay any taxes. The big problem is that the parliament does not have any power on the government authorities and political parties in the case of mismanagement of domestic income (Sharpness, 2021). Haladny (2021) stated that the KRG put unlawful taxes on people while not paying the people's salaries. The taxes are not less if we compare it with the other oil rich countries. The problem with taxation in the KRG is not about the low rate of taxes, but about the corruption. People and firms pay taxes and customs on the border, however the income does not return to the government. In 2021, the local income revenue including taxes and other local payments monthly is around 200 million

Iraqi Dinars in the total KRG's budget, which is very low compared with the money extraction from people.

3.3. Import and Export in the KRG

In general, it's common for the Middle Eastern countries to import the same commodities for a very long time period, without making any effort to understand the nature of the imported product and to learn the necessary skills to adapt it for local needs. The governments rarely make efforts to transfer the technology and production facilities to produce the imported goods by supporting local market and trade contracts in the region. This lack of effort to learn and lack of technology to enhance development might be the main reason causing the development problem in the KRG. This is also the main indicator of backwardness in self-sufficiency, the capability of technology and development purposes (Heshmati, 2007: 45-46). The dependency on import in the KRG has created difficulties in making budget calculations. The uncertainty and subsequent delays and excessive costs are negative factors for development and resulting in over-use of natural sources (Heshmati, 2007: 45-46).

The main function of the Kurdish region as a market for imported goods and a supplier for natural resources in the capital market has serious effect on the domestic production in the region (Tahir, 2021: 126-127). The internal production and non-oil sectors are virtually disappearing in the Kurdish region, leaving the region to depend on oil export and neighbouring countries to import even the basic food supplies. In the post-2003, KRG has imported goods especially food stuffs from neighbouring countries or even from other foreign countries far away from the region. The food sold in the KRG markets are mostly imported from Turkey, Iran, India, China, and Brazil (Leezenberg, 2015: 170-171).

Ali Hama Salih (2021), member of the KRG Parliament from the list of Change Movement notes that almost everything is coming from outside. The KRG has no production to export except few kilograms of unmanaged fruits to the world and crude oil. He argues that the most ironic aspect of import is the import of oil products such as benzine and

gasoil and kerosene from neighbouring countries. The KRG does not have any industry even in the oil sector. Instead, it exports crude oil and imports various oil products. This can be called a huge failure in the oil policy (Ali Hama Salih, 2021).

Neighbouring countries are the main trade partners to the KRG. Mainly Turkey, through the Ibrahim Khalil border, has become the KRG's main trading partner. The Islamic Republic of Iran is the second largest partner after Turkey that exports its products to the KRG. Iran exports its goods to the region through the Bashmakh, Haji Omran, Peris-Khan, crossing borders (Tüysüzoğlu, 2015: 88-89). In 2007, the KRG imported more than 65 percent of its food stuff while only 35 percent was produced domestically (Salim, et al., 2019: 41). This was mainly because of the economic downturn of agriculture sector, even though the Kurdish region has a huge fertile agricultural land. This sector was devastated by the former Iraqi regimes' policies for long years, however the Kurdish governments have not done much to recover the agriculture (Ramazan, 2015: 4). According to the data provided by the ministry of trade and industry, the total import in KRG was estimated to be around \$20,8 billion in 2013 (World Bank, 2015). According to Mustafa Sheikh Abdulrahman, the president of the Kurdish Region, Exporters and Importers Union, the trade movement in 2021 increased significantly. The KRG's trade with Turkey in 2021 was around \$9 billion, while with Iran was about \$7 billion. Trade movement increased by 45 percent in 2021, although exports were very low compared to imports, but it was still encouraging because some domestic products were exported to other countries and were sold there (Omar, 2022).

It's not easy to estimate the KRG's export revenues because there is no clear data to show how much is being sold by the KRG directly or through the Iraqi government's central selling mechanisms, and the bulk of exports from the KRG consist of oil (World Bank, 2015).

According to the government officials, in 2015, about 90 percent of the goods available in the Kurdish region's market were imported from the foreign countries mainly

neighbouring countries. while agriculture sector allocated only 2 percent of the annual government's budget (Abdullah, 2015). Selling products in the local markets is difficult for the local farmers and enterprises due to the lower price of products from Turkey, Iran, China, some EU countries and elsewhere. The import business in the KRG is under the control of the merchants who have links with the ruling elites. Putting all hopes on the natural resources, future of oil and gas export, and neglecting the agriculture sector, created the rentier state mentality which was inherited from Iraq and increasing integration of Kurdistan's economy into the global economy (Tahir, 2021: 126-127).

The Kurdish people consider imported goods are a threat to the domestic production. The economic and agricultural experts criticize the government for not having a proper plan to support domestic production. The farmers asked the government to find a market for the domestic products and to implement tariff on the imported products (Rudaw, 2020). The lower price of products from neighbouring countries destroyed the domestic products (Jongerden, et al., 2019: 5). The critics on dependence on imports started years earlier with the "Oil for Food" program in 1997. The experts believed that the humanitarian aid to the Kurdish region aimed to rebuild the villages and to restore domestic production through rehabilitating agriculture. However, the "Oil for Food" program stopped this effort and created the food distribution system (Tahir, 2010: 5). Thus, dependency on the imported food is not new in the region. However, the players are different, Turkey and Iran now are the dominant players in exporting products to the KRG and Iraq as a whole (Jongerden et al., 2019: 5).

3.4. Public Employees and Unemployment Rate in the KRG

The very high number of public employees has been a key challenge for the KRG in the last decade. The large number of public employees drained most of the funds that could have been used for the development of the region especially the development of infrastructural needs (Anaid, 2019: 18). Since the KRG's establishment in 1991, the public employment has operated as the

comprehensive social security system. In this system, the political parties particularly the Kurdistan Democratic Party (KDP) and PUK, allocated the region's resources including the public employment to their clients to get support and votes by those clients during the times of election. The high number of government work force with salaries and pensions has consumed almost total government expenditure (Stiftung, 2020). Therefore, corruption and mismanagement have led to a bloated public sector (Al-Mawlawi, 2020: 1). Until 2014, the KRG received its fiscal money from the Iraqi government. However, after the suspension of the fiscal transfer from Baghdad, the KRG's decision to sell oil independently led the government's massive employment structure into crisis. The fiscal absence thereafter resulted in the delay of the employees' salaries and serious cuts for several months (Jiyad et al., 2020: 170; Leezenberg, 2015: 170).

The employment of people in the public sector until 2012 increased the employment rate to 92.1 which is incomparable with the neighbouring countries in the Middle East (Ibrahim, 2019: 5). The 53% of the employment in the KRG is in the public sector (World Bank, 2015). The government employees rose up to around 1,350,000 which required the government to earn 700\$ million to pay monthly salaries to the public employees, that made it difficult for the KRG to pay the monthly salaries (Anaid, 2016).

In the KRG, the public sector positions offer lower income but they're secure. Even though the educated people in the region support the reduction of public employees, however they share mistrust regarding the private sector. Therefore, the KRG so far remained as the largest employer (Jiyad et al., 2020: 42). According to Ali Sindi, the minister of planning, the majority of the people in the KRG depend on the public sector for their income which makes around 53% of the people to rely on the public sector (Rudaw, 2016). In rentier states, there is high percentage of public employees in the governmental sector. In the KRG, the public sector employment is around 53% compared with 50% in the federal state of Iraq, 26% in Azerbaijan, 26% in Jordan, and 12% in Turkey (World Bank, 2015). Around

70% percent of the KRG's income is spent for the salaries of the people (World Bank, 2015).

The recruitment process for the public sector positions in the KRG has not been skill based. The selection process has been more loyalty-based and this has contributed to the weaknesses of bureaucracy in the KRG (Sumer and Joseph, 2019: 45-46). To be an employee in the KRG, it's required to visit that Security Directorate of the city "Barewaberayati Asaish" to complete the procedures and there, people are asked about their loyalties for the political parties. It's a requirement for that a civil servant candidate to tell the political party that he/she belongs to, otherwise the application would not proceed further. The precise number of employees were unknown until the end of the registration of almost all employment in the biometric system in 2017. The biometric registration recorded 1,244,000 million payrollers, while the previous number of the people who received salary from the government was around 1,395,000 million (Rawf, 2018). Based on the Iraqi government's data, active civil servants are around 682,000, however according to the KRG officials the civil servants are around 751,000 (military and civil employees) among the overall salary receivers (Zhyan, 2021).

For almost less than a decade after 2003, the KRG was successful in providing jobs to the university graduates. It could absorb the large number of graduates into the government's institutions. Haladny (2021) explains that in the 1990s the public employees' number were around 300,000, however based on the biometric system the payrollers increased to 1,244,000. It's clear that no governments around the world can afford to give positions to all graduate students in the public sector. The accommodation of the large and ever increasing number of people into public sector requires a steady rise in the budget for salaries, however the Kurdish region has fallen into the opposite direction (Leezenberg, 2015).

The unemployment rate was low before the economic crisis in the region in 2014, for instance the unemployment rate between 2012 and 2013 was around 8% to 6.5%, which is fair by the world standards. However, the rate unevenly increased to 14% in 2014 after the

dispute between the KRG and the Iraqi government (Azer, 2016: 113). The KRG asked for help from the world economic institutions to undertake economic reforms. The KRG Minister of Planning, Ali Sindi, in a conference in Erbil, stated that the government's three years strategic plan is to boost the private sector to reduce the dependency of the population on the public sector income for their livelihood (Azer, 2016).

The KRG Labour and Social Affairs Minister, Mohammed Hawdyani, stated that jobless youth men and women have increased in the region. According to Rudaw Media Outlet statistics, the unemployment rate among Kurdish young men is 9.7% and among women is 29.4% (Rudaw, 2016). Due to the unemployment rate in the KRG, youth in the Kurdish region started to immigrate to Europe. Only in 2015, around 3000 Kurdish citizens immigrated every month (Ali, 2015). With the economic instability and financial crises in the region and with around 1.3 million public payrollers, this number was much higher in 2021.

3.5. The Problem of Diversification of Economy and the Ignorance of Non-Oil Sectors

The most critical problem that challenges many developing countries around the world is the problem of economic diversification. According to Steven et al. (2015) the suitable economic diversification policy has a strong probability to build strong sustainable economy in the oil rich countries. The diversification of economy or export diversification strategies might be a good measure that a country takes in order to fight economic challenges (Auzer, 2017: 17). The lack of diversification of economy and the heavy dependence on oil make countries' economies vulnerable to crises. A country's high dependence on natural resources, especially oil revenues may jeopardize stability of its economy (Auzer, 2017: 17). The KRG's heavy dependence on oil and lack of diversification of its economy have made KRG to be vulnerable to any crisis including the decline of oil price, which would affect the national budget of the region (Salim et al., 2019: 43).

The large percentage of oil dependency reflect the need of KRG to expand other economic sectors, in particular manufacture and agricultural sectors. The agricultural sector is considered as an undeveloped sector while all means of success for this sector is available in the region. The means for the renewal of tourism sector is also available in the region, especially the religious and archeological components (Al Musawia et al., 2020: 217-218). Industry, commerce, trade, education and health sectors are also neglected. Enhancing economic diversification in the KRG would protect the region from the fluctuations of the oil price in the global market (Al Musawia et al., 2020: 217,218).

Other than oil, economic sectors that contribute to the GDP in the KRG are agriculture with 10%, tourism with 4.9%, industry with 6.6%, and commerce with 4.9%. Their contribution is very low compared with oil, which means that the sources of income are insufficiently diversified in the region (Ramazan, 2015: 6; Auzer, 2017: 110-111). The oil revenue has not been properly used to support other sectors in the region. A limited amount of the budget allocation has been used for the development of education, agriculture and other sectors.

Increasing the diversification of economy is an important means to promote economic development and economic stability, and this would be conducted when the dependency for oil revenue reduces (Bahrain, 2016). The decline of oil as the energy source is possible due to the emergence of renewable energy in the world. The government needs to find a new policy to deal with this decline and to replace it with increasing tax policy, increasing the production capacity, and encouraging the economic diversification (Al Musawia et al., 2020: 217-218). For the KRG, the diversification policy is vital, however it's hard to do so due to its landlocked position, which is surrounded by the regional conflicts, and insufficient transport links to the world market (Mills, 2016).

The implementation of the projects of investment is also a difficulty that KRG faces in the development of its economy. The UN report (UNDP 2009: 2013) illustrated that the lack of check and balance between the state powers

hindered the efforts to implement effective investment. As a result of the lack of investment, the KRG became a consumer of imported goods rather than a productive region. Thus, the region now is incapable of providing basic needs for its population within the region, but rather imports from neighbouring countries and outside world. The government's revenue from oil is not sufficient to provide public services therefore the public services are inadequate or not provided at all (Auzer, 2017). For example; the roads, electricity, water, schools and other public services which are under the control of government's ministries heavily depend on the government's revenues that come from oil with at least of services to the Kurdish people. For example, the electricity service has been problematic since the establishment of KRG itself in 1992. The governments' annual budget for the electricity is around \$3 billion, however the efficient and adequate electricity supplies remain as one of the major challenges for the KRI (Ekurd Daily, 2015).

The U.S Council General to KRG, Mathias Mitman, (2016) at the Center for Development and Natural Resources (CDNR) conference stated that, the KRG needs a long-term strategy for the diversification of its economy that includes industrial, tourism and agricultural sectors. This diversification strategy should motivate people to invest in the non-oil sectors (Bajalan and Wahab, 2016: 9-10). He also expressed that the strong judicial structure is also necessary to protect investors from corruption and theft. However, tariffs on imports should not be imposed yet because imposing tariffs might slow the economic development. According to him, the price control is something that the government must impose in order to reduce the black markets, and the market forces to flourish in open and fair manner (Bajalan and Wahab, 2016: 9-10).

The decline of agriculture is the most important factor that has negative impact on the economy. The decline of this sector is due to the dependence on oil in the region. If one looks back to 2003, agriculture was very much productive. Around 35% of the population in the KRG was depending on this sector as a source of their living (Ramazan, 2015: 4). However, this number dropped to 9% by 2012. By 2016, only 7.1% of the workforce was

working in this sector (Ramazan, 2015: 4). In the time of dependence on agriculture by people in 2003, people themselves contributed to the economic growth. While in 2012, when the agriculture sector dropped out, the people highly depended on the government and became public employees with government salaries that slowed the region's economic growth up to crisis in 2014 when the Iraqi budget cut occurred (Ramazan, 2015: 4).

To avoid dependency on one source of income which is oil, the KRG must take serious actions towards the diversification of economy. The KRG must regard the oil revenue as an asset and use it to invest in the non-oil sector such as tourism, agriculture, petrochemical industries and infrastructure. It's important for KRG to protect the private sector and to attract more private sector into the economic system by the legal reform in the private sector, property rights and competitiveness. In this way, the KRG can attract the regional and international investments (Bajalan and Wahab, 2016: 22).

4. Political Dimension of the Rentier State in the KRG

The oil export consists more than 90% of the KRG's revenues either from Baghdad's cash transfer or from direct export (Gürbey, & Yildirim, 2019: 60). Thus, it's not difficult to recognize KRG as a rentier entity. This rentierism has created a noticeable impact on the political system and the process of democratization in the region (Aziz, 2017: 111). According to Michael L. Ross (2001), rentierism can be decomposed into three related mechanisms through which state-captured resource rents may lead to undemocratic rule. Firstly, the rentier effect involves using of resource rents to finance light taxes on the population, spending a great deal on patronage, and blocking the formation of independent social groups, all of which prevent or reduce pressures for accountability, representation and democratization. Secondly, repression effect involves the resource wealth allowing rentier governments to spend more on internal security that blocks the populations' democratic aspirations. Thirdly, modernization effect refers to the fact that high income produced by resource rents does not lead to democratization associated with

economic development. All these factors in one way another exist in the KRG and the effect of rentier economy on political process is clear but this might be a scope of another article to be discussed rentierism and politics in the KRG.

Despite the general rentier mechanism preventing democratic consolidation, democratic features exist in the region to some degree, including regular elections, pluralism, political participation and civil liberties (Mamshae, 2019: 99). There are also internal demands for representation. The system is not totally autonomous from people even though the taxation level is very low. Government officials confess that there is corruption and people believe that their wealth is taken by the political elites (Aziz, 2017: 111). While possessing some democratic features, the Kurdish region however is still in the political transition process. There has been erosion in the democratic components of the region especially after some errors were made in recent years. For example, the ruling KDP illegally closed the Kurdish Regional Parliament from October 2015 to September 2017 due to disagreements on the presidential position and its term (Rudaw, 2017). The president of parliament, who belongs to the PUK, also prevented the parliament to meet since early 2022 due to the political disagreements between the KDP and the PUK in the region and Baghdad (Draw Media, 2022).

Conclusion

The Kurdish rule over its oil took place after around 100 years from the first drilled well in the region, marking the first time in the history of the region that Kurdish people had control over their own natural resources. Based on the detailed analysis of KRG's economy, it is fair to suggest that KRG reflects the characteristics of a rentier state. According to the rentier state approach, one might call a state rentier when the rentier income is the prevailing source of income in the national economy and there is not a strong domestic productive sector. The government is the main recipient of the rent and only a small percentage of population participate in generating the rent. In such an economic system, citizens are alleviated to pay taxes since taxes are reduced to a very small amount. The rentier economy extracts its revenue from

production sharing agreement with the foreign companies that extract hydrocarbons. The oil rent is the main source of the government's revenues and the KRG obtains it through oil contracts with foreign companies. The Kurdish society depends on this rent in the form of working as public employees in the governmental sector. Therefore, working as government employees is the main source of income for the population in the region. The role of private sector is neglected and the diversification of economy is hardly seen. Except crude oil, the KRG imports all other goods both from neighbouring countries and from international markets. One can barely see the local production. The economic growth is very low. The main contribution of this study is through the implementation of rentier state approach to a region (KRG) within a federal state (Iraq) that can export its oil independently. Almost all previous studies on rentier state, analyzed sovereign states, whereas this study examined a rentier region with an independent crude oil export.

Bibliography

- Abdullah, N. N. (2016) *The Role of Foreign Direct Investment in Developing Kurdistan's Economy*. (Unpublished Master Thesis). Universiti Utara, Sintok (Malaysia).
- Alahmad, N. (2007). The Politics of Oil and State Survival in Iraq (1991--2003): Beyond the Rentier Thesis, *Constellations*, 14(4), 586-612.
- Al-Mawlawi, A. (2020). Chatham House Briefing: Middle East and North Africa Programme. Public Sector Reform in Iraq. <https://www.chathamhouse.org/2020/06/public-sector-reform-iraq> December 24, 2021
- Altunisik, M. B. (2014). Rentier state theory and the Arab uprisings: an appraisal, *Uluslararası İlişkiler*, 11(42): 75-91.
- Alzobaidee, H. L. K. (2015). UN World Food Programme: Institute for Development Studies. Social protection and safety nets in Iraq. <https://socialprotection.org/discover/publications/social-protection-and-safety-nets-iraq> December 27, 2021
- Anaid, A. (2016). Invest in Group. The Future Economic Challenges of Kurdistan. <https://investingroup.org/analysis/249/the-future-economic-challenges-of-kurdistan-kurdistan/> December 20, 2021
- Anaid, A. (2019). The nature of political economy challenges of the Kurdistan region of Iraq. A. Anaid and E. E. Tugdar (eds.), in *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations* (pp.9-26). Cham: Palgrave MacMillan.
- Anaid, A. and Tugdar, E. E. (2019). eds. *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations*. Cham: Palgrave MacMillan.
- Aresti, M. L. (2016). Oil and gas revenue sharing in Iraq. *Natural Resource Governance Institute*, 1-24. <https://resourcegovernance.org/sites/default/files/documents/oil-gas-revenue-sharing-iraq.pdf> December 16, 2021
- Auzer, K. A. (2017). *Institutional design and capacity to enhance effective governance of oil and gas wealth: The case of Kurdistan region*. Gateway East: Springer.
- Aziz, S. (2017). The economic system (s) of the Kurdistan regional government, Iraq. In *Between State and Non-State* (pp. 103-122). Palgrave Macmillan, New York.
- Bajalan, D. and Wahab, B. (2016). Escaping the rentier model: reforms in Iraq and the KRI. Center for Development and Natural Resources Report (American University of Iraq Sulaimani). <https://www.uis.edu.krd/sites/default/files/CDNR%20report%202016.pdf> December 08, 2021.
- Beblawi, H. (1987). The Rentier State in the Arab World. *Arab Studies Quarterly*, 9(4): 383-398.
- Crystal, J. (1995). *Oil and politics in the Gulf: rulers and merchants in Kuwait and Qatar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deloitte Report. (2021). <https://gov.krd/english/information-and-services/open-data/deloitte-reports/deloitte-report-2021/> May 22, 2022.
- Draw Media. (2021a). Sulaimaniyah before and after the eighth of July. http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=9099 November 25, 2021.
- Draw Media. (2021b). Regions Oil between Two Octobers. Report on KRG oil export. http://drawmedia.net/page_detail?smart-id=9196 November 16, 2021.
- Ekurd Daily. (16.02.2015). Iraqi Kurdistan spends \$3 billion annually on electricity: PM. <https://ekurd.net/iraqi-kurdistan-spends-3-bln-annually-on-electricity-pm-2015-02-16> December 19, 2021.
- Gray, C. W. (2012). *Petrocapitalism in Iraqi Kurdistan: Leveraging Oil and Gas Firms in Post-War Iraq*. (Unpublished Senior Thesis). Claremont McKenna College, California (USA) https://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1343&context=cmc_theses November 17, 2021.
- Gray, M. (2011). A Theory of 'Late Rentierism' in the Arab states of the Gulf. Georgetown University, Center for International and Regional Studies, Occasional Paper, No.7 (ISSN: 2072-5957)
- Gurbey, G. and Yildirim, C. (2019). Perspectives of an Independent Energy Export Policy of Iraqi Kurdistan. A. Anaid and E. E. Tugdar (eds.), in *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations* (pp.57-85). Cham: Palgrave MacMillan.
- Gurses, M. (2009). State-sponsored development, oil and democratization. *Democratization* 16(3), 508-529.
- Heshmati, A. (2007). A model for industrial development of the federal region of Kurdistan: science and technology policy, instruments and institutions. IZA Discussion Papers, No. 3213, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Ibrahim, S. T. (2019). The Impact of Globalization of Kurdistan from 2003 to 2017.

https://www.academia.edu/38361332/The_Impact_of_the_Economic_Globalization_on_Kurdistan_pdf
November 10, 2021.

Interview with Abubakir Haladny, the KRG's MP, (November 11, 2021)

Interview with Ali Hama Salih, the KRG's MP, (November, 19, 2021)

Interview with Izet Sabir, the former KRG's MP, (November 11, 2021)

Jiyad, S., Kuçukkeleş, M. and Schillings, T. (2020). *Economic Drivers of Youth Political Discontent in Iraq: The Voice of Young People in Kurdistan, Baghdad, Basra and Thi-Qar*. Joint Project Report by Global Partners Governance (GPG) and the Iraq Foundation (IF).

Karl, T. L. (1999). The perils of the petro-state: reflections on the paradox of plenty. *Journal of International Affairs*, 53(1): 31-48.

Khalid, N. S. (2021) The State of the Institutions of Economic Freedom in the Kurdistan Region of Iraq. In James Gwartney, Robert Lawson, Joshua Hall, and Ryan Murphy, *Economic Freedom of the World: 2021 Annual Report*, Fraser Institute, 211-236.

Knights, M. (2020). How to Serve U.S. Interests by Saving Kurdistan's Economy. *The Washington Institute for Near East Policy*. PolicyWatch 3292.

Kurdish Regional Government (KRG). (2021). Ministry of Natural Resources. <https://gov.krd/mnr-en/publications/oil/> December 09, 2021.

Kurdistan Parliament extends its term?, (May 8, 2022) Draw Media Report, , Available at: https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=10239 May 19,2022.

Leezenberg, M. (2015). Politics, economy, and ideology in Iraqi Kurdistan since 2003: Enduring trends and novel challenges. *Arab Studies Journal*, 23 (1), 154-183.

Losman, D. L. (2010). The rentier state and national oil companies: An economic and political perspective. *The Middle East Journal*, 64(3), 427-445.

Mackertich, D. S. and Samarrai, A. I. (2015). History of hydrocarbon exploration in the Kurdistan Region of Iraq. *GeoArabia*, 20(2), 181-220.

Mahdavy, H. (1970). The Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran, in M. A. Cook (Ed.) *Studies in the Economic History of the Middle East* (pp.428-467). London: Oxford University Press.

Mahdi, K. (2007). Neoliberalism, conflict and an oil economy: The case of Iraq. *Arab Studies Quarterly*, 29(1), 1-20.

Mamshae, A. (2019). Kurdistan's Democratic Developments Amid a Rentier Oil Economy. A. Anaid and E. E. Tugdar (eds.), in *Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations* (pp.99-123). Cham: Palgrave MacMillan.

Mills, R. (2016). Under the mountains--Kurdish oil and regional politics. *The Oxford Institute for Energy Studies*, Paper 63. (ISBN 978-1-78467-049-8).

Officials: Kurdistan to reactivate parliament; Gorran to preside over first session, (July 13, 2017), Rduaw. net, Available at: <https://www.rudaw.net/english/kurdistan/130620177> May,19,2022

Omar H. (January 1, 2022). Kurdistan Regional Government (KRG) Importers and Exporters Union announced the trade volume of last year, Kurdiu.org, available at: <https://www.kurdiu.org/ku/b/505414>, May 20, 2022.

Ozyavuz, A. and Schmid, D. (2015). Persistence and Evolutions of the Rentier State Model in Gulf Countries. *French Institute of International Relations Publication* (ISBN/ISSN: 978-2-36567-349-5).

Pfluger, F. and Duero, A. (December 05, 2011). New stability and prospects for Kurdish oil and gas. *Elektor Magazine*. <https://www.elektormagazine.com/news/New-Stability-and-Prospect-for-Kurdish-Oil-and-Gas> November 22, 2021.

Ramazan, A. P. (2015). Economic Hub 'Kurdistan Region' during the 2014 Economic Crisis. *Polgari Szemle*, 11(1-3), 1-8.

Rawf, M. (March 25, 2018). The Salaries of Kurdistan Region's Employees. *Draw Media*. https://drawmedia.net/page_detail?smart-id=130 November 18, 2021.

Ross, M. L. (2001). Does oil hinder democracy?. *World Politics*, 53(3), 325-361.

Saeed, Y. (September 25, 2019). Without Diversifying its Rentier Economy, Pessimism Among Kurdish Youth Will Increase. *The Washington Institute*, Brief Analysis. <https://www.washingtoninstitute.org/pdf/view/1541/en> November 15, 2021.

Salim, B. T., Abubakir, D. M. and Yuryevna, M. S. (2019). The Economic Relations of Kurdistan Region (KRG) with Turkey and Russia. *Vestnik MIRBIS*, 20(4), 40-53.

Skocpol, T. (1994). *Revolutions in the Modern World*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

Sosnowski, P. (2019). Rentier economy of the Kurdish region in Iraq as a source of barriers for the regional security sector reform. *Security and Defence Quarterly*, 23(1), 144-157.

Statistical Review of World Energy. (2021). *British Petroleum (BP)*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> November 10, 2021.

Sumer, F. and Joseph, J. (2019). Compatibility of the Kurdistan Region of Iraq's Institutions and Economic Development within Iraq. A. Anaid and E. E. Tugdar (eds.), *in Iraqi Kurdistan's Statehood Aspirations* (pp.27-54). Cham: Palgrave MacMillan.

Tabaqchali, A., Al-Shadeedi, H. and Abdullah, S. (2021). Breaking the Impasse: The Baghdad-Erbil Budget Divide. *Iraq Business News*. Iraq Economic Review. <https://www.iraq-businessnews.com/2021/05/10/iraq-economic-review-second-edition/> October 20, 2021.

The World Bank. (2015). The Kurdistan region of Iraq: assessing the economic and social impact of the Syrian conflict and ISIS. Official Report. (ISBN: 978-1-4648-0548-6).

The World Bank. (2016). The Kurdistan Region of Iraq: Reforming the Economy for Shared Prosperity and Protecting the Vulnerable. Executive Summary. <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/708441468196727918/executive-summary> October 16, 2021.

Tüysüzoğlu, G. (2015). Kürdistan Bölgesel Yönetimi: Rantçı Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(47), 73-98.



ENERJİ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA DOĞU AKDENİZ'DEKİ GELİŞMELER: TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Kamil Semih Kalyoncuoğlu

*Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi
Ana Bilim Dalı*

kalyoncuoglusemih@gmail.com



0000-0002-5139-1959

Seniye Kalyoncuoğlu

İstanbul Üniversitesi

seniyyebayram@gmail.com



0000-0002-9287-165X

Atıf:

Kalyoncuoğlu, K. S. ve Kalyoncuoğlu, S. (2022). Enerji güvenliği bağlamında Doğu Akdeniz'deki gelişmeler: Türkiye-Mısır ilişkileri. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 19-29.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 09.04.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 18.05.2022



Özet

Doğu Akdeniz’de keşfedilen gaz rezervleri ve tahmini rezervler, bölgedeki jeopolitik dengeleri değiştirmiş, devletler arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Doğu Akdeniz’e kıyısı bulunan bazı ülkeler, deniz alanları için Münhasır Ekonomik Bölge ilanında bulunmuş, bunun üzerine üçlü ittifaklar ortaya çıkmıştır. Gaz rezervlerinin yeni pazarlara nasıl ulaştırılacağına dair konuşulan boru hattı veya LNG projeleri, Türkiye ve KKTC dışarıda bırakılarak kurulan İsrail-Kıbrıs-Yunanistan veya Yunanistan-Mısır-Kıbrıs ittifaklarının enerji güvenliği çıkarlarını sağlamak üzere planlanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye bölgede kendi hakkını aramak durumunda kalarak bu ittifaklara karşı bir duruş sergilemiştir. Son gelişmelerle birlikte, ittifaklar ve Türkiye arasındaki ilişkiler farklılaşmaya başlamıştır. Deniz kıyısı en uzun iki ülke olarak, bölgedeki aktörler arasından Mısır ve Türkiye’nin ilişkileri, Doğu Akdeniz’deki enerji projeleri ve bölgesel istikrar açısından oldukça önemli görünmektedir. Bu çalışmanın amacı, Doğu Akdeniz’de gerçekleşen keşiflerin ve sonuçlarının, Mısır-Türkiye ilişkilerini nasıl etkilediğini incelemektir. Araştırmanın sonucuna göre, bölgedeki diğer aktörlerin Türkiye’yi dışarıda bırakarak kararların, Mısır-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Fakat, son gelişmeler dikkate alınarak, ılımlı politikalara dönüş yapan iki ülkenin yakın temaslarda bulunduğu saptanmıştır. Bu temaslarda deniz sahaları üzerine bir anlaşmayla neticelendiği takdirde, iki ülkenin de avantaj sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Enerji güvenliği, Doğu Akdeniz, Mısır, Türkiye, Münhasır Ekonomik Bölge*

Abstract

The gas reserves and estimated reserves discovered in the Eastern Mediterranean have changed the geopolitical balances in the region and affected the relations between the states. Some countries which have a coast on the Eastern Mediterranean have declared an Exclusive Economic Zone for their maritime areas, and triple alliances have emerged. Pipeline or LNG projects, which are discussed about how to transport gas reserves to new markets, are planned to ensure the energy security interests of the Israel-Cyprus-Greece or Greece-Egypt-Cyprus alliances established by excluding Turkey and the TRNC. Therefore, Turkey has taken a stance against these alliances by having to seek its own rights in the region. With the recent developments, the relations between the alliances and Turkey have begun to differ. As the two countries with the longest coastline, the relations of Egypt and Turkey among the actors in the region, seem to be very important in terms of energy projects in the Eastern Mediterranean and regional stability. The aim of this study is to examine how the discoveries and their results in the Eastern Mediterranean affected the relations between Egypt and Turkey. According to the results of the research, it is thought that the decisions of other actors in the region, leaving Turkey out, have a negative impact on Egypt-Turkey relations. However, considering the latest developments, it has been determined that the two countries, which returned to moderate policies, had close contacts. If these contacts result in an agreement on maritime areas, it is expected that both countries will gain an advantage.

Keywords: *Energy security, Eastern Mediterranean, Egypt, Turkey, Exclusive Economic Zone*

1. Giriş

Son yıllarda ortaya çıkan doğal gaz bulguları ve Doğu Akdeniz'de önemli hidrokarbon kaynakları potansiyeli, uluslararası alanda büyük bir ilgi çekmiştir. Bu kaynakların sistematik bir şekilde geliştirilmesi, Akdeniz bölgesindeki enerji haritasını önemli ölçüde değiştirme potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyel, bir yandan enerji güvenliğini, ekonomik refahı ve bölgesel iş birliğini teşvik etme, diğer bir yandan da jeopolitik mücadelenin ana bileşeni haline gelerek mevcut anlaşmazlıkları körükleyebilme ve bölgede çeşitli sürtüşmelere yol açma gücüne sahiptir. Doğal gaz rezervleri, bölgeye ekonomik getiriler sağlayarak Doğu Akdeniz kıyıdaşlarının ve buradan enerji şirketleriyle fayda sağlayacak üçüncü ülkelerin uluslararası politikalarını revize etmiştir. Bu enerji keşiflerinin bölgeye hem jeopolitik hem de jeoekonomik anlamda önem ve avantaj kazandırdığı kesin olsa da bir güvensizlik algısı oluşturarak devletler arası ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşmaları üzerinden, kıyıdaş devletler olarak İsrail, Mısır, Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetimi, Suriye, Lübnan, Libya, Tunus ve Türkiye arasındaki gelişmeler, bölgedeki tansiyonu etkilediği gibi enerji haritasının şekillenmesinde de büyük rol oynayacaktır. Ayrıca, devletlerin siyasi ve ekonomik yaklaşımlarını dönüştüren bu gelişmeler, enerji güvenliği bağlamında ikili ilişkilere de etki etmektedir. Bu makalenin amacı, Doğu Akdeniz Havzası'nda yapılan enerji keşifleri sonucunda ortaya çıkan gelişmelerin ve beklentilerin, iki kıyıdaş devlet olan Türkiye ve Mısır ilişkilerine etkisini incelemektir. Bu çerçevede, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, çalışmanın alt yapısını oluşturan enerji güvenliği kavramına odaklanmaktadır. İkinci bölüm, Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiği açısından önemi ve değerlendirmesini içermekte, bölgede yapılan yeni keşiflerin ayrıntısına yer vermektedir. Üçüncü bölüm ise Türkiye ve Mısır'ın bölgedeki konumları ve son gelişmelerdeki tutumlarından hareketle süreç içerisindeki ilişkilerine ve muhtemel senaryolara dair analizlerden oluşmaktadır.

2. Enerji Güvenliği Kavramı

IEA, enerji güvenliğini, enerji kaynaklarının uygun bir fiyata kesintisiz olarak kullanılabilirliği olarak tanımlamaktadır. Uzun vadeli enerji güvenliği, temel olarak ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlar doğrultusunda enerji tedariki için zamanında yapılan yatırımlarla ilgilenirken, kısa vadeli enerji güvenliği, enerji sisteminin arz-talep dengesindeki ani değişikliklere anında tepki verme yeteneğine odaklanmaktadır (IEA). Enerji güvenliği, birçok ülkenin ekonomilerinin kesintisiz olarak işlenmesini ve insanların yeterli, güvenilir ve uygun fiyatlı modern ve temiz enerji kaynaklarına erişimini sağlamak için takip ettiği bir hedeftir. Ekonomik genişleme, nüfus artışı, enerjinin yeni kullanımları ve gelir artışı nedeniyle enerji talebi hızla artmaktadır ve yine de bu ihtiyaçları güçlendirmek için gereken enerji kaynaklarının arzı sınırlıdır ve çoğu durumda yetersizdir. Dolayısıyla, enerji güvenliği meselesi devletler için önemli bir endişe kaynağıdır.

Enerji literatürü ve petrol üreten ve tüketen ülkelerin yetkilileri tarafından yapılan çok sayıda açıklama, enerji güvenliği kavramının anlaşılmasının zor olduğunu göstermektedir. Enerji güvenliğinin tanımları, kesintisiz petrol arzından enerji tesislerinin fiziksel güvenliğine, biyoyakıtlar ve yenilenebilir enerji kaynaklarının desteklenmesine kadar uzanmaktadır. Tarihsel olarak, uzmanlar ve politikacılar petrol arzının güvenliğini enerji güvenliği olarak kabul etmişlerdir. Ancak son zamanlarda politikacılar, doğal gaz ve LNG kaynaklarının güvenliği konusunda endişelenmeye başlamışlardır. Bir politika sorunu olarak enerji güvenliği, 20. yüzyılın başlarında ordulara petrol sağlanmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır (Yergin, 2009). 1990'lara kadar, enerji güvenliği, ihracatçılar tarafından ambargo ve fiyat manipülasyonları tehlikesi altında istikrarlı, uygun fiyatlı petrol arzı anlamına gelmekteydi. Buna karşılık, günümüzdeki enerji güvenliği, petrol kaynaklarını aşan daha kapsamlı bir yelpazedeki problemleri içermekte, modern

enerjiye eşit erişim sağlamak ve iklim değişikliğini hafifletmek gibi diğer enerji politikası sorunlarıyla ilgilenmektedir (Cherp and Jewell, 2014: 415). Çünkü, enerjinin üretimi, taşınması ve kullanımı, küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine neden olan sera gazlarının önemli bir sebebidir.

Enerji güvenliği artık ulusal güvenlik için o kadar merkezi kabul ediliyor ki, birincisine yönelik tehditler, ikincisine yönelik tehditler olarak yorumlanmaktadır. Küresel enerji arzındaki bir kriz, tüm uluslararası siyasetin dengesini bozabilecek potansiyele sahiptir. Enerji kaynaklarına erişimin geniş çaplı silahlı mücadelenin bir nesnesi haline gelme olasılığı, bugün uluslararası sistemin karşı karşıya olduğu bir ihtimaldir. Gelişmiş toplumların siyasi istikrarı ve gelişmekte olan ülkelerde devam eden ekonomik ve sosyal gelişme beklentileri, böyle bir çatışmadan kaçınmaya bağlıdır. Enerji kaynakları başlı başına bir savaş sebebi olabilir; ya da hükümetler tarafından güç kullanımına alternatif olarak görülebilmektedir. Her iki durumda da küresel düzene ilişkin beklentiler, dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir (Moran and Russel, 2009: 2-3).

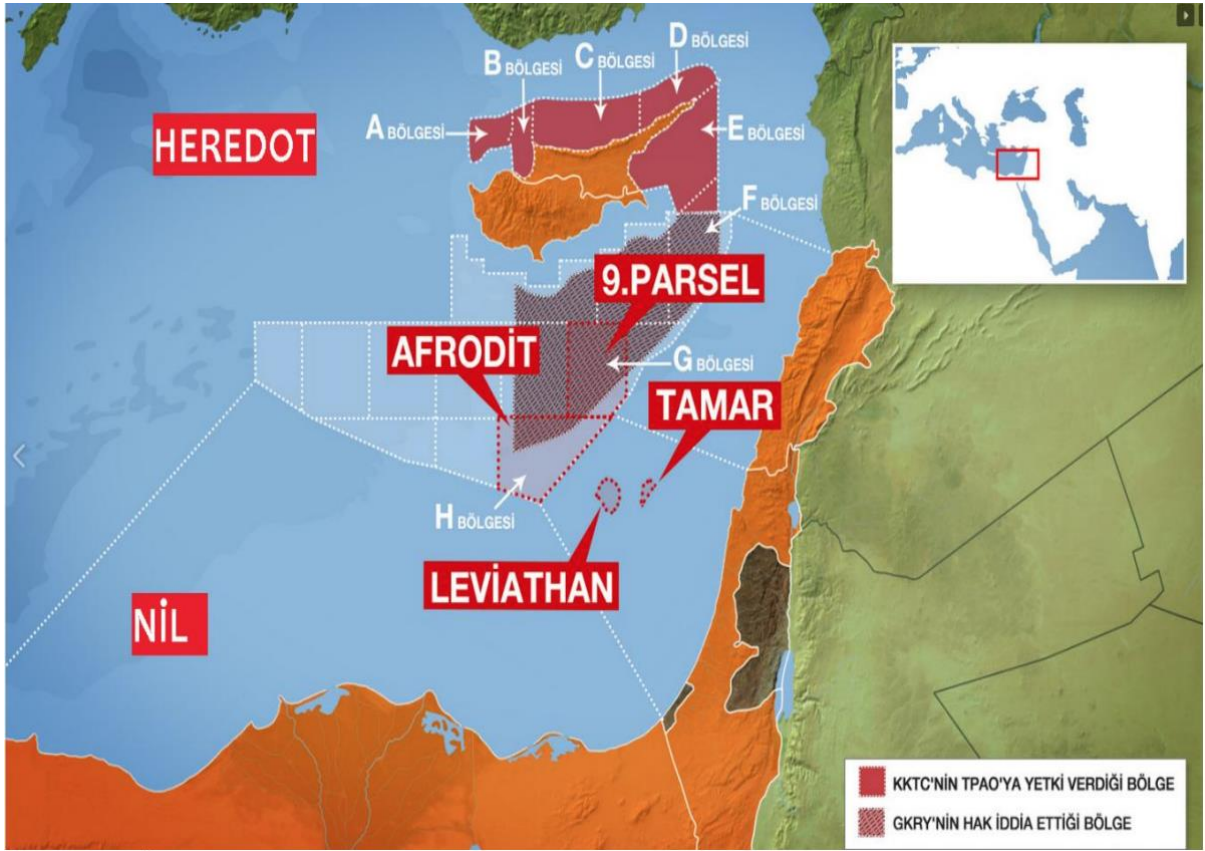
Sonuç olarak, enerji güvenliği, yüksek enerji fiyatlarına ilişkin endişeler ve bölgesel arz açıklarının ortaya çıkması nedeniyle yeniden önemli bir gündem olmuştur. Enerji güvenliğindeki mevcut durumuna ilişkin değerlendirmeler, arz kesintisi risklerinin azalmadığını göstermektedir. Küresel gaz talebinin ve ticaretinin artan önemi ile birlikte petrolün yanında gaz güvenliği de giderek daha önemli hale gelmektedir. Yakın zamanda herhangi bir küresel enerji krizi görünmese de bazı ciddi güvenlik endişeleri mevcuttur ve gelecekte yoğunlaşması muhtemeldir (Bielecki, 2002: 235). Doğu Akdeniz de bu endişelere konu olan bir meseleye dönüşmüş; son zamanlarda yapılan hidrokarbon keşifleri, jeopolitik meseleleri ve güvenlik konularını şekillendiren temel dinamikler haline gelmiştir.

3. Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği Açısından Önemi

Enerji ilişkilerine jeopolitik bir mercekten bakmak, bu ilişkileri yalnızca ekonomik olarak değil, ulusal güvenlik ve dış politika menfaatlerine yönelik ilişkiler olarak değerlendirmeyi, enerji ticaretini uluslararası güvenlik stratejilerini gerçekleştirmek için bir enstrüman olarak düşünmeyi gerektirmektedir. Akdeniz bölgesinin jeopolitik öneminin üç ana sebebi vardır: Avrupa, Asya ve Afrika'nın kavşağında yer alması; Cebelitarık, Boğaziçi, Çanakkale, Süveyş Kanalı gibi önemli uluslararası deniz yolları ve boğazlara sahip olması ve bir petrol ve doğal gaz kaynağı potansiyelini taşıması. Doğu Akdeniz'deki son gaz keşifleri bu potansiyeli yeniden canlandırmıştır (Prontera and Ruszel, 2017: 145). Doğu Akdeniz'de açık deniz sondajı oldukça kısa bir geçmişe sahiptir. İlk açık deniz gazı keşfi 1969'da Mısır'da yapılmıştır. 1999 ve 2000 yıllarında Aşkelon'daki gaz keşfinden sonra, 2009 ve 2010'da İsrail açıklarında Tamar ve Leviathan sahaları ve 2011'de Güney Kıbrıs kıyılarında Afrodit'te büyük ölçekli keşifler yapılmıştır. Bir sonraki büyük keşif, 2015 yılında, Mısır kıyılarında, dev Zohr gaz sahasında gerçekleşmiştir. Doğu Akdeniz'deki büyük doğal gaz potansiyeline yönelik tahminler, uluslararası petrol ve gaz şirketleri için bölgeyi hızla yükselen bir favori haline getirmiştir (Karbus and Baccarini, 2017: 1-2). Doğu Akdeniz'in son on yılda kazandığı önem, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya da dahil olmak üzere dış güçlerin ilgisini çekmiştir. Avrupa Birliği, özellikle enerji alanında Doğu Akdeniz'deki gelişmelerle yakından ilgilenirken, İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi bireysel Avrupa devletleri de bölgenin işlerine daha fazla dahil olmaya çalışmaktadır. Çin de son zamanlarda Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde Doğu Akdeniz'e yoğun bir ilgi geliştirmiştir. ABD ve Rusya, bölgedeki başlıca dış jeopolitik rakipler olarak, Suriye başta olmak üzere diğer birçok yer ve sorun alanını kapsayan politikalar yürütmektedir. Örneğin, iki güç arasında Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan üzerinde ortaya çıkan gerilimlerde açıkça görüldüğü üzere etki

alanları çatışmaktadır. Bu rakipler arasındaki düşmanlık ve bunun sonucunda ortaya çıkan jeopolitik pazarlık, Doğu Akdeniz'deki dış

güvenlik politikaları ve enerji iş birliği üzerinde etkili olacaktır (Tziarras, 2019: 6-7).



Şekil 1: Doğu Akdeniz'deki Enerji Havzaları

Kaynak: Ögütçü, M. (2015, March 1). Doğu Akdeniz Gazı: Riskleri Fırsata Nasıl Çevrilebiliriz? *Al Jazeera*. <https://www.globalresourcespartnership.com/dogu-akdeniz-gazi-riskleri-firsata-nasil-cevirebiliriz/>

Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus, KKTC ve GKRY'nin kıyıdaşları olduğu bir bölge olarak, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının işletilmesi ve ihracatı, jeopolitik etkileri olan teknik, idari, güvenlik, yasal ve siyasi zorluklar ortaya koymaktadır. Doğal gazın jeopolitiğinin karmaşık bir yapıya sahip olması, bu zorlukları artırmıştır. Petrolün aksine, doğal gazın ister boru hattı yoluyla ister sıvı halde (LNG) olsun, taşımayı pahalı hale getiren fiziksel özellikleri bulunmaktadır. Bu, gaz ticaretinin toplam maliyetinin büyük bir bölümünü oluşturmada ve enerji ekonomisi ve politiğinin dikkate değer bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Gaz taşımacılığı, maliyetli yatırımlar, uzun süreli bir perspektif ve politik kararlılık gerektirmektedir. Bu nedenle, gaz sektörü, ülkeler arasındaki siyasi ilişkilerden ve

güvenlik meselelerinden bilhassa etkilenmektedir (Prontera and Ruszel, 2017: 145).

Akdeniz gazı, neredeyse tamamen Rus gazına bağımlı olan Güneydoğu ve Orta Avrupa'daki çeşitli üye devletler için tedarik kaynakları ve güzergahlarının çeşitlendirilmesi açısından AB'nin güvenliğini güçlendirebilecek potansiyele sahiptir. BP, ENI, Noble Enerji, Total ve Exxon gibi çokuluslu enerji şirketlerinin bölgenin gaz kaynaklarına yatırım yapması, AB gibi bir aktörün de oyuna girdiğinin ve uluslararası hukuk sorunlarının giderek etkisini artırdığı bu bölgedeki gelişmelerin yakından takipçisi olduğunun göstergesidir (Ünay, 2021: 368). Bunun yanında, Doğu Akdeniz'deki hem geleneksel hem de daha çağdaş jeopolitik rakipler arasında, özellikle Türkiye ile Kıbrıs,

Yunanistan, İsrail ve Mısır gibi ülkeler arasında bir başka çekişme noktası haline gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgedeki diğer devletlerle bozulan ilişkileriyle bağlantılı olarak enerji meseleleri, halihazırda var olan jeopolitik sürtüşmeleri artırmıştır. Türkiye'yi dışarıda bırakarak, Kıbrıs, Yunanistan, İsrail ve Mısır'ın yakınlaşması ve kurdukları üçlü ortaklıklar, Doğu Akdeniz'deki devletler arası düşmanlık ve dostluk kalıplarını ve bölgesel güç dengelerini, gaz keşifleri sürecinde önemli ölçüde değiştirmiştir (Tziarras, 2019: 6). Zengin gaz rezervlerine sahip olan bu bölgedeki keşif sahaları, hidrokarbon kaynakları üzerinde hak iddia eden kıyıdaş devletlerin Münhasır Ekonomik Bölge tanımlamalarının çatışmasına yol açmıştır (Ünay, 2021: 368). Çalışmanın konusu itibarıyla bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak olan Türkiye-Mısır ilişkileri de bu gelişmelerden etkilenmiştir.

4. Doğu Akdeniz'deki Gelişmelerin Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

Mısır, petrol ve gaz üretimi geçmişine sahip bir ülke olarak İsrail ve Ürdün'e bağlayan iki boru hattı boru hattı aracılığıyla gaz ihraç edebilirken, azalan üretim ve artan iç talep, ülkeyi son zamanlarda net gaz ithalatçısı haline getirmiştir. Fakat, 2015 yılında Akdeniz'deki şimdiye kadarki en büyük gaz keşfi olarak kabul edilen Zohr sahasında 845 milyar metreküp gaz keşfedilmesi, mevcut durumun Mısır lehine çevrilmesine sebep olmuştur (Karbuş and Baccarini, 2017: 2). Türkiye, bölgesel bir enerji merkezi olma söylemiyle birlikte hem büyüyen bir gaz piyasasına hem de potansiyel bir geçiş rotasına sahiptir. Stratejik çıkarlarını korumak için bölgesel siyasi anlaşmazlıklarda diplomasiden askeri caydırıcılığa kadar uzanan geniş bir araç yelpazesini kullanarak iddialı bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Türkiye'nin bu duruşu, bu gaz keşiflerinin kullanılmasını etkileyecek bir faktördür (İşeri ve Bartan, 2019: 112). 3 Temmuz 2013 askeri darbesinden sonra yeni Mısır hükümeti kendisini Türkiye'den uzaklaştırmıştır. Darbe sonrasında Türkiye-Mısır ilişkilerinin keskin bir şekilde bozulması, Doğu Akdeniz'deki deniz

sınırlarının çizilmesi sorununu da etkilemiştir. Başbakan Erdoğan'ın darbeye yönelik sert eleştirisi, Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki deniz sahalarına ilişkin politikasında değişikliğe sebep olmuştur (Grigoriadis, 2014: 130).

Gaz üretiminden doğan fırsatlar, farklı ülkeler arasında çeşitli ekonomik ve diplomatik girişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu süreçte, biri Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır arasında, diğeri ise Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve İsrail arasında olmak üzere iki adet üçlü ittifak ortaya çıkmıştır. Bu ittifak ve yakınlaşmalar, Mısır-Türkiye ilişkilerini olumsuz yönde etkilerken, Mısır-İsrail ilişkilerini düzeltmiştir. Aynı zamanda, bölgesel ve küresel bir lider olma yolunda söylemleri olan Türkiye'nin, Doğu Akdeniz'den tecrit edilmeye çalışıldığının göstergesidir. Türkiye gibi enerji taşımacılığı için Orta Doğu, Hazar bölgesi, Karadeniz ve Güneydoğu Avrupa arasında mihver konuma sahip bir ülkenin, kurulan ittifaklarla dışlanması jeopolitik dengeleri de etkilemiştir (Karbuş and Baccarini, 2017: 5). Üçlü ortaklıkların ortaya çıkmasının önemli bir nedeni Türkiye ile yaşanan siyasi gerilimlerdir. Bölgedeki pozisyonundan ve jeopolitik konumundan ötürü Türkiye'nin avantaj elde etmesi Yunanistan'ı endişelendirdiğinden, biri Kıbrıs ve İsrail ile, diğeri Kıbrıs ve Mısır ile olmak üzere iş birliği çerçevesi oluşturmaya yöneltmiştir. Bu politika, Türkiye ile Doğu Akdeniz'deki iki komşusu İsrail ve Mısır arasındaki tartışmalı ilişkilerin körüklenmesine yol açsa da herhangi bir Doğu Akdeniz stratejisinde Türkiye olmadan bir taktik yürütmenin zorlu olacağını kabulü, her iki ülke ile ilişkilerin raya oturtulmasını gerektirmiştir.

Mısır'a doğal gazın kendi iç pazarı için satılması ve Mısır'ın yeterince kullanılmayan doğal gaz sıvılaştırma tesisleri aracılığıyla yeniden ihraç edilmesi ihtimalini gören Kıbrıs ve İsrail, Kahire ile ekonomik anlaşmalar imzalamıştır. Bilindiği üzere, Mısır silahlı kuvvetlerinin eski komutanı Sisi, Türkiye hükümetini güçlü bir şekilde destekleyen Mısır Cumhurbaşkanı ve Müslüman Kardeşler lideri Muhammed Mursi'nin görevden alınmasında

etkili olmuştur. Cumhurbaşkanı Sisi yönetiminde Mısır, 2013 yılında diplomatik ilişkilerini kestiği Türkiye'ye karşı, GKRY ve Yunanistan ile güçlü üçlü ilişkiler geliştirmiştir. Mısır'ın İsrail ile devam eden güvenlik iş birliği göz önüne alındığında, Kıbrıs-İsrail ilişkisi, Doğu Akdeniz'de Mısır, İsrail, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan'dan oluşan ve Türkiye'ye karşı ortak bir ittifaka dayalı bölgesel bir bloğun temel taşı gibi görünse de Aralık 2015 ortasında Türkiye ile İsrail arasında iki ülke arasındaki ilişkilerin olası bir normalleşmesine yol açacak bir diplomatik atılımın duyurulması, Doğu Akdeniz'deki bölgesel eğilimlerle örtüşmemiştir (Tanchum, 2015: 3).

Gaz keşiflerinin ötesinde, bu rezervlerin üretim kapasitesine dönüştürülerek uluslararası/iç pazarlara zamanında ulaştırılması meselesi önemlidir. Ulaştırma üç şekilde planlanabilir: İsrail ve Kıbrıs'ı Yunanistan ve İtalya üzerinden Avrupa pazarlarına bağlayan EastMed gaz boru hattı veya Mısır'daki iki LNG ihracat terminali aracılığıyla veya her ikisinin birlikte hayata geçirilmesiyle oluşturulacak güzergahlar (İşeri

ve Bartan, 2019: 117). Fakat, Türkiye Libya'yla imzaladığı Münhasır Ekonomik Bölge anlaşmasıyla¹ EastMed Boru Hattı'nın geçirileceği deniz sınırlarını kontrol altına alarak stratejik bir hamle gerçekleştirmiştir. Ayrıca Amerika'nın projeden desteğini çekme kararı alması da projenin Türkiye olmadan gerçekleşmesinin önüne geçen bir etken olmuştur (Tarhan, 2021). Böylelikle, EastMed projesinin mevcut şartlarda rafa kaldırıldığı söylenmektedir. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz bölgesindeki gaz boru hatlarının barışa giden bir yol sunma olasılığı Türkiye dışlandığı sürece pek mümkün görünmemektedir. Önerilen boru hattı projeleri sağlam bir siyasi zeminde gerçekleştirilmeli ve uyumlu politikalarla desteklenmelidir. Üçlü ittifaklar, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin çıkarlarını dışlayan seçenekler yerine, Türkiye'nin enerji hususundaki dış politika endişelerini de dikkate alabilecek doğal gaz projeleri tasarlanmalıdır. En kısa, en ucuz ve en hızlı seçenek olan Türkiye üzerinden gazın Avrupa'ya aktarılmasını sağlayacak bir rota, sadece Türkiye açısından değil, tüm taraflar açısından karşılıklı fayda ve bölgesel istikrar sağlayacak bir alternatiftir.

¹ Libya'da sürekli barış, istikrar ve güvenliğin temin edilmesi ve karşılıklı faydaya yönelik ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti ile Libya arasında 27 Kasım 2019'da "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması" ile "Güvenlik ve Askeri İşbirliği" mutabakat zaptları imzalandı. 2020 Ekim ayında BM'nin onayladığı belgeler, tarafların

Doğu Akdeniz'deki hak ve çıkarlarını gözetmeyi hedeflemektedir. Bkz: Tarhan, M. (26 Kasım 2021). Türkiye-Libya deniz yetki anlaşması Doğu Akdeniz'de hak ve dengeleri güvenceye aldı. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-libya-deniz-yetki-anlasmasi-dogu-akdenizde-hak-ve-dengeleri-guvenceye-aldi/2431239>



Şekil 2: Doğu Akdeniz Kıyıdaş Ülkeler ve Türkiye-Libya Kıta Sahaneliği

Kaynak: Acer, Y. (Aralık 2019). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları ve Türkiye-Libya mutabakatı. *SETA ANALİZ*, No.301, s.1.

Aynı zamanda, İsrail hem Türkiye'ye hem de Mısır'a doğal gaz ihraç etmek için ticari ve stratejik zorunluluklara sahiptir. İsrail'in Leviathan sahası Mısır ve Türkiye'den eşit uzaklıkta yer aldığından, iki ülke de İsrail'in ihracat pazarı olarak rakip konumuna gelmiştir. Mısır'a geçişin daha sığ olması, enerji ana dallarıyla önceden ilişkisi, Kıbrıs MEB sorununun olmaması, İsrail ile daha samimi diplomatik ilişkisi ve devam eden İsrail-Mısır stratejik iş birliği, Mısır'ı pazar çıkışı konumuna getirmiştir. Mısır, İsrail gazını sıvılaştırma tesisleri aracılığıyla LNG olarak diğer pazarlara yeniden ihraç etme imkanına sahip ve İsrail doğal gaz ihracatı için sağlam bir iç pazarı temsil ediyor olsa da Türkiye'yi dışlayarak Mısır pazarına güvenmek tek bir ihracat noktasına tehlikeli bir bağımlılık yaratacağından, İsrail'in ticari çıkarlarına uygun değildir (Tanchum, 2015: 7). Mübarek yönetiminin devrilmesinden sonra zaman zaman İsrail gazının kesintiye uğraması sonucu oluşan endişeler, 2009 yılında Tamar doğal gaz sahasının ve 2010 yılında Leviathan doğal gaz

sahasının keşfedilmesiyle giderilip, İsrail'in elektrik üretimini dönüştürebilecek, ham petrole olan bağımlılık oranını azaltabilecek ve İsrail'i bir enerji ithalatçısından potansiyel bir ihracatçıya dönüştürebilecek güce sahip olsa da (Grigoriadis, 2014: 125) halen daha enerji rotalarının çizilmemiş olması bir belirsizliğe sebep olmaktadır. Dolayısıyla, İsrail'in pazar arayışlarının sürmesi bu sürecin doğal bir sonucudur. Halihazırda, Zohr sahasının Mısır'ın tüm yurtiçi doğal gaz talebini karşılayabilecek olması, İsrail'in doğal gaz ihracat pazarı olarak Türkiye'ye dönmelerini gerektirecektir. Ayrıca, doğal gazı Türkiye boyunca Yunanistan sınırına taşıyacak olan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nı ve daha sonra Yunanistan'dan Avrupa'ya ulaştıracak olan Trans-Adriyatik Boru Hattı'nı içeren Güney Gaz koridorunun ortaya çıkmasıyla birlikte, İsrail'in Türkiye'ye yaptığı doğalgaz ihracatı AB pazarlarında da satılma ihtimalini doğurmuştur (Tanchum, 2015: 9). İsrail, Mısır ve GKRY'den Türkiye veya Yunanistan aracılığıyla gazı taşınmasına yönelik boru hattı

projeleri süreç içerisinde gündem oluşturmuş, fakat, bölgedeki siyasi anlaşmazlıklar ve boru hattı inşasının maliyetli oluşu sebebiyle henüz somut bir adım atılamamıştır. Ünay'a (2021) göre, 2015'te İsrail-Türkiye yakınlaşmasıyla konuşulmaya başlanan denizaltı doğalgaz boru hattı projesi seçenekler arasında en uygun olan gibi görünmektedir. Mısır, İsrail veya Kıbrıs gaz sahalarında üretilecek gazın Ceyhan'a, buradan da TANAP ve TAP aracılığıyla AB ülkelerine taşınması, diplomatik zemin oluşturularak hayata geçirilebildiği takdirde bütün taraflar için avantaj sağlayacaktır (s.379-380).

Doğu Akdeniz jeopolitiği Türkiye ve diğer kıyıdaş devletler arasındaki gündemi şekillendirirken hem Türkiye hem de Mısır ile stratejik iş birliğine dayanan bu ilişkiler konfigürasyonunun, İsrail'in politikalarından da etkilendiği açıkça görülmüştür. İran'ın genişleyen etkisi karşısında güç dengesi kurma ihtiyacı, ortak stratejik ve ticari çıkarları doğrultusunda Türkiye ve İsrail'i bir araya getirmiştir. İsrail'in Kıbrıs ve Yunanistan ile yeni güvenlik iş birliği, faydalarına rağmen, Türkiye ile stratejik iş birliğinden elde edeceği avantajların kaybını telafi etmemektedir. Ayrıca, Kıbrıs ve Yunanistan'ın Mısır ile birlikte Türkiye'ye karşı stratejik ilişkiler geliştirmesi, İsrail'in İran'ın Ortadoğu'daki etkisinin yayılmasına toplu bir caydırıcılık sağlamasındaki stratejik çıkarlarını daha da azaltmıştır. Dolayısıyla İsrail'in hem Türkiye hem de Mısır ile güvenlik iş birliğini aynı anda sürdürmesi temel bir ihtiyaçtır (Tanchum, 2015: 5).

Türkiye ile Mısır'ın üçüncü taraflardan bağımsız olarak geliştirdiği ilişkiler, 2013'ten bu yana ilk üst düzey temas olan Kahire görüşmeleri sonrasında farklı bir yola girmiştir. Türkiye dışişleri bakan yardımcısı Sedat Önal ve Mısır'dan Hamdi Loza liderliğindeki görüşmelerin ilk turu, 2021 Mayıs ayında gerçekleşmiştir. Doğu Akdeniz'de rakip olarak görülen Mısır ve Türkiye, ikinci tur müzakerelerin sona ermesinin ardından ilişkileri istikrara kavuşturma amaçlı müzakerelere devam etme konusunda anlaşabildiklerini söylemiştir. Ortak bir bildiride, Ankara'da iki günlük bir toplantının ardından

müzakerelerin uzatılması konusunda mutabakata varıldığı, tartışılan alanlarda ilerleme sağlanması arzusunun ve ikili ilişkilerin normalleşmesini kolaylaştıracak ilave adımların gerekliliğinin teyit edildiği belirtilmiştir (AP News, 2021). Ayrıca, Mart 2021'de Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon ihalesinde Türkiye'nin kıta sahanlığını dikkate almıştır. Bu gelişme hem iki ülke için olumlu etki yaratmış, hem de Mısır ve Türkiye arasındaki ilişkilerin durgunluğundan faydalanarak, Türkiye ve KKTC'nin haklarını yok saymak isteyen Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi'nin planlarını bozmuştur. Mısır hükümetinin konuya ılımlı yaklaşımı, Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin normalleşmesine katkıda bulunmuştur (TRT Haber, 2021).

Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun "Doğu Akdeniz'de en uzun karası ve kıyıları olan iki ülke olarak ilişkilerimizin seyrine göre biz de yarın deniz yetki alanları konusunu Mısır'la müzakere edebiliriz, kendi aramızda da ileride bir anlaşma imzalayabiliriz" (BBC News, 2021) şeklindeki ifadesi, bakanlık tarafından Kahire'deki Türkiye-Mısır görüşmelerinin samimi bir atmosferde ve geniş içerikli olduğuna dair yazılı açıklama yapılması ve iki ülkenin Doğu Akdeniz'de barış ve güvenlik ortamının oluşturulmasına dair açıklamalarda bulunması, bu görüşmelerin taraflar arasındaki yakınlaşma sürecini hızlandıracağını düşündürmüştür. Ayrıca, Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun Mısır ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin güçlenmesiyle, Doğu Akdeniz deniz yetki alanları ile ilgili bir görüşme yapabilecekleri ve duruma göre anlaşma imzalanabileceğine dair söylemde bulunması da normalleşme sürecinin kanıtıdır. Her ne kadar Sisi hükümeti, 2013'den itibaren yaptığı ittifaklarla Türkiye'nin aleyhine adımlar atmış olsa da son gelişmeler ve Libya anlaşması, bölgesel enerji gücünü artırmaya çalışan Mısır'ın Türkiye ile tekrar yakınlaşmasına sebep olmuştur (Yakın Doğu Enstitüsü, 2021). Önceki politik gerginliklere rağmen, Türkiye-Mısır arasındaki ticaret ilişkilerinin kısmi bir azalmadan sonra tekrar toparlanarak devam ediyor olması iki ülkenin de yararınadır. Mısır, 110 milyona yakın nüfusu

ile istikrarlı bir ihracat hacmi oluşturabileceği Türkiye gibi pazarlara gerek duymaktadır. Türkiye ise hem kalabalık nüfusa sahip olan hem de Afrika bağlantısı sağlayan bir ülke olarak Mısır'dan faydalanmaktadır. Dolayısıyla, yalnızca enerji ilişkileri bağlamında değil hem ticari hem de siyasi anlamda birbirlerine sağlayacağı avantajlar göz önünde bulundurularak, tarafların karşılıklı olarak hassasiyetlere özen göstermesi, şu an için mantıklı hamleler olarak görünmektedir (Kurt, 2021).

5. Sonuç

Doğu Akdeniz, mevcut şartlarda, birçok sesin yükseldiği, fakat nihai bir kararın henüz alınmadığı bir bölgedir. Enerji güvenliği meselesi, tüm devletler için sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi açıdan da büyük bir önem arz ettiğinden, bölgedeki gaz keşifleri ve bunların yeni pazarlara nasıl ulaştırılacağı konusu, tüm taraf devletler arasındaki dengeleri değiştirmiştir. Türkiye, bulunduğu konum ve izlediği enerji politikaları itibariyle gaz taşımacılığında aktif rol almak isteyen bir oyuncudur. Bölgedeki diğer aktörlerin Türkiye'yi yok sayarak aldığı bazı kararlar, Mısır-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Ancak, son gelişmelerle birlikte, yeniden ılımlı politikalar izleyen iki ülke, yakın temaslarda bulunmuştur. Bu temaslar deniz sahaları üzerine bir anlaşmayla sonuçlandırıldığı takdirde, iki ülke de avantaj sağlayacaktır. Sadece Mısır'ın değil, İsrail gibi diğer söz sahibi ülkelerin de içinde Türkiye olmadan kurduğu her strateji, Türkiye'nin önlem alma çabalarını ve hamlelerini artıracaktır. Dolayısıyla, böyle bir kısır döngüden hiçbir devlet kazançlı çıkamayacaktır. Mısır ve Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi, İsrail ve Türkiye'nin yakınlaşması hem Türkiye hem de bölgedeki istikrarın sürdürülebilmesi açısından önemli gelişmelerdir. Bütün kıyıdaşların hakları gözetilerek, uluslararası hukuka uygun şartlarda yapılacak bir müzakere ve mutabakat, Doğu Akdeniz'deki enerji üretimi ve taşımacılığında her ülkenin çıkar sağlayabileceği bir seçenek olarak görülmektedir.

Kaynakça

Acer, Y. (2019). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı. *SETA ANALİZ*, 301.

AP NEWS (2021, September 8). *Turkey, Egypt agree to further talks in bid to ease tensions*. <https://apnews.com/article/europe-middle-east-africa-egypt-cairo-efdc9ec6010b2bb73eac3390ddee5b03>

BBC News (2021, March 4). *Türkiye-Mısır ilişkileri: Doğu Akdeniz'de anlaşma mümkün mü, ilişkiler 8 yıl sonra normalleşebilir mi?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56278844>

Bielecki, J. (2002). Energy security: is the wolf at the door? *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 42(2), 235-250.

Cherp, A. and Jewell J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four as. *Energy Policy*, 75, 415-421.

Grigoriadis, I., N. (2014). Energy discoveries in the eastern mediterranean: conflict or cooperation? *Middle East Policy*, 21(3), 124-133.

International Energy Agency (n.d.). *Energy Security*. Retrieved January 15, 2022, from <https://www.iea.org/topics/energy-security>

İşeri, E. and Bartan, A. Ç. (2019). Turkey's geostrategic vision and energy concerns in the Eastern Mediterranean security architecture: A view from Ankara. Z. Tziarras (Ed.), in *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security* (pp. 111-124). Oslo: Peace Research Institute.

Karbuz, S. and Baccarini, L. (2017). East Mediterranean gas: Regional cooperation or source of tensions? *Notes Internacionals CIDOB*, 173, 1-6.

Kurt, V. (2021, September 6). Türkiye-Mısır müzakerelerinde ikinci tur ve ilişkilerin geleceği, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-misir-muzakerelerinde-ikinci-tur-ve-iliskilerin-gelecegi/2356871>

Moran, D. and Russell, J., A. (Eds.) (2009). Introduction: the militarization of energy security, in *Energy Security and Global Politics* (pp. 1-18). New York: Routledge.

Öğütçü, M. (2015, March 1). Doğu Akdeniz Gazı: Riskleri Fırsata Nasıl Çevrilebiliriz? *Al Jazeera*. <https://www.globalresourcespartnership.com/dogu-akdeniz-gazi-riskleri-firsata-nasil-cevirebiliriz/>

Pirinççi, F. (2022, January 22). EastMed Rafa Kalkıyor, Peki Yunanistan'ın Planları? *SETAV*, <https://www.setav.org/eastmed-rafa-kalkiyor-peki-yunanistanin-planlari/>

Prontera, A. and Ruszel, M. (2017). Energy security in the Eastern Mediterranean. *Middle East Policy*, 24(3), 145-162.

Tanchum, M. (2015). A new equilibrium: the Republic of Cyprus, Israel, and Turkey in the Eastern Mediterranean Strategic architecture. *Occasional Paper Series 1*, Oslo: Peace Research Institute.

Tarhan, M. (2021, November 26). Türkiye-Libya deniz yetki anlaşması Doğu Akdeniz'de hak ve dengeleri güvenceye aldı, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-libya-deniz-yetki-anlasmasi-dogu-akdenizde-hak-ve-dengeleri-guvenceye-aldi/2431239>

TRT Haber (2021, March 13). *Türkiye ile Mısır Doğu Akdeniz'de denklemleri değiştirdi*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-ile-misir-dogu-akdenizde-denklemleri-degistirdi-564138.html>

Tziarras, Z. (2019). *The New Geopolitics of the Eastern Mediterranean: Trilateral Partnerships and Regional Security*, Oslo: Peace Research Institute.

Ünay, S. (2021). Doğu Akdeniz'de Küresel Rekabet ve Türkiye'nin Konumu: Enerji Jeopolitiği, Güvenlik, Kalkınma Eksenli. M. Ak, H. Alkan, M. Ünver (Ed.), *Coğrafya, Tarih ve Uluslararası Hukuk Boyutlarıyla Küresel ve Bölgesel Denklemlerde Ege ve Doğu Akdeniz* içinde (ss. 363-387). İstanbul: İstanbul University Press.

Yakın Doğu Enstitüsü (2021, June 13). Gelişen Türkiye-Mısır İlişkileri Doğu Akdeniz'de Belirleyici Olacak, <https://neu.edu.tr/gelisen-turkiye-misir-iliskileri-dogu-akdenizde-belirleyici-olarak/>

Yergin, D. (2009). *The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: SimonandSchuster.



SUUDİ ARABİSTAN'IN TERÖRİZMLE MÜCADELE STRATEJİLERİ ÇERÇEVESİNDE 12 MART VAKASI SERT BİR YANIT MI?

Berkay Turaç

Uludağ Üniversitesi

berkayturac2@gmail.com



0000-0002-9823-8193

Atıf:

Turaç, B. (2022). Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejileri çerçevesinde 12 mart vakası sert bir yanıt mı?. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 31-46.

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş tarihi/Arrival date: 13.04.2022

Kabul tarihi/Acceptance date: 05.07.2022



Özet

Günümüzde terörizmle mücadele eden devletlerin politika ve stratejilerini iç hukuklarının yanı sıra uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleriyle birlikte uyum içerisinde yürütmeleri zorunludur. Çalışmamızda Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecindeki yaklaşımları ampirik ve normatif olarak analiz edilmiştir. Araştırmamızda Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecindeki stratejisinin iki ayaklı olduğu görülmüştür. Suudi Arabistan'ın kısa vadedeki terörizmle mücadele stratejisi El-Kaide ve benzeri terörizm tehditlerinin ortadan kaldırılması olmuştur. Suudi Arabistan'ın uzun vadedeki terörizmle mücadele stratejisi ise bahsi geçen terörizm tehditlerinin doğmasını engellemektir. Çalışmada Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele süreci uluslararası insan hakları perspektifinden incelenmiştir. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecinde başvurduğu hukuki tedbirlerin uluslararası insan hakları standartlarıyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele ederken bazı insan hakları normlarını ihlal ettiği görülmüştür. Çalışmamızda, Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecinde 12 Mart 2022'de 81 kişiye ölüm cezası infaz ettiği olay bir araştırma vakası olarak incelenmiştir. Suudi Arabistan, terörizmle mücadele stratejileri çerçevesinde 12 Mart vakasında sert bir yanıt vermiştir. Suudi Arabistan terörizmle mücadele ederken uluslararası insan hakları hukukunun evrensel ilkelerinden olan adil yargılanma hakkı, kanun önünde eşitlik, avukata erişme hakkı, işkence yasağı gibi yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olmuştur. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejileri ve uygulamalarında çelişkiler olduğu tespit edilmiştir. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejileri bağlamında insan haklarını ihlal etmek suretiyle sert yanıtlara başvurusunun gelecekte ne gibi sonuçlar doğurabileceği analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Suudi Arabistan, Terörizmle Mücadele, Strateji, İnsan Hakları, Adil Yargılanma*

Abstract

The states of countering with terrorism to execute indispensable that whose policy and strategies within accordance besides their domestic law as well as obligations arising from international law at today. In our study, Saudi Arabia's approaches that in process of counter-terrorism has been analyzed as empirical and normative. In our research, Saudi Arabia's strategy that in process of counter-terrorism has been seen that to be two pillar. Saudi Arabia's strategy of counter-terrorism in the short term has become to annihilate Al-Qaida etc threats of terrorism. Saudi Arabia's strategy of counter-terrorism as for that in long term has to inhibit to emerge that aforementioned threats of terrorism. In this study, the time course of counter-terrorism of Saudi Arabia's has been investigated from over perspective of international human rights. Saudi Arabia's that in process of counter-terrorism that relationship between appealing to measures of law with standards of international human rights has been considered. While Saudi Arabia was countering with terrorism then it has been violated that some norms of human rights. In our study, Saudi Arabia's that in process of counter-terrorism that incident of carrying out death penalty for 81 person at 12 March 2022 has been reviewed as a research case. Saudi Arabia has been gave hard response at case of 12 March as part of strategies of counter-terrorism. While Saudi Arabia countering terrorism has been failed to discharge it's liabilities such like prohibition of torture, right to a fair trial, equality before the law, access to attorney to being by way of universal principles of law of international human rights. Saudi Arabia's that to become paradoxes in the practises and strategies of counter-terrorism has been make firmed. In the context of strategies of counter-terrorism that Saudi Arabia appealing to hard responses through violate to human rights that what such like results will be able to emerge in the future has been analyzed.

Keywords: *Saudi Arabia, Counter-Terrorism, Strategy, Human Rights, Fair Trial*

Giriş

Günümüzde terör eylemlerinin neticesinde tepkisel olarak meydana gelen olayların dünyanın her yerinde yaşayan insanların hayatlarını bir ölçüde etkilediğini söylemek mümkündür. 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen terör saldırılarının neticesinde yaşanan gelişmelere retrospektif açıdan bakıldığında bir terör eyleminin etki kapasitesinin ne kadar büyük ve önemli olabileceği gözler önüne serilmiştir. İnsan hayatını sosyal, siyasi, ekonomik, psikolojik vb. yönlerden etkileme kapasitesi bulunan terör eylemlerine karşı insanların korumakla yükümlü olan devletlerin ve biz insanların nasıl yanıt vereceği konusu güvenlik çalışmalarının bir alt disiplini olan terörizm araştırmalarında önemli bir yer işgal etmektedir.

Araştırmamızda metodoloji olarak tek vaka çalışması kullanılmıştır. Araştırmada metot olarak nitel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmada kısmi zaman serisi analizinden faydalanılmıştır. Araştırmada terörizm ve terörizmle mücadele çalışmalarındaki doktrin görüşlerine, internet kaynaklarına ve uluslararası kurumların raporları ve görüşlerine başvurulmuştur.

11 Eylül'de Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen terör saldırılarının dünyada büyük bir infial yaratmasıyla birlikte terörle mücadele konusunun devletlerin güvenlik ajandalarında akut bir alan haline geldiği söylenebilir. Çünkü sofistike, organize ve sonuçları itibarıyla muazzam yıkıcı etkilere sahip olan 11 Eylül terör saldırılarının dünyanın süper gücü olan bir devletin topraklarında meydana gelmesinin dünyadaki başka devletlerin, onların aktörlerinin ve yurttaşlarının güvensizlik hissi yaşamalarına yol açtığı ifade edilebilir.

Suudi Arabistan ise bu yıkıcı terör saldırılarından önemli ölçüde nasibini alan bir devlet olmuştur. 11 Eylül terör saldırılarını gerçekleştiren El-Kaide terör örgütü ve onun üyelerinin Suudi Arabistan ile bağlantılarının bulunması Suudi Arabistan'ı uluslararası toplum nezdinde ön plana çıkarmıştır. Bundan dolayıdır ki Suudi Arabistan'ın devlet olarak terör eylemlerini gerçekleştiren aktörlerin ortaya çıkmasında payının bulunup bulunmadığı veya varsa ne kadar bulunduğu

konusunun önemli bir araştırma alanı olarak dikkate alınması gerekmektedir. Öte yandan gerek uluslararası güvenlik düzleminde gerekse de Suudi Arabistan'ın ulusal güvenlik düzleminde El-Kaide vb. aktörlerin yarattığı muğlak bir terörizm tehdidi kapasitesiyle karşı karşıya kalınması, söz konusu aktörlerin oluşturduğu güvenlik tehdidi veya tehditlerine nasıl yanıt/yanıtlar verilmesi gerektiği konusunu bir araştırma alanı şeklinde gündeme getirmektedir. Bizim buradaki çalışma alanımız araştırmaya konu olacak vaka çerçevesinde sınırlanmıştır. Bu yüzden çalışmamız zaman, yer, derinlik, hacim ve kaynak gibi araştırma alanını etkileyen faktörlerin bize verdiği olanaklar dahilinde gerçekleştirilmiştir. Kuşkusuz terörizm ve terörizmle mücadele araştırmaları çok derin ve geniş araştırma çerçevesi sunmaktadır.

Çalışmamızda, Suudi Arabistan'ın yargı organının 12 Mart 2022 tarihinde vermiş olduğu ölüm cezasının terörizmle mücadele stratejileri açısından sert bir yanıt olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Yani Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejilerinde icra edilen söz konusu uygulama, insan hakları perspektifinden ele alınarak terörizmle mücadele stratejileri açısından Suudi Arabistan'ın ve onun ülkesinde yaşayan insanların güvenliğine nasıl bir etkisi olacağı tetkik edilmiştir.

Araştırmamızda Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecinde 12 Mart 2022 tarihinde vermiş olduğu ölüm cezası Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejisinin örnek bir vakası olarak incelenmiştir. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecinde söz konusu cezai uygulamadaki sorunlar uygulama bağlamı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bahsi geçen vakadaki sorunlar incelenmek suretiyle tespit edilerek çözümler geliştirilmiştir. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecinde bahsi geçen cezai müeyyidenin Suudi Arabistan devletinin ve yurttaşlarının güvenliğine nasıl bir etkisi olduğu ve gelecekte ne tür etkilere yol açabileceğini değerlendirmenin gelecekteki uygulamalara katkı sunacağı düşünülmüştür. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejisi ile ilgili doktrinde çeşitli değerlendirmeler görülmüştür. Çalışmada Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele stratejisi söz konusu vaka bağlamında ele

alınarak literatüre katkı sunulması hedeflenmiştir.

1. Terörizmin Kavramsal Çerçevesi

Terör ve terörizm kavramları üzerine çok sayıda tanımlama bulunmaktadır. Bu sebeple farklı araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalar dikkate alınarak terör kavramı üzerine genel bir çerçeve çizmek mümkün olmaktadır.

Terör kavramının içeriğine yönelik tanımlama yapmanın önemi üzerinde duran Lutz ve Lutz'a göre "Terörizm, örgütlenmiş bir grubun, siyasi amaçlarına ulaşmak için şiddete ya da şiddet tehdidinde başvurması" şeklinde ifade etmektedir (2017: 275). Bununla birlikte, kavramı nedenler üzerinden inceleyen Hacker'e göre ise "terörizm, güçlüler tarafından ciddiye alınmayacaklarını düşünen güçsüzler, toplumdan dışlanmışlar ve ümitsizler tarafından terör metotlarının uygulanması veya taklit edilmesi" olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Zafer, 1999: 2).

Kavramı yapılaş şekli üzerinden tanımlayan Wilkinson'a göre, "terörizm; siyasal talepleri kabul ettirmek, kişileri, grupları ya da toplumları ve siyasal iktidarı yıldırmak için, sistematik olarak öldürme, tahrip etme ya da öldürme tahrip etme tehdidinin kullanılmasıdır." (1974: 49). Benzer şekilde Coady da "genellikle organize bir grup tarafından işlenen, savaş dışı kişiler üzerinde kasıtlı öldürme veya diğer ciddi zararlar ya da tehdit içeren politik eylemler olarak gördüğü terörist eylemlere giren taktik veya politikaları" terör olarak ifade etmektedir (1996: 265).

Terörü kavramsal yönü dışında yarattığı sonuçlar üzerinden açıklamaya çalışan Martin'e göre ise "Terörizm nasıl tanımlanırsa tanımlansın, her zaman toplumların istikrarına ve sıradan insanların barışına meydan okuma girişimi" şeklinde ifade ettiği görülmektedir (2017: 27). Bu doğrultuda, terörle mücadele, terör ortamlarını ve gruplarını etkin bir şekilde ortadan kaldırmaya yönelik ileriye dönük politikaları ifade etmektedir (Martin, 2017: 249). Diğer bir deyişle, terörizmle mücadele terör örgütlerini yenmeyi ve yok etmeyi hedeflemektedir (Crenshaw and Lafree, 2017: 17).

2. Suudi Arabistan'ın Terörizmle Mücadele Stratejilerine Genel Bir Bakış

Suudi güvenlik politikasının çekirdeği terör dalgasıyla karşılaşmak ve onun kökünü kurutmaktır. Hedef olarak terörün temel sebepleri adres gösterilmiş ve devlete karşı şiddet ortadan kaldırılmak istenmiştir (Al-Saud, 2009: 74).

Suudi Arabistan'ın iç teröristle mücadele politika hedefi iki ayaklıdır; birincisi kısa dönemde Suudi ulusal güvenliğini tehdit eden El-Kaide kapasitesini ortadan kaldırmak ve ikincisi uzun dönemde benzer terörist örgütlerin yeniden doğmasını önlemektir (Al-Saud, 2009: 74).

Suudi Arabistan, İslam dininin bazı kutsal mabetlerinin bulunduğu ve bazı şiddet olaylarının meydana geldiği bir ülke olarak yerli bir terörist gruba sahip olmamıştır. Usame Bin Ladin kökeni itibarıyla bir Suudi Arabistan vatandaşı olmakla birlikte terörist eylemlere başladıktan sonra vatandaşlığı iptal edilmiştir. Böylece, Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadeledeki perspektifi ve rolü değişmiştir. Suudi Arabistan, El-Kaide hücrelerini ortaya çıkarmak için düzinelerce güvenlik taraması başlatmıştır. Suudi Hükümeti, Mekke ve Medine'deki iki kutsal caminin koruyucusu olarak terörist saldırıları haklı gören İslam dininin uygun olmayan kullanımını yasadışı kılmaya çalışmıştır. Haziran 2004'te Büyük Müftü Sheikh Abdulaziz al-Sheikh, vatandaşlara terörist saldırılar planlayan veya hazırlayan kişileri ve sabotajcıları yetkililere ihbar etmesini içeren ve terörist saldırıları kınayan bir fetva yayımlamıştır (Combs and Slann, 2007: 242).

Terörizm karşıtlığı ve terörizmle mücadele üzerine yönetim modelleri ve programlarının belirli güçlü yanları ve sınırlamaları bulunmaktadır. Suudi Hükümeti aşırılıkçılık ve gelecekte bu aşırılıkçılığın meydana gelmesine karşı mücadelede sert ve yumuşak mücadele yaklaşımlarının bir karışımını uygulamıştır. Başka bir ifadeyle bu yaklaşımları taktik terörizmle mücadele ve stratejik terörizmle mücadele olarak değerlendirmek mümkündür. Burada terörizmi sadece şiddet eylemlerinin bir kümesi olarak değil; ayrıca İslam ve Tanrı adına şiddeti meşrulaştırmakla uğraşan radikal

inanç ve düşünce yapısı olarak dikkate almak gerekmektedir (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 68).

Suudi Arabistan'ın sert terörizmle mücadele yaklaşımı ışığında güvenlik kuvvetleri hem cezai hem de sivil vakalar için uygulanan şeriatı (İslam Hukuku) takip eden Kraliyet yargı sistemi ve pratiğiyle uyum içerisinde teröristleri yakalamışlar ve onların yargılanıp cezalandırılmalarını sağlamışlardır. Öte yandan yumuşak yaklaşım ise danışmanlık, kılavuzluk, yardım, konsültasyon, terörist aktivitelere katılan veya katkı sağladığı konularında suçlu bulunan bireylerin eğitilerek Suudi toplumuna entegre edilmesini içeren askeri olmayan yöntemlere odaklanmıştır. Program, aşırılıkçı görüşleri, ideolojileri zayıflatmakla birlikte radikalizm geliştiren kişilerin aktivitelerini akamete uğratmıştır (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 68).

Yumuşak yaklaşım; diyalog, entelektüel etkileşimler, iç dini angajmanlar, kendini ifade etme, psikolojik yeniden yapılandırma, sosyal farkındalık ve ağır dini yeniden eğitim yoluyla bozulan ideolojilerin konularını düzeltir. Daha spesifik olarak ifade etmek gerekirse üç aşamalı stratejiler, toplumdaki aşırılıkçı unsurları deradikalize veya rehabilite eden ve devletlere karşı mevcut terörist tehditlerin stratejik anlayışını güçlendiren terörist bireyler ve grupların finansal kaynaklarını hedef alır. Suudi hükümeti, teröristlerle mücadele sürecinde, onların saklandıkları yerleri belirleme ve terörist saldırıları önleme konularında göreceli olarak başarılı olmuştur (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 68).

Suudi Arabistan'ın geniş ölçekli terörizmle mücadele programlarının, toplumdaki bazı teröristlerin yeniden birleşimi ve bazı küçük silahlı saldırılar hariç olmak üzere 2016 yılından beri büyük terörist eylemlerinin meydana gelmediği göz önünde bulundurulduğunda açık bir şekilde verimli olduğu değerlendirilmiştir. Ancak, Suudi Hükümeti başka stratejik yaklaşımlara ve ek taktiksel iç teröristle mücadele politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Amaçlar iki yönlüdür; kısa vadede Suudi ulusal güvenliğini tehdit eden terörist örgütleri bertaraf etmek, uzun vadede ise Krallıkta daha fazla sosyal ve ekonomik istikrar yaratmak ve gelecekte

benzer terörist grupların yeniden doğmasını önlemektir. Suudi Hükümeti bu bağlamda var olan taktiksel terörizmle mücadele programlarını güçlendirmeye devam ederken ekstra stratejik terörizmle mücadele yaklaşımlarına başvurabilir (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 69).

Önemli hususlardan biri olarak Suudi hükümeti, İslamcı teröristlerin entelektüel ve ideolojik seviyeleriyle uğraşmasını dikkatli bir şekilde açıklayabilirdi. Teröristlerin bazıları Kur'an, Hadis, İslami söylemler ve gelenekler hakkında güçlü İslami entelektüel arka plana ve derin bilgiye sahip olurken; teröristlerin büyük bir kısmı İslam hakkında az bir bilgi ve anlayışa sahip olan sıradan saldırganlar olarak kategorize edilmiş olabilirler. Dahası bazı teröristler daha az ideolojik olabilirken; başkaları İslamcı bir devlet hakkında sabit bir inanç ve İslamcılığın güçlü bir ideolojisini benimseyebilmektedir. Hala çok sayıda terörist sadece değişken katılımcılar olabilirken başka bazıları sağlam fikir babası olabilmektedirler. Teröristlerin farklı entelektüel, eğitimsel, deneysel ve dini ortamları göz önünde bulundurulduğunda Suudi hükümetinin rehabilitasyon ve deradikalizasyon programları sadece sıradan, daha az entelektüel ve ideolojik teröristler için başarılı olabilir (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 69).

Daha önemli bir şekilde bazı terörist elebaşılar ve ideologlar sorununu, hükümet sponsorluğundaki terörizmle mücadele programı danışma komitelerindeki İslamcı uzman ve vaizlerin güvenilirliği oluşturmaktadır. Bin Ladin gibi terörist ideologlar ve önemli kişilerin çoğu genel olarak hem Şura Konseyi hem de terörizmle mücadele danışmanlık komitelerini doğru İslamcı doktrinlerin haini veya yeterince Müslüman olmayan bir ulema grubu olarak değerlendirmektedir. Bu mesele rehabilitasyon ve deradikalizasyon programlarının tüm teröristler için etkili olup olmadığı üzerine bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Suudi hükümeti bu yüzden her bir terörist için farklı yaklaşımlar, stratejiler, taktikler ve programlar uygulayabilir. Örneğin, ideologlar, üst komuta yapısı, planlayıcılar, mimarlar, eleman temin eden kişi ve sıradan teröristler şeklinde bir kategorizasyon yapılabilir (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 69).

Suudi terörizmle mücadele stratejisi, militan unsurların rehabilitasyonu ve deradikalizasyonunu hedefleyen politikalar üzerine ayırt edilebilir bir biçimde dikkat çekmektedir. Bu strateji başarılı bulunmuş ve çoğu radikal unsur, danışmanlık ve gözaltı uygulamalarından ayrılmıştır. Özellikle radikal imamların yeniden eğitimi başarılı bulunmuştur. Teröristin aile üyelerinin radikalleşmesinin önlenmesi bu daha geniş stratejinin önemli bir parçasıdır. Örneğin, teröristlerin aile üyelerinin aşırılıkçılığını caydırmada dini yeniden eğitime yönelik yaklaşımın parçası olarak finansal yardım ve ev kiralalarının ödenmesi gibi yardımlarda bulunulmuştur (Al-Saud, 2009: 77).

Bununla birlikte, krallıkta güvenlik, istikrar, barışı koruma ve terörizmle mücadeleye yönelik kapsamlı stratejik programların bütüncül bir parçası olarak toplumun tüm unsurlarını tamamen içerdiğini söylemek mümkün değildir. Suudi güvenlik kuvvetleri ve hükümet yetkililerinin çoğu teröristler ve onların aşırılıkçı ideolojileriyle mücadelede sadece toplumun bazı unsurlarını kapsayacak şekilde hareket etmişlerdir. Yetkililer ayrıca kendilerini terörizmle mücadelenin bir tamamlayıcısı olarak görmüşlerdir. Suudi hükümetinin göreceli olarak daha verimli, üretken ve başarılı olması için terörizm ve aşırılıkçı kampanya ile mücadelenin temel bir parçası olarak toplumun geniş parçalarını ya da vatandaşları, gençleri, kadınları, sivil toplum gruplarını ve Müslüman azınlıkları içeren bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Esas olarak gençler, kadınlar, sivil toplum grupları ve azınlıklar terörizmle mücadeleye önemli stratejik değer katmaktadır ve dünyadaki çoğu ülkede radikallerle mücadele ve teröristleri pasifist gruplara dönüştürmede ve radikalizmin meydana geldiği toplumlarda radikalizmi önlemede onların rolleri ve katkıları maksimize edilmiştir (Al Qurtuby and Aldamer, 2021: 69-70).

Suudi Arabistan, herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahip olduğu ifadesini desteklerken, bir kişinin dinini değiştirme ve değiştirmeyi teklif etme hakkına ilişkin hükme temel olarak karşı çıkmıştır (Alwasil, 2010: 1074).

Bunlara ek olarak Suudi hükümeti terörist tehdidin ortadan kaldırılmasına yardım etmek amacıyla okulların, camilerin, medya ve sosyal hizmetlerin işbirliğini güçlendirmektedir. Böyle bir işbirliği, Suudi eğitim kurumlarından akademisyenlerin televizyonda aşırılıkçı inançlara ve dini metinlerin yanlış yorumlanmasına meydan okumalarıyla birlikte Suudi medyasının aşırılıkçı yeniden eğitim ve insani davranışı yayınlamadaki rolü aracılığıyla örnek gösterilmiştir (Al-Saud, 2009: 77).

3. Suudi Arabistan'ın Terörizmle Mücadele Sürecinde İnsan Hakları Panoraması

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi yazarlarından Al-Baroody, beyannamenin çoğu parçasının sadece Batı medeniyeti tarafından tanınan standartları dikkate aldığı eleştirilerini dile getirmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'na yönelik kültürel kolonyalizm korkusu ve kültürel görecelilik savunusuyla bir medeniyetin tüm diğerleri üzerinde hakimiyet kuramayacağı eleştirisini ifade etmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilkesel olarak akıl ve vicdan nosyonları üzerine yerleşirken; Al-Baroody beyannamenin 1. Maddesinde kullanılan onur ve haklar kelimelerinin belirsiz olduğunu ve onların farklı ülkelerde farklı anlamlar taşıdığını ifade etmiştir (Alwasil, 2010: 1075). Al-Baroody'nin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne yönelik kültürel görecelilik eleştirisine katılmamaktayız. İnsan haklarının tarihsel kazanımlarını hatırd tutarak İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde bir daha böyle bir savaş ortamı yaşanmasın diye ortaya çıkan İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sini, evrensel bir arada yaşama anlayışına dayanak noktası oluşturacak bir asgari insan hakları standartları bütünü olarak görmenin daha doğru olacağı düşüncesindeyiz. Al-Baroody'nin yaklaşımındaki niyetin yerel kültürü koruma ya da farklılıkların bir arada yaşaması olmasından ziyade kendi görüşünü meşrulaştırma olarak değerlendirebiliriz.

Suudi Arabistan, İşkenceye ve başka zalim, insanlık dışı veya aşağılayıcı davranış ya da cezalandırmaya karşı Konvansiyon'a Eylül 1997'de taraf olurken; 30'uncu maddenin 1. Paragrafındaki şartlara bağlı olmadığı ve 20. Maddeyle sağlanan komitenin yargı yetkisini

tanımama şeklinde iki spesifik çekince koymuştur. Konvansiyon'un gerekleriyle uyumlu olarak, Suudi Arabistan, Şubat 2001'de başlangıç raporunu göndermiştir. Rapor, genel olarak Krallık topraklarında geçerli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ve müteakip insan hakları antlaşmalarını, konvansiyonlarını ve protokollerini, Konvansiyon maddelerinin Suudi yasalarıyla nasıl birleştirildiğini açıklayan ve şeriatın (İslam Hukuku) insan haklarını garanti altına aldığına dikkat çeken bir girişle başlamıştır. Suudi başlangıç raporu Konvansiyonla bağlantılı soruşturma sırasında işkenceyi yasaklayan normu içeren, itirafların işkencesiz dikkatli soruşturma yoluyla sonuçlanması gerektiğini öngören çok sayıda yasayı sunmuştur. İşkenceye karşı Komite, görüşmeler sırasında başlangıç raporunu bir Suudi delegesiyle tartışmıştır. Krallık temsilcilerinden biri, delegasyonunun komitenin sorularının kutsal Kur'an ve Sünnetin Anayasa olduğu gerçeğini görmezden geldiğini ve bunların düzeltilemeyeceğini anlamadan soruların yansıtıldığını hissettiğini ifade etmiştir. Delegasyon, belirli suçlar için işkencenin ya da bedensel cezaların kullanımını kutsal Kur'an'ın emirleri olarak savunmuştur. Delegasyon, bu yaptırımların Tanrı'dan gelmesinden beri ne düzeltilebileceğini ne de lağvedilebileceğini ve devletin Şeriat'a aykırı olan herhangi bir karardan sakınmakla bağlı olduğunu ifade etmiştir. Delegasyon, İşkence veya bedensel cezaya başvurulmasını savunan yasal ve teknik zeminlerin kullanımının, doğuştan veya tesadüfi hukuki yaptırımlardan doğan acıyı hariç tutan İşkenceye ve başka zalim, insanlık dışı veya aşağılayıcı davranış ya da cezalandırmaya karşı Konvansiyon'unun 1. Maddesinde tanımlanmış olan işkence biçimlerinden olmayan yaptırımlardan olduğunu ifade etmiştir (Alwasil, 2010: 1079). Suudi Arabistan hükümetinin işkenceye Karşı Konvansiyon ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin istemlerine karşı yaklaşımının çelişkili olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan delegasyonunun belirli suçlar için işkence yöntemine başvurularının gerekli olduğu savunusu kabul edilemez. Uluslararası hukuk perspektifinden konuya yaklaşıldığında insanlara karşı işkence yasağı *Jus Cogens* bir normdur. Hali hazırda İşkenceye Karşı Konvansiyon böyle bir çekinceyi yasaklamaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan'ın

sözüm ona cezai yaptırımlarının uluslararası hukukun evrensel prensiplerinden biri olan kanun önünde eşitlik ilkesine göre uygulanıp uygulanmadığı konusu dikkate değerdir. Bir başka ifadeyle İslam hukukuna ilişkin cezai müeyyidelerin seçmeci bir biçimde icra edilip edilmediği konusu teyide muhtaçtır. Öte yandan İslam dini ve hukuku şüphesiz sadece Suudi Arabistan ve onun idarecilerine ait değildir. İslam hukukunun evrensel yönleri baz alındığında Suudi Arabistan bu normlara riayet etmekte midir? Suudi Arabistan dış politikasını İslam hukukuna göre mi şekillendirmektedir gibi soruların cevapları Suudi Arabistan'ın insan haklarına nasıl yaklaştığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, İnsan Hakları Komitesi, insan hakları ihlalleri iddialarını dinleyen şikayetler kurulunun yeterliliğini içeren pozitif durumları memnuniyetle karşılamış fakat özellikle bazı bireylerin uzun süre tutuklu yargılanmaları iddialarını ve özellikle Konvansiyon'a uygun düşmeyen bir şekilde uzuvların kırbaçlanması ve kesilmesini içeren adli ve idari makamlarca bedensel cezanın dayatılması ve uygulanması gibi birçok konu üzerinden kaygılarını ifade etmiştir. İnsan Hakları Komitesi, işkence suçunun Suudi iç hukukuyla açık bir şekilde birleştirilmesini ve komitenin görüşüne göre Konvansiyon'un ihlali olan bedeni cezanın yeniden ifade edilmesini içeren Krallığın uygulaması için birkaç tavsiyede bulunmuştur (Alwasil, 2010: 1079-1080).

Mart 2000'de işkenceye karşı Konvansiyon altında yükümlülüklerini takip eden Suudi Hükümeti işkence iddialarını sorgulamak için bir komite kurulduğunu duyurmuştur. Ayrıca yargı süreci haklarının ve yasal prosedürlerin belirlenmesi yoluyla İşkenceye karşı Konvansiyon altında Suudi Arabistan'ın bazı yükümlülüklerini adres gösteren yeni bir şekilde uyarlanan ceza prosedürü yasası Mayıs 2002'de yürürlüğe girmiştir (Alwasil, 2010: 1079-1080).

Ekim 2002'de bir özel raportörün Suudi Arabistan'ı resmi ziyareti sırasında adil olmayan yargılamalara ilişkin olan enformasyon ışığında, avukatlara erişim sorunu ve Suudi Arabistan'daki yargı süreçlerindeki şeffaflık yoksunluğu görüntüsü yer almıştır. Dato Cumaraswamy, Krallık'taki

yargı idaresinden yargı sistemini, politikaları ve uygulamaları açıklayan kıdemli uzmanlarla karşılaşmıştır. Cumaraswamy görevinin sonunda yargı sisteminin halen dönüşüm aşamasında olduğuna dikkat çekerken; Krallığın mahkemelerde avukat temsili kültüründen yoksun olduğunu fakat bunun da yakında rektifiye edilebileceğini bildiren bir basın konferansı vermiştir (Alwasil, 2010: 1083).

Cumaraswamy, Suudi Arabistan'ın yargı sisteminin geliştirilmesi için özel bir şekilde tarafları kapsayan yargı süreçlerine ilişkin ve kamuya mümkün olduğunca daha fazla enformasyon sağlanması yoluyla şeffaflığı meydana getirme ihtiyacını içeren birkaç tavsiyede bulunmuştur (Alwasil, 2010: 1083). Cumaraswamy'nin gözlemleri ve tavsiyeleri şeklen doğru olmakla birlikte sorunların kaynaklarını tespit etmekten uzak olduğu görülmektedir. Söz konusu tespitler hukukun evrensel ilke ve esasları ve hukuk teamülleri açısından değerlendirildiğinde gözlemlerin vahametini tahayyül etmek mümkündür.

Suudi Arabistan'daki devlet yetkilileri, ilan ettikleri reformlarla bağdaşmayacak ölçüde çeşitli icbar yöntemlerini terörizmle mücadele alanında uygulamışlardır. Suudi Arabistan, terörle mücadele kanununun içeriğinde muğlak ve kapsamlı ifadelerin bulunmasından yararlanarak ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasını engellemiştir. Suudi Arabistan güvenlik kuvvetlerinin cezai müeyyide ile karşılaşma kaygısı taşımamaları kendi yasalarına dahi itibar etmediklerini göstermiştir. Suudi Arabistan'da 2009 yılında güvenlik gerekçesiyle yüzlerce insan enterne edilmiş ve de facto bir gizlilik içerisinde tutuklu bulunan binlerce insanın yanına katıldıkları gözlenmiştir. Bahsi geçen insanların çoğu İslamcı örgütlerle ilişkili olmaktan şüpheli bulunmuştur. Söz konusu tutuklu bulunan kişilerin haklarında herhangi bir iddianame ya da yargılama prosedürleri bulunmadan aylarca veya yıllarca tutuklu kaldıkları kaydedilmiştir. Hatta aynı kişilerin tutukluluklarına itiraz etme hakları dahi bulunmamıştır. Yetkililer, bu kişilerin birçoğunun avukatlarına erişme haklarını engellemiş ve onları aileleriyle iletişim kurmalarından alıkoymuşlardır. Bahsi geçen insanlar, Suudi yetkililer tarafından işkenceye, kötü muamelelere maruz bırakılmışlar ve onların kendilerinin

aleyhlerine ifade vermeleri için zorlandıkları hapisanelerde tutulmuşlardır. Söz konusu kişiler, aleni olmayan yargı süreçleriyle karşılaşmışlar, adil yargılanma hakkından mahrum bırakılmışlar ve avukatlarının bulunmadığı yargılamalara maruz kalmışlardır. Yine bahsi geçen kişilerin bazılarının hapis cezalarının sona ermesinin ardından bile tutukevinde buldukları kayda geçmiştir. Suudi Arabistan'da 2009 temmuz ayında 330 sanığın yeni ihdas edilen ihtisas mahkemesinde yargılandıkları görülmüştür. Bahsi geçen 330 kişi çeşitli cezai müeyyidelerle karşılaşmışlardır. Söz konusu yargılamanın yapıldığı mahkemede sanıklara verilen mahkûmiyet kararlarına ilişkin hiçbir bilgilendirme yapılmamış ve mahkûmiyet kararlarına temel oluşturan kanıtlar açıklanmamıştır (Uluslararası Af Örgütü, 2010: 306). Uluslararası Af Örgütü'nün gözlemlerini, Suudi Arabistan'ın geçmiş insan hakları ihlalleri ile birlikte değerlendirdiğimizde Suudi Arabistan'ın insan hakları karnesinin vahim bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Suudi Arabistan'ın geçmişte insan haklarını iyileştirme anlamında vermiş olduğu taahhütleri yerine getirmediği bahsi geçen gözlem raporunda görülmektedir.

Birleşmiş Milletler insan hakları uzmanına göre, Suudi Arabistan ifade, dernek ve toplantı özgürlüğü haklarından yararlanan halkına karşı terörizmle mücadele mevzuatını uygulamayı durdurması gerekmektedir. İnsan hakları ve terörizmle mücadele özel raportörü Ben Emmerson, terörizm üzerine Suudi Arabistan yasalarının uluslararası standartlarla uyuşmadığını ifade etmiştir. Emmerson, Suudi Arabistan'ı basit bir şekilde şiddet dışı görüşleri ifade eden insan hakları savunucularını, yazarları ve blog yazarlarını içeren insanların soruşturulmasına bir son verilmesi maksadıyla uyarmıştır. Emmerson, çok sayıdaki pozitif gelişmelere rağmen Suudi Arabistan'ın 2014 terörizmle mücadele kanununu ve başka ulusal güvenlik hükümlerini, insan hakları savunucularına, yazarlara, bloggerlara, gazetecilere ve başka barışçıl eleştirilere karşı kullanmasını ve terörizmin geniş bir şekilde tanımlanmasını kabul edilemez bularak kaygılarını ifade etmiştir. Emmerson, soruşturma sırasında terörist olduğundan şüphelenilen kişilere yönelik işkencenin önlenmesi, baskı altında

elde edilen itirafların rapor olarak kullanılması ve yargılamalarda ölüm cezasının kullanılmasıyla ilişkili devam eden sorunların bulunduğunu ve usulüne uygun yargı sürecinin işleyişinin yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Emmerson'a göre uluslararası insan hakları standartlarının tersine, mevcut Suudi Arabistan hukuku, yetkililer tarafından devletin konumu veya itibarının altını oyan ya da ulusal birliğini tehlikeye düşürme olarak görülen barışçıl ifade eylemlerinin geniş bir spektrumunun kriminalize edilmesini olanaklı kılmaktadır (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2017).

Birleşmiş Milletler uzmanı 2014 terörizmle mücadele kanunu çerçevesindeki soruşturmanın sayısız raporlarına ulaşmış ancak Suudi Hükümeti söz konusu bireylere ulaşmasını engellemiştir. Birleşmiş Milletler Terörizmle Mücadele Özel Raportörü Emmerson'un tespitleri Suudi Arabistan'ın terörizm mücadele ederken başvurduğu hukuki yanıtları kötü niyetle kullandığını ve hukuk sistemini istismar ettiğini göstermektedir. Emmerson'un gözlemlerinin, bir devletin hukuk perspektifinden terörizmle mücadele ederken hangi eylemlerden sakınması gerektiğini gösteren önemli değerlendirmeler olduğu düşüncesindeyiz.

Ceza İhtisas Mahkemesi'nden önce kitlesel yargılamaları içeren yargı süreci ihlallerindeki kötülüğüyle nam salmış terörle mücadele mahkemesi aşırı derecede adil olmayan yargılamalara devam etmiştir. Dini vaizler, kadın insan hakları savunucuları ve aktivistler barışçıl ifadelerinden kaynaklanan, cezası ölümü gerektiren suçları içeren cürümlerle suçlandıkları böyle yargılamalardan sonra suçlu bulunmuşlar veya zor süreçlerden geçmişlerdir. Mart ayında 68 Filistinli, Ürdünlü ve Suudi uyruklu kişinin kitlesel yargılanmasında, söz konusu kişiler Ceza İhtisas Mahkemesi'nden önce terörizmle mücadele kanunu altında düzmece suçlamalarla yüzleşmişlerdir. Onlardan ikisi, Mohammed al-Khudari ve oğlu Hani al-Khudari, Gazze'de Hamas'ın fiili yetkilileri olduğu anlaşılan bir terörist yapıya katılmakla suçlanmışlardır. Onların her ikisi de tutukluluklarının birinci ayı sırasında cebirle ortadan kaybolmuşlar ve iki ay boyunca hücre hapsine konmuşlardır. Onların yakalanmalarından itibaren yasal

temsilcilerine erişim hakkı bulunmamıştır (Amnesty International, 2021: 310).

Mahkemeler, ölüm cezalarını uygulamaya ve geniş bir suç yelpazesi için değerlendirmelerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Yetkililer idam vakalarındaki uluslararası adil yargılama standartlarına uyma, sıklıkla sanıkların hukuki yardıma veya temsilcisine erişmelerine izin verilmemesi ve gizli bir şekilde tutulan acele mahkeme usulü konularında başarısız olmuşlardır. Hükümet, genellikle çeşitli dava ve tutukluluk aşamalarının bütününde yabancı uyruklular için çeviri hizmetlerine giriş hakkı vermemiştir (Amnesty International, 2021: 310).

Uluslararası Af Örgütü'nün Suudi Arabistan'daki insan hakları ihlallerine ilişkin 2020 gözlemleri çerçevesinde Suudi Arabistan'ın insan hakları ihlalleri konusunda uluslararası hukukun kendisine yüklediği sorumlulukları yerine getirmemeye devam etmek hususunda kararlı bir duruş gösterdiği söylenebilir.

4. Suudi Arabistan'ın Terörizmle Mücadele Sürecinde 12 Mart Vakası

Suudi Arabistan bir günde 81 kişiye ölüm cezası uygulamıştır. Suudi Arabistan Krallığı'nın modern tarihinde belirli bir suçlama dizisi çerçevesinde bilinen en geniş kitlesel ölüm cezası infazına başvurulmuştur. Suudi devlet haber ajansının aktardığı bilgilere göre Suudi Arabistan'ın, 7 Yemenli ve 1 Suriye uyruklu kişiyi de içeren 81 kişiye uyguladığı idam cezasının konusunu oluşturan suçlamalar, yabancı terörist örgütlere mensubiyet ve sapkın inançlara sahip olma şeklinde açıklanmıştır. Suudi devlet haber ajansı içişleri bakanlığından bir ifadeye atıfta bulunarak söz konusu kişilerin masum erkek, kadın ve çocuklara karşı cinayet işlemekle suçlandıklarını belirtmiştir. Suudi Arabistan, bu bireyler tarafından işlenen suçlardan birini İşid, El-Kaide ve Husiler gibi yabancı terörist örgütlerin mensubiyetine bağlı olmak ve terörist örgütlere katılmak için bazı çatışma bölgelerine seyahat edilmesi şeklinde açıklamıştır. Yine Suudi devlet haber ajansına göre, sanıklara yargısal süreç sırasında Suudi hukuku çerçevesinde onların tüm hakları garanti edilmiş ve onların avukat hakkından yararlanmaları sağlanmıştır. Ayrıca Suudi Arabistan, dünyanın istikrarını tehdit eden

aşırılıkçı ideolojiler ve terörizme karşı katı ve sarsılmaz bir duruş sergilemeye devam edeceğini beyan etmiştir. 37 Suudi uyruklu kişi tek olayda polis merkezlerini ve konvoylarını hedef alma ve güvenlik görevlilerine suikast düzenleme girişimi için suçlu bulunmuşlardır (Al Jazeera, 2022).

12 Marttaki ölümler üzerine Michelle Bachelet, söz konusu kişilerin 41'inin 2011-2012'de siyasal katılım için hükümet karşıtı protestolarda yer alan Şii azınlıktan Müslümanlar olduğu yönünde bilgilendirildiğini ifade etmiştir. Bu kişilerden 7'si Yemen ve 1'i Suriye uyruklu olarak not edilmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları İzleme Grubu'na göre, söz konusu ölüm cezalarının bazıları adil yargılanma ve yargı süreci garantileri tesis edilmeden sürdürülen yargılamalar neticesinde icra edilmiştir. Bachelet, söz konusu kişiler için atfedilen suçlamaların, uluslararası hukuk çerçevesinde talep edilen en ciddi suçlar için eşik yeterliliğini sağlamadığını ifade etmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri, bahsi geçen cezaların infazı konusunda bazı kişilerin uluslararası bir şekilde tanınan hükümet güçlerini arkasına alan Suudi liderliğindeki koalisyon ve Husi isyancılar arasında Yemen'de devam eden çatışmayla bağlantılandırılmış olmalarına yönelik kaygılarını belirtmiştir (Birleşmiş Milletler, 2022).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, sanığı savunan avukatın davadan feragat ettiği, mahkemenin sanığa sözüm ona yardımcı olduğu bir yargı sürecinin icra edildiği ve sanığın bu yargılama neticesinde ölüm cezasına çarptırıldığı bir vakada sanığın adil yargılanma hakkına hanel getirildiğini beyan etmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, ölüm cezası ile yargılanan bir sanığın bulunduğu davada, sanığın bir avukat ile temsil edilme hakkından yararlanamaması halinde söz konusu davanın icra edilmemesi gerektiğini deklare etmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2000: 285).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri, infaz edilen ölüm cezalarının uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk tarafından talep edilen adil yargılanma garantilerinin sağlanmadan tatbik edildiğini ve bu durumun bir savaş suçu teşkil edebileceğini hatırlatmıştır. Bununla birlikte ölüm cezasının

insan hakları ve onurunun temel ilkeleri, yaşam hakkı ve işkence yasağı ile bağdaşmadığını vurgulamıştır. Bachelet, ayrıca söz konusu mahkumların durumlarına dair onların sevdikleri kişilerle bilgi paylaşmalarının engellenmesi yönündeki uygulamaların işkence ve kötü muamele olarak dikkate alınabileceğini belirtmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri'ne göre yetkililerin bu cezai müeyyide ile karşılaşan insanların vücutlarını onların ailelerine teslim etmeleri gerektiğinin altını çizmiştir (Birleşmiş Milletler, 2022).

Bachelet, Suudi Arabistan mevzuatındaki sözüm ona "ulusal bütünlüğü tehlikeye düşürme" ve "devletin itibarına zarar verme" şeklindeki şiddet dışı eylemleri içeren aşırı geniş terörizm tanımına dair kaygılarını açıklamıştır. Ayrıca Bachelet, bu uygulamaların insanların barışçıl toplanma ve ifade özgürlüğü haklarını kullanmaları bakımından onları kriminalize etme riskleri taşıdığını söylemiştir. Dünyada ölüm cezasının terk edilmesine yönelik küresel harekete rağmen Suudi Arabistan bu cezayı uygulamaya devam eden 38 ülke arasında yer almıştır. Sonuç olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri, Suudi yetkililerin ölüm cezalarını ölüm hücrelerine dönüştürmeleri, ölüm cezasının tatbik edilmesine dair derhal bir moratoryum tesis etmeleri ve bu yöndeki tüm uygulamaları askıya almaları konusunda çağrıda bulunmuştur (Birleşmiş Milletler, 2022).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi maddelerinin görmezden gelinmesi yoluyla ve bir üst mahkemede tadil olanağının bulunmadığı bir yargı süreci neticesinde ölüm cezasının infaz edilmesinin yaşama hakkına hanel getireceğini bildirmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, ölüm cezasının tatbikini gerektiren davalarda adil yargılanma hakkı, masumiyet karnesi, savunma için asgari garantiler ve denetim için bir üst mahkemenin varlığı ve bağımsız bir yargı organının varlığı gibi Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde yer alan yargılama usul prosedürlerine uyulmasının zorunlu olduğunu deklare etmiştir. Söz konusu hakların cezanın bağışlanması ve indirilmesini isteme gibi özel haklarla birlikte kullanılması gerektiği

de ifade edilmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2000: 282).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Bachelet'in 12 Mart vakasına ilişkin değerlendirmelerinin önemli ve doğru olduğu düşüncesindeyiz. Söz konusu vakada Suudi Arabistan sanıkların adil yargılanma hakkını tesis etmeden ölüm cezasına başvurmuştur. Suudi Arabistan, sanıkların adil yargılanma hakkını tesis etmeden ölüm cezası müeyyidesini uygulamasıyla uluslararası insan hakları normlarını ihlal etmiştir. Suudi Arabistan'ın insan hakları karnesine tarihsel bir perspektiften baktığımızda bu uygulamaların sürpriz olmadığını düşünmekteyiz. Ancak Suudi Arabistan'ın uluslararası hukuk açısından yaptığı eylemlerinden ötürü sorumlu tutulması gerekmektedir. Aksi takdirde Suudi Arabistan'ın uluslararası insan haklarını ihlal edici davranışlarının yaptırimsız kalmasının gelecekte benzeri ya da daha ağır ihlallere yol açacağı kaygısını taşımaktayız. Bachelet'in Birleşmiş Milletler'in ona verdiği yetkilere dayanarak gerek uluslararası toplumu gerekse de Birleşmiş Milletler yaptırım mekanizmalarını harekete geçirmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Dünyadaki çok sayıda devlette ulusal politika oluşturma sürecine katılma eylemi, hapis, ölüm veya daha kötü eylemler şeklinde tehditler barındırmaktadır (Buzan, 2015: 57). Dünya'da politika yapım süreçlerine katılım, her yurttanın kaygı duymadan kullanması gereken doğuştan gelen bir hakkıdır. Bu açıdan bakıldığında Dünyadaki ulusal politika süreçlerine katılım hakkından men edilen insanların hakkını hukuk sınırları dışında aramasının terörizmle mücadele bakımından anlaşılır olması gerektiği hatırd tutulmalıdır.

Ölüm cezası caydırıcı bir ceza değildir. FBI verilerine göre 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ölüm cezasının uygulanmadığı 14 eyaletteki cinayet oranları ulusal oran seviyesinde ya da ulusal oranın altında bulunmuştur (Amnesty International, 2011: 1).

Suud Hanedanı meşruiyetini, iyi prova edilmiş Vahabi doktrinine başvurusundan ve desteğinden almaktadır. Aslında Suudi Arabistan, İslam Hukukuna başvuruda Mısır'dan farklı olarak temel bir yönde ayrışır.

Rejime İslamcı muhalefet saldırılarını, yolsuzluk durumları, ABD politikasına rıza gösterilmesine, hesap verilebilirlik yoksunluğu olarak hukukun üstünlüğüne genel saygısızlık üzerine odaklanmıştır (Azzam-Nusseibeh, 2007: 327).

Bir toplumda uzun erimli barış ve huzurun vuku bulmasında etkili olan temel unsurların ikisini adaletin ve adaletle ilgili sorunların oluşturması su götürmez bir gerçektir. Esas olarak, geçmiş bir tarihte yapılan hak ihlallerinin cezai müeyyidesiz bırakılması, bu hak ihlallerinin faillerinde dokunulmazlık duygusu yaratırken; söz konusu hak ihlallerinden zarar gören kurbanlar tarafında ise intikam duygusunun meydana geldiği görülmüştür. Bu durum tarafların birbirlerine karşı paradoksal bir tarihsel savunu benimsemesine yol açmış ve tarafların tutumlarında düşman imajının gelişmesinde katalizör rolü oynamıştır. Dolayısıyla taraflar arasında meydana gelen çatışmayı bir şiddet döngüsü eksenine yerleştirmek mümkündür. Adaletle ilgili ifade edilen en önemli değerlendirmelerden ve avantajlardan birinin süratli bir yargılamanın tatbik edilmesiyle sonradan meydana gelebilecek bir ihtilafı tetikleyecek hukuk dışı cezalandırma ve bireysel misillemeyi engelleme olduğu söylenmiştir (Jackson ve Bercovitch, 2020: 286-287).

Bir devletin yurttaşı olan birey, direkt veya endirekt şekilde devletten gelen çok sayıda tehditle yüzleşebilmektedir. Söz konusu tehditler bir devletin yurttaşı olan bireyin hayatını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Bir devletin kendi egemenlik bölgesinde belirli bir kanun inşa ve uygulama sürecinin neticesinde ortaya çıkan eksik veya bunaltıcı güvenlik ve adli takibat eylemleri devletin yurttaşları olan bireylere karşı tehditler oluşturabilmektedir (Buzan, 2015: 55).

Yukarıdaki değerlendirmeler dikkate alındığında Suudi Arabistan'daki rejime muhalefet eden aktörlerin bahsi geçen durumların farkında olduğu ve bu durumlara göre politik olarak hareket eden aktörler olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla Suudi Arabistan'daki rejime muhalif aktörlerin bu bilgiler ışığında rejime karşı mücadele yolunda kendine yeni taraftarlar toplaması ve yeni eylemlere başvurmaları beklenmelidir.

Terörle Mücadele, terörün bulunduğu yerleri ve grupları yok etme amacıyla geleceğe yönelik uygulanacak politikaları tasvir etmektedir. Belirlenen politikanın ne olduğuna bakılmaksızın ulaşılmak istenen hedef belirgin bir şekilde terör saldırılarının engellenmesi ya da terör saldırılarının miktarının azaltılması yoluyla insanların yaşamlarını kurtarmaktır (Martin, 2017: 249).

Terörizmle mücadele edilirken; stratejinin ayrıca insani, algısal, moral ve zamansal şeklinde mekânsal boyutlara sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Strateji geliştirenler terörizmin sivil nüfus üzerine daha kötü etkilerini meydana getirmekten sakınmak istiyorlarsa seçimlerinin etkileri hakkında kaygılanmak zorundadırlar. Stratejistler, yurttaşların bağlılıklarını kazanmayı deniyorlarsa istenmeyen zarar ya da sivil zayıflık terimini kullanmaları güvence değildir. Yurttaşlar kendilerine daha az zarar vermiş olmaları yönüyle algıladıkları teröristleri daha kolay bir şekilde destekleyebilirler. Aynı bir boyut olarak algı realitedir. Stratejistler, sadece kendi hükümet eylemlerinin kendi toplumları tarafından nasıl görüldüğünü değil; ayrıca başka hükümetlerin desteklerini kazanmaları için onlar tarafından da nasıl görüldüklerini dikkate almak zorundadırlar. Zaman boyutu terörizmi yenmenin uzun dönemli bir mesele olduğu konusunda bizi ikaz eder. Kısa dönemdeki taktiksel başarı ileriye gören bir stratejiye dayanmadığı takdirde uzun dönemde siyasi başarısızlığa yol açabilir. Bunun ayrıca kabile ve kültürel nefret, siyasal şikayetler ve terörizmin başka temel sebepleri gibi bize hatırlattıkları sıklıkla geçmişte gömülüdür. Stratejinin moral boyutu, yapmayı planladığımız şeyin doğruluğu ve yanlışlığının daha geniş çıkarımlarını değerlendirmeye sevk etmektedir. Bu boyut, sadece onları kullanan liderlerin meşruiyetinin altını oymaya hizmet edecek kitlesel gözaltılar gibi insanların ahlaki olmadığını algıladıkları taktikler veya stratejilerdeki algısal boyuta yakın bir şekilde bağlanmıştır (Shemella, 2011: 136).

Buzan'a göre saldırı, icbar, uçak kaçırma, bombalama, idareyi zayıf düşürme ve itibarını sarsma gibi yöntemleri içeren teröre başvurma, kurban rolünü icra etmeleri için zorlanan yurttaşların yaşamlarına açık tehditler arz etmektedir. Teröristler, devletin

yurttaşlarının güvenliğini tesis etme yönünde devlete olan güveni zayıflatarak devleti daha sert güvenlik tedbirleri almaya icbar edebilmektedirler (Buzan, 2015: 57).

O'Neill, hükümetlerin aşırı derecede baskıcı yaklaşımlardan kaçınması gerektiğini söylemiştir. Bazen ayaklanmalar, hükümet güçlerinin genel nüfusa karşı aşırı tepki vermesini ve onları baskı altında tutmasını provoke etmeyi denemektedirler (O'Neill, 2005: 174).

Örneğin 1993'te Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi, soykırım gibi en iğrenç suçlar için bile bir opsiyon olarak ölüm cezasını şart koşmamıştır (Amnesty International, 2011: 2).

Peru ve Sri Lanka hükümetlerinin yaptığı gibi haddinden fazla reaksiyonlar ayaklanmacılar için daha fazla destek yaratmakla sonuçlanmıştır. Sri Lanka ordusunun büyük bir kısmını Sinhalaların oluşturmasında olduğu gibi askeri ve güvenlik kuvvetlerinin çoğunun isyancılardan farklı bir etnik ya da dini gruptan gelmeleri daha fazla aşırı tepki tehlikesi yaratmaktadır (O'Neill, 2005: 174).

İsrail'de 1977 yılında sert politikalarıyla bilinen Likud'un iktidara gelmesine kadar şiddet misillemelerine adanan çaba ve dikkatin bir sonucu olarak misilleme davranışları azalmış ve normaldense istisna olmuştur ve 1977 itibarıyla kontrgerilla harekâtı politikalarına geri dönüş çağına girilmiştir. Diğer hususlarla birlikte, bunlar daha az ayrımcı kuvvet kullanımını içermiş, Filistinlilerin bulunduğu yerleşim yerlerinde kolektif cezalandırmaları artırmış ve 1987'de birinci İntifadaya yol açmıştır. İsyen görevi için psikolojik ve taktiksel olarak kötü hazırlanan İsrail Savunma Kuvvetleri birimleri tarafından iyi bir şekilde sergilenen ayrımsız vahşet eylemleri İsraililer için dramatik bir geri dönüş olarak tamamlanmıştır. Söz konusu davranışların, Filistinli muhaliflere verilen desteğe ani bir artış sağlaması çok sayıda gözlemci tarafından bilinen bir gerçek olmuştur. 2004 yılında, Filistinli isyancıların ayrımsız terörizmini yanıtlayan İsrail ordu güçlerinin aşırı sivil zayıflıklara yol açması nedeniyle İslamcı militanların popülaritesi tırmanmış ve durum kötüden daha kötüye gitmiştir (O'Neill, 2005: 174).

Hem siyasi hem de ideolojik teröristler statükoyu alt üst etmeyi başardıkları takdirde meşruiyet talep edeceklerdir. Eski siyasi sürecin dönüşümünü gerçekleştirme ihtiyacı sonradan belirli bir popülasyon arasından hem aktif hem de pasif destek el2de etme ve sert çekirdek ajanların kritik bir kitlesine güç verme ihtiyacı olmuştur. Meşruiyet, sıradan insanların bağılıklarının ödül olarak elde edilmesi bakımından sıfır toplamı bir oyundur. Teröristler meşruiyeti seçilmiş liderlerden yoksun bıraktıklarında teröristler kazanırken; hükümetler meşruiyeti teröristlerden yoksun bıraktıklarında hükümetler kazanmaktadır (Shemella, 2011: 137).

Strateji geliştirme, “oluşturacağımız stratejik etkiler nedir?” sorusuyla başlamaktadır. Terörist saldırılar operasyona dayanan etkiler hedefler ve terörizme karşı stratejiler sadece onların kendi etkileri üzerine dayandığı takdirde başarılı olabilir (Shemella, 2011: 137).

Hükümetler başarılı olduklarında temkin ilan etmeli ve düşmanlıkları terk etme yaklaşımında bulunmalıdır. Çok sayıda ayaklanma şiddetle birleştirilen öfke ve tutkuların doğal bir sonucu olarak ayrımsız şiddet yoluyla cezalandırma şeklinde belirtilen ayaklanma noktasına ulaşmıştır. Uzun ve özellikle zalim iç savaşlardaki zaferlerin soğukkanlı ve bağışlayıcı olabileceği açıktır. Amerikan İç Savaş'ından Abraham Lincoln ve onun başlıca generalleri Ulysses S. Grant ve William Sherman oybirliğiyle barışçıl ve istikrarlı bir birliği yeniden oluşturma siyasi amacına hizmet edecek genel barışı desteklemişlerdir. Bu terörizm eylemlerini planlayanları, yönlendirenleri ve icra edenlerin temize çıkarılması gerektiğini ima etmez; onlar hesap verebilir olarak tutulmalıdır. Terörizm suçlusu olmayan aktif muharıplerle birlikte ayaklanmayı pasif bir şekilde destekleyenlerin siyasi topluma yeniden entegrasyonu yoluyla uzun dönemli siyasi çıkarlara en iyi şekilde hizmet edilmiş olabileceği sergilenmiştir. Buradaki ders kontrgerilla çabalarına doğrudan katılanların ve kılavuzluk edenlerin asla amaçladıkları nihai siyasi çıktıyı görme yeteneklerini kaybetmemeleri ve onların serinkanlı kalmaları gerektiğidir. Konuya başka türlü yaklaşılması halinde savaşın kazanılırken; barışın kaybedilmesi riskinin

vuku bulacağı belirtilmiştir (O'Neill, 2005: 190).

Yukarıdaki bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Suudi Arabistan'ın 12 Mart vakasında olduğu gibi terörizmle mücadelede agresif bir yaklaşım sergilemesi gerek devletin kendisine gerekse de topluma çok sayıda güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'ın verdiği sert yanıtların taktik terörizmle mücadele kapsamında kısa vadeli başarıları amaçladığını düşünmekteyiz. Gerek geçmiş tecrübeler ışığında gerekse de teorik olarak böyle bir başarı elde edilse de belirli koşullar meydana geldiği takdirde toplumun Suudi Arabistan devletine yönelik ani toplumsal tepkiler gösterebileceği dikkate alınmalıdır. 12 Mart vakasını Suudi Arabistan'ın stratejik terörizmle mücadele bağlamında uzun dönemli terörizmle mücadeleyi kaybetmesinde bir nirengi noktası olarak görmek mümkündür. Çünkü Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele alanında hem kendi iç hukukunu hem de uluslararası insan hakları hukukunu ihlal ederek verdiği yanıtlar, hakları ihlal edilen insanlar, onların çevresi, kendi toplumu ve uluslararası toplum nezdinde meşruiyet zeminini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu duruma mukabil devlet ve teröristlerin karşı karşıya olduğu bir denklemde teröristlerin eylemlerinin algısal anlamda meşruiyet zemini kazandığı sonucuna varılmaktadır.

Örneğin Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele ederken bu kadar agresif yanıtlar vermesi neticesinde teröristlerin devletin terörizmle mücadele yürüten organlarının öznelerine zarar verememeleri durumunda masum insanları hedef almaları kendileri açısından rasyonel bir tepki ikamesi davranışı olarak görmek mümkündür. Böylece Suudi Arabistan'ın devlet aktörlerinin aslında mevcut terörizmle mücadele yaklaşımı çerçevesinde terörizmin kaynağını bizzat kendi eylem ve davranışlarıyla şekillendirdiği söylenebilir.

Ancak Suudi Arabistan, terörist aktiviteye karşı başarılı bir şekilde güvenliğini sağlayacaksa Suudi toplumunda ve siyasi sisteminde büyük sosyo-ekonomik reformları içeren acil bir şekilde terörizmle mücadele stratejilerini özenle hazırlayarak geliştirmeye ihtiyaç duyar. Terörist eylemler devletin temellerini ve kurumsal gücünü vurmak

yoluyla devletin meşruiyetini ve iktidar algısını bozmayı hedefler. Son olarak terörist eylemler, devlet tarafından uygulanacak ayrımsız misilleme tedbirlerini provoke etmeyi hedefler, çünkü teröristlerin hedeflerinden biri temel olarak devlete verilen popüler desteğin temelini zayıflatmayı hedefler (Al-Saud, 2009: 74).

Sonuç ve Öneriler

Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele politikalarına gerçekçi bir perspektiften bakıldığında agresif ya da sert yanıtlar verdiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadele sürecinde uluslararası insan hakları normlarına hanel getirecek uygulamalara başvurduğunu söylemek mümkündür. Suudi Arabistan, kendi iç hukuk sisteminin boşluklarından yararlanarak, mevcut sistemi seçici bir şekilde kullanarak ya da sistemi istismar etmek suretiyle terörizmle mücadelede sert bir yaklaşım benimsemiştir. Suudi Arabistan'ın bu yaklaşımının taktik terörizmle mücadele açısından kısa vadede politik olarak başarı elde ettiğini söylemek mümkün olsa da uzun vadede stratejik terörizmle mücadele yaklaşımı açısından kendi devlet prestijine ve toplumuna zarar verici uygulamalar yürüttüğünü düşünmekteyiz.

Suudi Arabistan hükümetinin terörizmle mücadeleye yönelik sert bir strateji izlemesinin Suudi Arabistan'ın izlediği yumuşak terörizmle mücadele tedbirleriyle uyuşmadığını ifade etmek mümkündür. Suudi Arabistan'ın 12 Mart vakasında olduğu gibi terörizmle mücadele çerçevesinde ölüm cezasını cezai müeyyide olarak kullanması kendi stratejileriyle olan tutarsızlığını sergilemektedir. Çünkü Suudi Arabistan'ın başvurması gereken çok sayıda yumuşak tedbirin olduğu düşünüldüğünde; hükümet çok sert bir terörizmle mücadele eyleminde bulunmuştur.

Suudi Arabistan'ın egemen bir devlet olarak kendi teritoryal bölgesinde taktik terörizmle mücadele politikasını yürütürken elde ettiği başarılar, onu uluslararası insan haklarını ihlal ettiği vakalarda hukuki sorumluluktan kurtarmamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri'nin de belirttiği üzere Suudi Arabistan sert bir terörizmle mücadele politikası yürütürken

uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine aykırı eylemlerde bulunmuştur. Dolayısıyla bize göre Suudi Arabistan'ın kendi uygulamaları, tanıklar ve insan hakları raporları göz önünde tutularak insan haklarını sistematik bir şekilde ihlal etmesi gerekçesiyle muhtelif yaptırımlara maruz bırakılması gerektiği düşüncesine ulaştık.

Araştırmamızdaki dikkate değer bir başka husus Suudi Arabistan devletinin şeffaf, açık ve hesap verebilir yönetim anlayışından yoksun olmasıdır. Örneğin 12 Mart vakası ile ilgili yargılamanın esas ve usul prosedürleri hakkında kendi toplumuna ve uluslararası topluma yeterli enformasyon sağlamaktan uzak ve şeffaf olmayan bir şekilde hareket etmiştir.

Araştırmamızda bulunan raporlardaki gözlemler dikkate alındığında Suudi Arabistan, terörizmle mücadele kanununu geniş bir şekilde yorumlamıştır. Suudi Arabistan yönetimi temel anlamda terörizmle mücadele kanununu keyfi ve denetimden yoksun bir şekilde iktidarını koruma ve muhaliflerini sindirme maksatlarıyla kullanmıştır.

Suudi Arabistan'ın çalışmadaki bilgiler ışığında ve 12 Mart vakası özelinde adil yargılanma ilkesini ciddi ve vahim bir şekilde ihlal ettiği görülmüştür. Suudi Arabistan'ın sanıkların adil yargılanma hakkını ihlal etmesinin ciddi sakıncaları bulunmaktadır. Suudi Arabistan sanıkların adil yargılanma hakkını ihlal ederek hukukun evrensel ilke ve esaslarına ciddi bir şekilde zarar vermiştir. Öncelikle Suudi Arabistan'ın bir devlet olarak prestijinin uluslararası toplum nezdinde ciddi bir şekilde sarsıldığını düşünmek mümkündür. Suudi Arabistan'ın kendi hukuk sistemini kötü niyetli bir şekilde kullanarak terörizmle mücadele etmesi Suudi Arabistan yargı sistemine olan güveni zedelediğini söyleyebiliriz. Suudi Arabistan'ın taktik terörizmle mücadele yaklaşımının aynı zamanda kendi toplumundaki adalet duygusunu zedelediğini düşünmekteyiz.

Suudi Arabistan'ın sert terörizmle mücadele yaklaşımını kullanarak bazı insan hak ve özgürlüklerinin uygulanmasına zarar verdiği görülmektedir. Suudi Arabistan terörizmle mücadele yasasını muhalefeti bastırma için politik bir araç olarak kullanmıştır.

Berkay TURAÇ

Suudi Arabistan'ın Terörizmle Mücadele Stratejileri Çerçevesinde 12 Mart Vakası Sert Bir Yanıt Mı?

Suudi Arabistan'ın terörizmle mücadeleye ilişkin hukuku bir sopa olarak kullanmasıyla verdiği sert yanıtların gelecekte bumerang etkisi bağlamında tepkisel terör eylemleriyle karşılaşacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

Al Jazeera (12.03.2022). Saudi Arabia executes 81 people in a single day. <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/12/saudi-arabia-executes-81-people-in-a-single-day> (e.t. 05.04.2022).

Al-Saud, N. B. A. (2009). Saudi Arabia's strategy to Combat Terrorism: an Insider's Perspective. *The RUSI Journal*, 154(6), 74-80.

Alwasil, A. M. (2010). Saudi Arabia's engagement in, and interaction with, the UN human rights system: an analytical review. *The International Journal of Human Rights*, 14(7), 1072-1091.

Amnesty International (2011). *Death penalty facts*, <https://www.amnestyusa.org/files/pdfs/deathpenaltyfacts.pdf>, (e.t. 25.06.2022).

Amnesty International (2021). *Amnesty International Report 2020/21: The state of the World's Human Rights*. 1. Edition, London: Amnesty Publishing.

Azzam-Nusseibeh, M. (2007). The centrality of ideology in counter-terrorism strategies in the Middle East. *Countering Terrorism and Insurgency in the 21st Century: International Perspectives*. Volume 1. (ed. Forest, J. J.). Connecticut: Praeger Security International.

Birleşmiş Milletler (11.03.2022). UN rights chief decries mass execution of 81 people in Saudi Arabia. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113922> (e.t. 06.04.2022).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (05.05.2017). Saudi Arabia must reform counter-terror law and free peaceful critics, says UN rights expert. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2017/05/saudi-arabia-must-reform-counter-terror-law-and-free-peaceful-critics-says?LangID=E&NewsID=21585> (e.t. 05.04.2022).

Buzan, B. (2015). *İnsanlar, Devletler & Korku*. (çev. M. Dilber). 2. Baskı. İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Coady, C.A.J. (1996). *Terörün ahlaki*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayıncılık.

Combs, C. C. - Slann, M. (2007). *Encyclopedia of Terrorism* (Revised Edition). New York: Infobase Publishing.

Crenshaw M. and Lafree G. (2017). *Countering Terrorism*. Washington: Brookings Institution Press.

Jackson, R. and Bercovitch, J. (2020). *Yirmi birinci yüzyılda çatışma çözümü: ilkeler, yöntemler ve yaklaşımlar*. (çev. H. Özler). 1. Baskı. Ankara: Adres Yayınları.

Lutz B. ve Lutz J. (2017). Terörizm. A. Collins (Ed.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları içinde* (273-288. ss). (Çev. Nasuh Uslu). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.

Martin, G. (2017). *Terörizm: kavramlar ve kuramlar*. (çev. İ. Çapcıoğlu ve B. Metin). 1. Baskı. Ankara: Adres Yayınları.

O'Neill, B. (2005). *Insurgency and terrorism*. 2. Edition. Virginia: Potomac Books.

Qurtuby, S. A., & Aldamer, S. (2021). Terrorism and Counterterrorism in Saudi Arabia. *Contemporary Review of the Middle East*, 8(1), 56-76.

Shemella, P. (2011). *Fighting back: what governments can do about Terrorism*. California: Stanford University Press.

Uluslararası Af Örgütü (2000). *Adil yargılanma hakkı*. (çev. F. A. Tamer ve E. Kaplan). 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uluslararası Af Örgütü (2010). *Uluslararası Af Örgütü raporu 2010 dünyada insan haklarının durumu*. İstanbul: Uluslararası Af Örgütü Yayınları.

Wilkinson, P. (1974). *Political terrorism*. London: Palgrave HE.

Zafer H. (1999). *Sosyolojik boyutuyla terörizm*. İstanbul: Beta Basım Yayım.



ABD DIŞ POLİTİKASINDA ÇİN: DONALD TRUMP DÖNEMİ

Berat Karadaş

Kocaeli Üniversitesi

Beratkaradas1@gmail.com



0000-0002-4589-6926

Atıf:

Karadaş, B. (2022). ABD dış politikasında Çin: Donald Trump dönemi. *Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 47-57.

Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş tarihi/Arrival date: 06.05.2022
Kabul tarihi/Acceptance date: 07.07.2022



Özet

Amerikan dış politikasında Çin farklı zamanlarda ve farklı şekillerde kendine yer bulmuştur. Bazı dönemlerde Amerikan yönetimleri daha katı bir Çin politikası izlerken, bazı dönemler de ise stratejik olarak iki ülke arasında yakınlaşmalar meydana gelmiştir. Bu iniş ve çıkış içeren politikalarda ABD başkanlarının da etkisi büyük olmuştur. Bu araştırma, Donald Trump döneminde ABD'nin değişen Çin politikasının açıklanmasına odaklanmaktadır. Yapılan çalışmada amaç, D. Trump dönemi Çin politikasının öncüllerinden farkını ortaya koymaktır. Buna göre bu çalışma, Amerikan dış politikasının temellerini, ABD'nin Çin politikası sürecini ve D. Trump'ın bu süreçte oluşturduğu değişimi açıklamaya çalışmaktadır. Çalışmanın sonucuna göre, D. Trump dönemi ABD dış politikası "önce Amerika" görüşü çerçevesinde şekillenmiştir. Bu anlayışın sonucu olarak, daha önce küresel üstünlük yarışında rakip olarak görülen Çin'e karşı bu dönemde daha sert politikalar uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Donald Trump Dönemi, ABD, Çin, Dış Politika*

Abstract

In American foreign policy, China has found a place for itself at different times and in different ways. In some periods, the American administrations followed a stricter Chinese policy, while in other periods, strategic rapprochement between the two countries occurred. The US presidents have also had a great impact on these ups and downs. This research focuses on explaining the changing China policy of the USA in the period of D. Trump. The aim of the study is to reveal the difference between the Donald Trump-era China policy and the previous administrations. According to this study, it tries to explain the basics of American foreign policy, the US China policy process and the change created by D. Trump in this process. According to the results of the study, the US foreign policy in the period of D. Trump was shaped within the framework of the "America first" view. As a result of this understanding, more rigid policies were implemented in this period against China, which was previously seen as a rival in the race for global hegemony.

Keywords: *Donald Trump Era, USA, China, Foreign Policy*

Giriş

İki kutuplu dünya düzeni 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona erdiğinde, uluslararası sistem bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiş oldu. Bu süreçte uluslararası sistem ABD liderliğinde tek kutuplu bir düzene doğru gidiyor gözükmese de zaman içerisinde çok kutuplu bir sisteme evrilmeye başlamıştır. Bu bağlamda sahip olduğu yüksek profilli nüfus, reform ve açılım dönemiyle küresel sisteme entegre olmaya çalışmasıyla, yükselen ekonomik bir profil ile içe dönük, reaktif bir dış politika eğiliminden dışa dönük ve daha aktif bir dış politika eğilimine yönelen Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri konumuna yükselmiştir (Köksoy, 2016: 563). Bu konuda göz ardı edilemeyecek gerçek ise, ABD'nin hala tek süper güç olarak görülmesi fakat bunun karşısında Çin Halk Cumhuriyeti'nin de "yükselmekte olan bir güç" olarak tanımlanabilecek bir konuma erişmesidir. Tüm bu sebeplerin sonucu olarak, 2011 yılında ABD başkanı Obama dünyadaki güç dengesindeki değişimler nedeniyle ABD için yeni bir jeopolitik odak ihtiyacı doğduğu sonucuna ulaşmıştır. 17 Kasım'da, Avusturya parlamentosunda yaptığı konuşmada bu yeni odağı ortaya koymuş ve "Bize, kan ve servet olarak pahalıya patlayan iki savaş yaptığımız bir on yıldan sonra, ABD dikkatini Asya- Pasifik bölgesinin engin potansiyeline çeviriyor" demiştir (Spanier ve Hook, 2014: 362). Bu konuşma ile 44. ABD Başkanı Obama, ABD dış politikası için yeni odağı işaret etmiş oldu. İktidarının son döneminde Asya-pasifik bölgesindeki siyasi gücünün giderek azaldığını fark eden Obama, dengeleme stratejisine önem vererek, bölgede ABD'nin küresel liderliğini sürdürmeye çalışmıştır.

2016 yılında tüm dünya tarafından dikkat ve merak ile takip edilen ABD başkanlık seçimleri Cumhuriyetçi aday ABD'li milyoner ve iş adamı Donald Trump ile Demokratların adayı eski ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton arasında geçmiştir. Seçim sonucunda Donald Trump oyların %47,8'ini alarak ABD'nin 45. Başkanı seçilmiştir (Habertürk, 2016). Donald Trump ve ekibinin ABD yönetimini devralması

sonucunda hem iç politika da hem de dış politikada Amerikan politikasında önemli değişimler meydana gelmiştir. Donald Trump'ın şahsına münhasır karakteri, kendi tarzında siyaset yapma şekli, ABD iç politikasında olduğu gibi ABD dış politikasında da nasıl bir yol izleyeceği konusunda belirsizliklere neden olmuştur. Ayrıca, ABD dış politikasının hangi yönelimlere gireceğini anlama ve anlamlandırma konusunda çabaları en üst seviyeye çıkarmıştır.

Bu çerçeveden hareketle bu çalışmanın temel amacı, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasında Çin'in yerini analiz etmek ve 45. ABD Başkanı olan Donald Trump'ın döneminde uygulanan Amerikan dış politikanın öncüllerinden farklılıklarını ortaya koymaktır. Çalışmada literatüre katkı olarak, ABD'de Trump dönemi Çin politikasının önceki dönemlerle ve ABD dış politikasının genel çizgisiyle olan farkının ortaya konması hedeflenmekte, ayrıca Trump dönemi izlenen agresif ve değişen Çin politikasının rekabet temelinde ilerleyen ABD-ÇHC arasındaki ilişkilerin geleceğine nasıl etkileri olacağını anlamlandırma konusunda katkı sunması amaçlanmaktadır.

Bu nedenle, Trump döneminin ABD-Çin ilişkileri "rekabetten düşmanlığa bir geçiş mi?" sorusu araştırmanın ana araştırma sorularından ilkinin oluşturmaktadır. Diğer taraftan ise "Başkan Trump'ın öncülleri olan ABD başkanlarının politikalarına benzer olarak benimsediği ve benimsemediği noktaların neler olduğu" sorusu, çalışmanın ikinci ana araştırma sorusunu oluşturmaktadır.

Çalışmada kitaplar, dergiler, haber siteleri ve tezlerden yararlanılmış; nitel araştırma yöntemlerinden, bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulan ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılabilecek olan "betimsel analiz" yöntemi kullanılmıştır. Buna göre betimsel analiz yaklaşımında amaç, görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır. Bu yöntemde veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır.

Çalışmada öncelikle kuruluşundan itibaren ABD dış politikasının dayandığı temel faktörler açıklanacak, ardından ABD dış politikasında Çin'in yeri ve önemi izah edilerek, Donald Trump döneminde ABD'nin ve özellikle başkanın Çin politikası nedenleri ve sonuçlarıyla tartışılarak çalışma sonlandırılacaktır.

1. Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikasının Temelleri

Amerikan dış politikasının temellerini anlamak için, öncelikle 1823 Monroe Doktrini'nin vurgulanması gerekmektedir. Amerikan tecritçiliğinin ve Avrupa'dan ayrışmasının resmî belgesi konumda olan doktrin 19. Yüzyıl boyunca ABD dış politikasına yön vermiştir. Monroe Doktrini, Başkan James Monroe'nin 1823'te ABD Senatosu'na yaptığı bir konuşmadan hareketle ortaya konulmuştur (Özden, 2016: 220). Bu doktrin ile Amerikan devleti kendi iç işlerine müdahaleleri reddetmiş ve bu yönde çabaları kendi egemenliğine karşı bir saldırı olarak göreceğini belirtmiştir. Bunun karşısında ise Avrupa'nın iç işlerine karışmayan bir dış politika takip edileceği yine ABD başkanı tarafından bu doktrin ile deklare edilmiştir. Bu doktrin ile ABD tüm Amerikan kıtasının korunmasını üstlenmeyi kabul etmiş hale gelmiştir. Böylelikle 19. Yüzyılda ABD'nin izolasyonist bir tavır içeren müdahil olmama ve tarafsız kalma dış politikasının ana hatları belirlenmiştir.

20. Yüzyıl'a kadar ABD benzeri olmayan bir güvenliğe sahip olmuştur. Bunun nedeni olarak 1815 yılında Avrupalı devletlerin Viyana Kongresinde Avrupa kıtasında güç dengesini sağlayan antlaşma gösterilmiştir. Avusturya, Fransa, Rusya ve İngiltere tarafından etkin biçimde sürdürülen, Viyana Kongresi kararlarını uygulamak adına oluşturulan Avrupa uyumu, Avrupa'da sık olmayan bir istikrar getirmiştir (Spanier ve Hook, 2014: 7). Avrupa uyumu sayesinde, Monroe Doktrini de işlevselliğini sürdürerek ABD dış politikasının tecritçilik yönündeki kararlılığının devamını sağlamıştır (Spanier ve Hook, 2014: 7). Bu denge ve istikrarı bozan faktör 1.Dünya Savaşı'nın Avrupalı devletler arasında başlaması olmuştur.

Bu yüzyılın başlarına kadar yalnızlık eğiliminde olan ABD için, bu çatışma ortamı ve artan gücünün bir sonucu olarak izolasyon politikasını terk etmeye yönelmiştir. 20. Yüzyılın başında ABD başkanı olan Roosevelt ve selefi olan Wilson yalnızlaşma politikasının terki hakkında, farklı açılardan olsa da hemfikir olmuşlardır. Roosevelt, ulusal çıkarlar bunu gerektirdiği ve Amerika'nın katılımı olmadan bir uluslararası güç dengesi kurulmasının imkânsız olduğunu düşünürken, Wilson da Amerika'nın bir zorunluluğu olmamasına rağmen kendi ülkelerini bütün dünyaya yayma gereksinimi duymuştur (Kissenger, 2000: 32). 1. Dünya Savaşı esnasında Wilson ilkelerini yayımlayarak ABD'nin kendini tecrit eden politikasının dışına çıkan Wilson, istediği etkiyi sağlayamamıştır. Savaşların önlenmesi için Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük eden Wilson'un uluslararası arena da ABD'yi daha etkin kılma siyaseti Amerikan kongresi tarafından engellenmiştir. Senato ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmasını reddetmesiyle Wilson'un izlediği politika etkisini yitirmiştir ve savaş sonrasında Birleşik Devletler yeniden kendi kıtasına çekilmiştir.

Uluslararası sistemde siyasi gelişmelerin Amerikan refahına zarar vermesiyle birlikte Amerikan yalnızlığı tekrar tehdit altına girmiştir. Avrupa'da artan Alman gücü ve yayılcılığı Amerikan üstünlüğü açısından endişe verici duruma gelmiştir (Press, 2005: 140). Ayrıca Japonların Pasifik kıyılarında yayılcı politikalar izlemesi de Amerikan çıkarlarını tehdit eden başka bir unsur olmuştur. Amerikan ekonomik çıkarlarına yönelik tehditler ve Amerikan toprak bütünlüğüne yönelik olası saldırı tehditlerinin varlığı ABD için durum değiştirici olmuştur. Bu unsurlar Avrupa'da artan faşist yayılcılık korkusuyla birleştiğinde Amerikan dış politikasında müzakereci bir yaklaşımdan daha çok müdahaleci bir yaklaşıma geçişin yolu açılmıştır. (Özden, 2016: 222). Tüm bu sürecin sonunda 1941 yılında Japon kuvvetlerinin Birleşik Devletleri'n Pearl Harbor donanmasına saldırması Amerikan kuvvetlerinin Avrupa'da başlayan dünya savaşına Amerikan çıkarlarının

korunması için katılması ile sonuçlanmıştır. Savaş sonunda kazanan taraf olan ABD ile Sovyetler Birliği arasında uzun yıllar sürecek olan “Soğuk Savaş” periyodu başlamış oldu.

Savaş sonrası barış ve iş birliği temelli Amerikan dış politikası, Kızıl Ordu’nun Nazi ordusunu durdurması ve 1943’te karşı atağa geçerek Nazi kuvvetlerini Stalingrad’da bozguna uğratmasıyla bozulmuştur (Erkan, 2010: 187). Savaş sonrası yıllarda SSCB, etki alanlarını Avrupa’nın doğusuna doğru genişletme çabasına girmiştir. Boğazlarda da hak iddia ederek Akdeniz’de faaliyetlerde bulunmak isteyen Sovyetlere karşı, ABD başkanı Truman tarafından Truman doktrini ile karşılık verilmiştir. Bu doktrin ile Amerikan başkanı, ABD’nin uluslararası politikasının değiştiğini ve Sovyetlere karşı mücadelenin bu politika da temel esas olduğunun belirtmiştir (Sander, 2020: 258). Bu doktrinın çıktısı olarak Amerikan yönetimleri, “komünist tehdit” e karşı Sovyetlerin tehdidi altındaki ülkelere askeri ve mali yardımda bulunmuşlardır.

Bu dönemde, Amerikan dış politikasının birincil odağı Avrupa olmakla beraber, Çin’in çöküşü de Asya’da bir otorite boşluğuna neden olmuştur. Oluşan bu boşluk Sovyet Birliği’nin yönünü buraya çevirerek ideolojisini yayma çalışmalarına sahne olmuş ve bu ideolojik mücadeleleri Asya’da iki savaşa yol açmıştır. Kore ve Vietnam Savaşları ABD- SSCB ideoloji mücadelesinin Asya’daki sonuçları olarak karşımıza çıkmıştır. Amerikan ulusu için demokrasinin ve kendi değerlerinin tehdit edildiğinin düşünülmesi harekete geçilmesi için meşru bir sebep olarak görülmüştür. Özellikle Vietnam Savaşı Amerika için bir hayal kırıklığı ile sonuçlansa bile Amerikan dış politikasının tecritçi politikalardan vazgeçtiğinin gerçek bir örneğini olarak değerlendirilmiştir (Boyle, 1972: 41).

Vietnam Savaşı’nın Amerikan ekonomisi ve kamuoyundaki olumsuz etkisinden sonra Amerikan yönetimleri 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgal operasyonuna kadar aktif müdahale içeren dış politik hamleler yapmaktan sakınmışlardır. Nükleer silahlarını tehdit edici ve aynı zamanda

dengeleyici bir araç olarak kullanan ABD, dış politikasını da diğer güçleri dengelemek ve onların tehditlerinin karşısında kendi tehditleriyle var olmak üzere dizayn etmiştir.

Kuveyt’in işgalinin önlenmesi amacıyla oluşturulan koalisyon liderlik eden ABD, böylelikle yeniden kendi ekonomik ve siyasi çıkarları için aktif müdahalelere başlamıştır. 11 Eylül saldırıları ABD için izolasyonist politikalarının tamamen son bulduğu bir milat olmuş, Amerikan hükümetinin başında olan Bush küresel terörle mücadele ilan ederek Afganistan ve Irak’a askeri müdahalelerde bulunmuştur. ABD’nin tek kutuplu dünyada küresel lider olarak hareket imkânı Rusya ve özellikle Çin’in yükselişiyle birlikte kısıtlanmak zorunda kalmıştır. Çin ve Rusya’nın ekonomik ve siyasi olarak gelişmeleri ve yeniden dünya siyasi arenasında Amerikan hegemonyasına rakip konuma gelmeleri ABD dış politikası da oluşan bu yeni dünya düzeninde yeniden temellendirilmeye başlamıştır.

2. Amerikanın Çin Politikası

ABD 1800’lü yıllarda tehdit olarak Çin ya da Rusya’yı değil, sömürgeler aracılığıyla zenginleşen ve bu zenginliklerini paylaşmak istemeyen Avrupalı devletleri görmüştür. Bu nedenle ABD, Çin’in toprak bütünlüğüne II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar saygı duymuştur. Ayrıca Batılılarla iyi ilişkiler geliştiren ve hızla modernleşen Japonlara 1905 yılına kadar destek sağlamıştır (Anadolu Ajansı, 2018). Ancak bu destek çok uzun sürmemiştir. Japonların Çin ile anlaşması ve Asya-Pasifikte ABD ile rekabete girmeye başlaması ile Japonlar da ABD tarafından bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır.

ABD bu tarihlerde, bölgede saldırgan bir politika takip eden Japonya’yı sınırlayıcı politikalar uygulamaya başlamıştır. Milletler Cemiyeti aracılığıyla 1931 yılında Japonlar tarafından Çin’in Mançurya bölgesinde kurulan kukla Mançuko Devleti’nin uluslararası arenada tanınmamasını sağlamıştır. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, 1898-1945 yılları arasında Avrupalı devletlerin de güçlerini koruyamamaları sebebi ile Asya- Pasifik bölgesinde askeri, siyasi ve ekonomik

üstünlüğü sağlamıştır (Çelik, 2019: 31). II. Dünya savaşı sonuna kadar ABD, bölgede Japon yayılmacılığına karşı Çin'in toprak bütünlüğünü koruma yönünde bir dış politika izlemek zorunda kalmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Çin'de iç savaş başladı. Bu savaşta ABD, Çin milliyetçileri ve onların lideri olan Çan Kay Şek'i desteklemiştir. Mao önderliğindeki Komünistlere karşı mücadele eden Çin milliyetçileri savaşı kaybederek Tayvan adalarına çekilmek zorunda kalmışlardır ve Mao tarafından Çin Halk Cumhuriyeti böylelikle kurulmuştur. Mao tarafından kurulan bu yeni devlet Amerikalardan ziyade ideolojik olarak SSCB ile yakınlık kurmuştur. 14 Şubat 1950'de SSCB ile ÇHC arasında imzalanan "Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ile ABD-Çin ilişkileri, daha da düşmanca bir hal almıştır (Turan, 2015: 95). ABD, bu nedenlerden dolayı yeni kurulan ÇHC yönetimini tanımayarak Çin'in resmi temsilci olarak Tayvan'ı kabul etmiştir. Ayrıca dönemin Birleşmiş Milletler toplantılarında da tüm Çin'in temsilcisi olarak Tayvan kabul edilmiştir.

Nixon 1969 yılında iktidara geldiğinde ABD ile ÇHC arasında hiçbir resmi ilişki kurulmamıştı. Fakat Nixon değişen stratejik koşullar nedeniyle ÇHC ile diplomatik ilişkiler kurmak niyetinde olmuştur. Akabinde Sovyetlerin sosyalizmi koruyabilmek için Çin'i işgal edebileceğini beyan eden 1968 Brezhnev Doktrini ABD ile ÇHC arasındaki yakınlaşmayı artırmıştır. Öncelikle Birleşik Devletler, Çin'i Çin Halk Cumhuriyeti olarak nitelendirmiş, Tayvan boğazındaki Amerikan Deniz Kuvvetlerinin düzenli devriyesine son vermiş ve ÇHC'ye yönelik ticari kısıtlamaları kaldırarak 1972 yılında Çin'e kişisel bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Spanier ve Hook, 2014: 109). Ziyaret Amerikan dış politikası için keskin bir değişimin işareti olarak görülmüş ve 1 Ocak 1979 yılında ABD tarafından ÇHC resmen tanınarak ilişkilere yeni bir boyut kazandırılmıştır. Çin başkanı Deng aynı ayda Amerika'yı ziyaret edip ilişkilerin iyi olduğuna dair görüntü verse de Washington'un "Tayvan ile İlişkiler Kanunu (Taiwanese Relations Act)" anlaşmasını imzalaması sonrası iyiye giden

ilişkiler için iki ülke arasında yeniden çekincelere neden olmuştur (Turan, 2015: 96). ABD her ne kadar ÇHC ile ilişkilerini geliştirme çabasına girse de Tayvan'a olan desteğinden vazgeçmemiştir. Burada iki sebep öne sürülebilir: Bunlardan ilki Çin'in ideolojik olarak hala komünist politikalar takip etmesi ve bu politikaların Amerikan toplumu tarafından kendi demokratik değerlerine zıt olarak görülmesidir. İkinci neden olarak ise ABD'nin dengeleme siyasetinin bir parçası olarak Çin karşısında dengeleyici unsur olarak Tayvan'ı görmesi sayılabilir.

Soğuk savaş sonrasında Sovyetler Birliği dağılmış ve ABD tek süper güç olarak uluslararası arenada yerini almıştır. Soğuk savaşın sona ermesi sonrasında göreve gelen Clinton çok taraflılık, demokrasi savunuculuğu ve insan haklarının ön plana çıkarılmasına dayanan yumuşak güç unsurunu merkeze koyan idealist Amerikan dış politikasını ortaya koymuştur (Çelik, 2019: 39). Çin Halk Cumhuriyeti, Clinton ve George W. Bush dönemlerinin başlarında "stratejik rakip" olarak görülmüş ve bu kabule göre politikalar üretilmek istenmişse de gelişen şartlardan dolayı her iki başkan da Çin ile iş birliklerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Japonya'nın askeri gücünün olmaması ve Çin'in komşularının çok küçük ülkeler olması nedeniyle Asya'da Çin'i dengeleyecek bir güç kalmamıştır. Bu durumda, çıkarlarını korumak isteyen ABD stratejisini bölgenin içinde doğrudan yer almak olarak belirlemiştir (Ross, 2013: 40).

21. yüzyılın hemen başında Amerikan dış politikasının "Çin Tehdit" ine tam anlamıyla yönelmesinin önüne 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan terör saldırıları geçmiştir. Bu dönemde Amerikan yönetimi tarafından, Afganistan ve Irak'a yapılan terörle mücadele operasyonlarının ÇHC tarafından destek görmesi ile ABD-ÇHC ilişkileri durağan bir döneme girmiştir. Bush'un başkanlığının ikinci döneminden itibaren ÇHC'nin hızla büyüyen ekonomisi ve uluslararası sistemde proaktif bir politika izlemesi nedeni ile Amerikan politika yapıcılar tarafından daha temkinli bir şekilde karşılanmıştır (Çiftçi, 2018: 79). Çin'in küresel

çapta meydana gelen ekonomik ve siyasi etkisi ABD tarafından kendi hegemonyası için bir tehdit olarak görülmüştür.

2008 yılında Barack Obama 44. ABD başkanı seçilmiştir (DW, 2008). Bu dönem ile ABD dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Obama döneminde ABD dış politikasında sert gücün yanında yumuşak gücünde kullanılmasını öngören bir politika benimsenmiştir (Ertuğral, 2014: 27). Bu dönemde ABD, bölgede çatışmaya dönüşmeyen bir dengeleme stratejisi gütmüş, Afganistan ve Irak savaşlarının dış politikada etkisi azalırken bunların yerini büyüyen ve gelişmeye devam eden ekonomisi, yükselen askeri ve siyasi gücüyle Çin almıştır. Eski ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 2011 tarihli Foreign Policy’de yayınlanan “America’s Pasific Century” başlıklı makalesinde, Birleşik Devletler’in bundan sonraki ilgisinin Afganistan veya Irak değil, uluslararası politikanın da tercihinine koşut olarak, “Asya” olacağı açıklamasını yapmıştır (Clinton, 2011).

Özetle Amerika Birleşik Devletleri’nde Obama dönemi, ilişkilerin savaşa dönüşmeden dengede tutulmasına odaklanan, sert güç ve yumuşak gücün bir arada kullanıldığı, Nye tarafından “zorlama yöntemini kullanan sert güç ile ikna ve çekimden oluşan yumuşak gücün kombinasyonu” olarak ifade edilen, “akıllı gücün (smart power)” kullanılmasına odaklanılan bir dönem olmuştur (Yatağan, 2018: 74).

3. Donald Trump ve ABD’nin Çin Politikası

20 Ocak 2017 yılında ABD Başkanlık koltuğuna kimsenin beklemediği şekilde Donald Trump’ın oturmasıyla Obama yönetimi tarafından Çin’e yönelik uygulanan iş birliği ve ihtiyatlı katılım politikasından tamamen vazgeçilmiştir (Demir, 2020: 237). Trump göreve gelmesiyle birlikte Çin ile olan ilişkilere önceki dönemlerden daha farklı bir tutumla hareket etmeye başlamıştır. Bu dönemde Trump yönetimindeki ABD, Çin’e karşı göreceli güç hesaplamalarına ve sıfır toplamlı oyun mantığına dayanan “ilkeli” bir realist politikayı uygulamaya karar vermiştir (USDoD, 2018: 1).

Ticaret savaşı başlatmak, Tiktok gibi Çin merkezli teknoloji şirketlerine kısıtlamalar getirmek, Tayvan ile ticaret hacmini artırmak Trump’ın uyguladığı agresif politikalardan bazıları olmuştur (Independent Türkçe, 2020).

Henüz seçim döneminde Başkan Trump Çin’i hedefe koyan açıklamaları ile başkanlığı döneminde ortaya koyacağı yönetimin ipuçlarını zaten vermiştir. Özellikle Çin’in para biriminin değerinin kasıtlı olarak düşük tutması ile ABD’ye karşı ekonomik olarak avantaj elde ettiği iddiasını sıkça dile getirmiştir (Denyer, 2016). Trump, Çin’e karşı Amerikan devletinin ticari çıkarlarını korumak, ABD ekonomisini eski güçlü günlerine döndürmek konusunda halka pek çok vaatlerde bulunmuştur. Çok taraflı serbest ticaretin kurallarına aykırı olarak ABD’yi önceleyen “önce Amerika” ve “Amerika’yı yeniden büyük yapma” (“America first” and to “make America great again”) yönünde bir politika izleyeceğini belirtmiş ve seçimlerden sonra herkesin beklemediği şekilde bu politikadan taviz vermeden politikasını uygulamaya koyulmuştur (Li, 2017: 70).

Trump başkan seçildikten sonra beklemeden yeni anlayışı Amerikan dış politikasına yansıtmaya başlamıştır. Çin ile başlatılan “Ticaret Savaşları’nın ilk adımı olarak Amerikan çelik ve alüminyum endüstrisinin desteklenmesi, istihdam sağlanması ve ABD ekonomisinin güçlendirilmesi gibi hedefleri için Çin’e karşı Mart 2018’de ithal alüminyum için %10, ithal çelik için %25 oranlarında tarife uygulamaya karar vermiş ve bu kararlarını uygulamaya koymuştur (Kaya, 2019: 19). Çin’de aynı şekilde bazı Amerikan ürünlerine gümrük tarifeleri uygulayarak cevap vermiştir. ABD’nin uyguladığı vergilerin muhatabı olan ürünler daha çok uçak parçaları, televizyonlar, nükleer reaktör parçaları ve tıbbi cihazlar gibi teknik malzemeler olmuştur. Bunun sebebi Çin’in ucuz işgücünü kullanarak bu ürünleri maliyet avantajı ile ucuza üretmesi ve böylece bir üretim üssü haline gelme çabasının ABD tarafından rahatsızlıkla karşılanması görülmüştür (Kaya, 2019: 22). Son olarak Trump’ın Çin’e karşı başlattığı “Ticaret

Savaşı”-nın nedenlerinden biri ABD’nin Çin karşısındaki dış ticaret açığı gösterilebilir. Çin ABD’ye daha fazla ürün satmakta ve ABD’den daha az ürün satın almaktadır. Bu durumdan rahatsız olan ve bu açığı kapatarak cari fazla vermek isteyen Trump yönetimi ticari kısıtlamalar ile bu hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştır.

Çin ile olan mücadelesinin ikinci ayağında D. Trump, Çin merkezli teknoloji şirketlerini hedef almıştır. 6 Ağustos 2020 yılında Başkan Trump, ÇHC’deki şirketler tarafından geliştirilen ve sahip olunan mobil uygulamaların Amerika Birleşik Devletleri’nde yayılmasıyla ilgili bir acil durum olduğunu belirten bir başkanlık emri yayınlamış ve bu uygulamaların Birleşik devletlerde kullanılmasını yasaklamıştır (Federal Register, 2020). Ayrıca Müttefik ülkelere de Çin teknolojisini kullanmamaları konusunda baskı uygulamış, özellikle Huawei’nin Almanya’nın beşinci nesil kablosuz ağ sisteminin sağlayıcıları arasından çıkarılması için Angela Merkel, Trump ve ekibinin yoğun baskısı altında kalmış liderlerden olmuştur. (Bloomberght, 2020). Trump bu politikalar yoluyla Çin devleti ile bağlantılı olduğunu iddia ettiği ve ulusal güvenlik açısından tehdit oluşturduğunu söylediği Çin merkezli teknoloji şirketlerinin uygulamalarını hem kendi ülkesinde hem de müttefik ülkelerde kullanılmasını engellemeyi amaçlamıştır. Böylelikle Trump, hem Amerikan teknoloji şirketlerini korumuş olacak hem de iddia ettiği gibi Amerikan vatandaşlarının bilgilerinin Çin Komünist Partisi’nin eline geçmesine mâni olacaktır.

Trump döneminde Çin’e karşı ABD’nin belki de en önemli politikalarından başlıcası; eski başkanı Barack Obama’nın, dünyanın yeni ekonomik ve siyasi güç merkezi olan Asya ve Çin’in yükselişi karşısında, liderlik ve güç değişimi sebebiyle geliştirdiği Asya-Pasifik politikasını, “Özgür ve Açık Hint-Pasifik Politikası (Free and Open Indo-Pacific-FOIP)” olarak biçimlendirerek yeniden ortaya koyması olmuştur (Sökmen Alaca, 2020).

“ABD’nin bu stratejisi altı temel esastan oluşmuştur;

- Uluslararası suların ve uluslararası hava sahasının engellenmeden herkese açık olması,
- Uluslararası ticaret ve yatırımlara yönelik engellerin ortadan kalkması,
- Siyasal liberalleşmenin bölgede sağlanması,
- Bölgede saldırgan davranışların engellenmesi,
- Dost hükümetlerle iş birliği sağlanması,
- II. Dünya Savaşı sonrası ABD’nin kurduğu liberal düzenin devamlılığının sağlanması.”

Bu belgede açıklandığı üzere Trump yönetimi müttefikleri ve dostları ile Hint-Pasifik bölgesini Çin’in tehditlerinden uzak tutmayı amaçlamıştır. Ayrıca daha önce ABD’nin bölgesel ittifakları destekleme stratejisinin bir parçası olarak 2007’de ABD, Avustralya, Hindistan ve Japonya’nın katılımıyla kurulan Dörtlü Güvenlik Diyalogu (QSD), 2017 yılında üye ülkelerin bir araya gelmesi ile yeniden etkinleşmiş ve Çin’in bölgedeki artan etkinliğine karşı güvenlik alanında iş birliği ve dayanışma kararı almışlardır (Euronews, 2020).

Trump yönetimi esnasında ABD-ÇHC hattında son gerginlik Covid-19 salgını esnasında ortaya çıkmıştır. 2019 yılında ilk olarak Çin’de kayıt altına alınan salgın daha sonra küresel bir hal almıştır. ABD’de ilk vakalar 2020 yılında görülmüştür. Bu tarihlerde Başkan Trump durumun ciddi olmadığını ve salgının kontrol altında olduğunu iddia etmiştir. 29 Şubat tarihinde ABD’de ilk Covid ölümünün yaşanması ile durum daha ciddi bir hal almıştır. Trump ölümlerin artmasından sonra virüsü Çin ile ilişkilendirmeye başlamıştır. Trump’ın, virüsü Çin virüsü olarak nitelendirerek attığı tweetler yüzünden Pekin ve Washington arasında gerginlikler yaşanmıştır (Euronews, 2020). Tek taraflı ve “Önce Amerika” çizgisindeki dış politika anlayışını bu konuya da yansıtan Trump yönetimi, salgını Çin’e karşı siyasi bir baskı aracı olarak görmüştür. Virüsün Çin tarafından kasıtlı şekilde yayılmış olabileceğini iddia eden Trump, Çin’in dünya ekonomilerini zarara uğrattığını ve öncelikle ABD olmak üzere tüm devletlere tazminat ödemesi

gerektiğini belirten açıklamalar yapmıştır. Trump'ın bu yöndeki açıklamaları Çin ile başlattığı ticaret savaşlarının devamı niteliğinde ve bu siyasetle uyumlu görülmektedir (Önder, 2022: 66).

Sonuç

Soğuk savaşın sona ermesi sonrası tek kutuplu dünyada süper güç olarak ABD tek başına kalmıştır. Sovyetlerin çöküşü ve dünyadaki liberalleşme akımı ile ABD uluslararası kamuoyunda rekabetten uzak daha rahat politikalar izleme imkânı bulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda özellikle "Çin'in yükselişi" ile dünya yeniden çok kutuplu bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Ekonomik ve nüfus gücü ile Çin'in dünya siyasetinde de yer almaya başlaması ABD'nin küresel hakimiyetinin tehdit edildiğini düşünmesine sebep olmuş ve ABD, bu doğrultuda politikalar geliştirmeye yönelmiştir.

Bill Clinton döneminde "stratejik ortak" olarak tanımlanan Çin, bir tehditten daha çok küresel sisteme dahil edilmeye çalışılan bir oyuncu olarak görülmüştür. Bu algı W. Bush yönetimi ile birlikte değişerek Çin artık küresel çapta ABD için stratejik bir rakip olarak tanımlanmaya başlamış, ancak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin küresel terörle mücadele vizyonu ile hareket etmeye başlaması nedeniyle Çin meselesi daha ileri tarihe ötelenmek zorunda kalmıştır. Terörle mücadele konusunda ABD'nin yanında yer aldığı belirten Çin ile ABD ilişkileri bu dönemde yatay bir seyir izlemiştir. Tayvan, Kuzey Kore kronikleşmiş sorunlar iki ülke arasında devam ederken, bazı alanlarda iş birliği yapılmaya gayret edilmiştir. Obama iktidarı ise Irak ve Afganistan'dan çekilmeye karar veren ABD'nin hedefine Asya'yı koyduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde Çin'in gücünü daha da artırması ABD'yi hegemonyasını koruyucu politikalara yönlendirmiştir. Amerikan yönetimi bu dönemde Asya'da müttefikleri ile birlikte Çin'i çatışma içerisine girmeden "dengeleme" stratejisi gütmüştür. Bu anlamda sert güçle birlikte yumuşak gücünde kullanıldığı "akıllı güç" kavramı bu dönemde hayat bulmuştur.

2016 yılında Amerikan seçimlerinin Cumhuriyetçilerin adayı olan Donald Trump tarafından kazanılması Amerikan kamuoyunda ve uluslararası toplumda bir öngörülemezliğe neden olmuştur. Kendine has siyaset etme biçimi ve beklenmeyen çıkışları ile Donald Trump Amerikan dış politikası için geçmiş dönemlerde yıllarca uygulanmış liberal politikaların terkinini, Amerika'yı her anlamda ön planda tutan bir anlayışı vaat ediyordu.

Daha göreve geldiği ilk günden itibaren Trump kendinden önceki başkanlarından farklı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Çin'i stratejik bir rakip olarak görmekten daha çok bir "düşman" yaklaşımıyla Çin ile ticaret savaşları başlatmıştır. Trump'a göre Çin ABD ekonomisi için bir tehdit oluşturur hale gelmiştir. Çin'in ucuz üretimi ve ABD'nin ucuz Çin mallarına bağıllığı Amerikan üreticisini zor durumda bırakmış ve ABD'nin küresel ekonomik liderliğini tehdit etmiştir. Ayrıca Trump Çin merkezli Tiktok, Tencent Game gibi küresel alanda büyük kullanıcısı olan Çin merkezli uygulamaları ABD' de ulusal bir tehdit ilan edip yasaklayarak hem Amerikan teknoloji şirketlerini korumacı bir politika izlemiş hem de Çin teknolojisini kullanımının yaygınlaşmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Tüm bu hamleler ile Çin'i köşeye sıkıştırmayı hedefleyen Trump'ın bu politikaları sadece Çin'e değil, aynı zamanda küresel ekonomi zarar vermiştir. Müttefik devletler de bu zarardan nasibini almıştır. Obama'nın aksine Trump yönetimi Çin politikasını belirleme de müttefik ve dost ülkelerin çıkar ve görüşlerinden bağımsız hareket tarzı benimsemiştir. Trump'ın "önce Amerika" doğrultusunda izlediği salt Amerikan çıkarlarını savunan dış politikası dost ve müttefik ülkeler ile de ABD ilişkileri de zedelemiştir. Çin ile mücadelesinde kadim müttefiklerinden ziyade Hindistan gibi Çin ile bölgesel sorunları olan devletler ile iş birliği yapması da Trump yönetimini öncüllerinden ayıran yönlerden birisi olmuştur.

Sonuç olarak Trump başkanlığında küresel liderliğini sürdürmek isteyen ABD, Çin ile ilişkilerini rekabetten daha çok düşmanca

tutum içeren bir seviyeye taşımıştır. Yine bu dönemde daha önceki yönetimlerin iş birliği ve uzlaşma temelli yaklaştığı pek çok konuda daha keskin kararlar alan Trump yönetimi, çıkarları doğrultusunda Çin ile doğrudan mücadeleden çekinmemiştir. “Yeniden Büyük Amerika” politikası doğrultusunda küresel dengelerin önemsenmediği bir dış politika anlayışı bu dönemde ABD yönetiminde etkin olmuştur. Görevi bırakırken Trump yönetiminin Çin ile ilişkileri minimum düzeyde ve anlaşma alanları da giderek azalmış bir haldeydi. Bundan sonraki Amerikan-Çin ilişkilerinin “karşılıklı güvensizlik” ve ihtiyatlı dış politik yaklaşımlar üzerine temelleneceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Anadolu Ajansı (2018). Körfez Savaşı'nın 27. yılında Irak istikrarı yakalamış değil. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfez-savasinin-27-yilinda-irak-istikrari-yakalamis-degil/1032132/>. (e.t. 25.04.2022).

Bloomberght (2020). Trump Huawei yasağı için Merkel'e baskı yapmaya devam ediyor. <https://www.bloomberght.com/trump-huawei-yasagi-icin-merkel-e-baski-yapmaya-devam-ediyor-2265337/>. (e.t. 26.04.2022).

Boyle, P. (1972). The Roots of Isolationism: A case study. *Journal of American Studies*, 6(1), 41-50.

Clinton, H. (2011). America's Pasific Century. <https://foreignpolicy.com/2011/10/11/americas-pacific-century/>. (e.t. 26.04.2022).

Çelik, M. (2019). *Soğuk Savaş sonrası Asya Pasifik bölgesinde Abd- Çin mücadelesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çiftçi, O. (2018). *Tehdit ve dış politika: Obama dönemi ABD'nin Çin politikası (2009-2016)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Tobb Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demir, E. (2020). ABD'nin Biden dönemi Çin politikası: Asya'ya dönüş 2.0?. *Cappadocia Journal of Area Studies*, 2(2), 232-248. <https://doi.org/10.38154/cjas.49>.

Denyer, S. (2016). Trump says China is 'the best ever' at devaluing its currency. That's no longer true. <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/09/27/trump-says-china-is-the-best-ever-at-devaluing-its-currency-thats-no-longer-true/>. (e.t. 25.04.2022).

DW Türkiye (2008). Obama'nın zaferi. <https://www.dw.com/tr/obaman%C4%B1n-zaferi/a-3765732>. (e.t. 25.04.2022).

Ertuğral, Y. (2014). *Amerika'nın yeni ihtiyatlı dış politikası*. İstanbul: Cinius Yayınevi.

Federal Register (2020). Addressing the threat posed by TikTok, and taking additional steps to address the national emergency with respect to the information and communications technology and services supply chain. <https://www.federalregister.gov/documents/2020/08/11/2020-17699/addressing-the-threat-posed-by-tiktok-and-taking-additional-steps-to-address-the-national-emergency>. (e.t. 25.04.2022).

Habertürk (2016). ABD başkanlık seçim sonuçları. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/1321378-abd-baskanlik-secim-sonuclari/>. (e.t. 04.04.2022).

Independent Türkçe. (2020). Trump'ın başkanlığı döneminde ABD ve Çin arasındaki ana çatışma alanları. <https://www.indyturk.com/node/264216/dunya/trump-pın-başkanlığı-döneminde-abd-ve-çin-arasındaki-ana-çatışma-alanları/>. (e.t. 26.04.2022).

Kaya, M. (2019). ABD - Çin ticaret savaşları ve Türkiye. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 18-30.

Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Köksoy, F. (2016). George W. Bush döneminde ABD ve ÇHC arasındaki siyasi ilişkilerin analizi. Ö. O. Fettahloğlu, C. Bırın (Ed.), *3rd International Congress On Social Sciences, China To Adriatic*. (562-573. ss). Adıyaman: Iksad Publications.

Li, A. H. (2017). China facing the Trump presidency. Opportunities for global power projection?. *China Perspectives*, (2017/2), 69-73. <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.7357>.

Özden, H. (2016). Amerikan Dış Politika Öncelikleri Ve Eyleme Zorlayan Koşullar. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 219-224.

Press, D. (2005). The credibility of power: assessing threats during the "appeasement" crises of the 1930s, *International Security*, 29(3), 136-169. <https://www.jstor.org/stable/4137558>.

Ross, R. S. (2013). US grand strategy, the rise of China, and US national security strategy for East Asia. *Strategic Studies Quarterly*, 7(2), 20-40.

Sander O. (2010). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Sökmen Alaca A.İ. (2020). ABD'nin Hint Pasifik politikası. <https://www.globalsavunma.com.tr/abd-nin-hint-pasifik-politikasi.html>. (e.t. 25.04.2022).

Spanier J. ve Hook W. (2014). *Amerikan dış politikası*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Turan, İ. (2015). *Soğuk Savaş dönemi sonrası ABD'nin Asya-Pasifik politikası bağlamında ABD-Çin ilişkileri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

United States Department of Defense (USDoD) (2018). *Summary of the 2018 National Defense Strategy the United States of America*.

Ülker, E. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş yıllarında Amerikan dış politikası. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 183-194.

Yatağanı, A. (2018). Sert güç unsurlarının yumuşak güç aracı olarak etkileri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 2(28). 69-94.

YAZIM KILAVUZU

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, Kış ve Yaz dönemi olmak üzere yılda iki kez basılı ve elektronik yayınlanan hakemli ulusal dergidir. Dergide uluslararası ilişkiler başta olmak üzere eğitim, ekoloji, ekonomi, enerji, insan hakları, siyaset bilimi, sosyal politika, sosyoloji, toplumsal cinsiyet eşitliği ve uluslararası hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarını disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmektedir.

Dergiye gönderilen akademik çalışmalar, daha önce yayınlanmamış veya herhangi bir yayın sürecine girmemiş özgün çalışmalar olmalıdır. Dergiye gönderilen bilimsel çalışmalar, Hakem Kurulu'nun değerlendirmesinden sonra yayınlanır. Yayınlanan akademik çalışmaların bütün yayın hakları dergiye aittir. Yayınlanan yazıların içerik sorumluluğu yazara aittir.

Dergiye gönderilen makaleler, dipnot ve kaynakça dahil en fazla 10000 kelime olmalıdır. Türkçe özet çalışmanın amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Özet en az 100, en fazla 400 kelime uzunlukta olmalı, özeti bir satır altına en az üç, en fazla altı kelimedenden oluşan Türkçe anahtar kelimeler yazılmalıdır. Ayrıca özeti, başlığın ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de bulunmalıdır. Yabancı dilde yazılan makalelerde de Türkçe, İngilizce ve yazılan dilde başlık, özet ve anahtar kelimeler yer almalıdır. Yabancı dildeki özetlerde dil yanlışları olmamasına özen gösterilmelidir.

Makalenin üst başlığı büyük harf ve koyu; alt başlıkların ise ilk harfleri büyük harfle yazılmalıdır. Makale içinde en fazla ikili alt başlık sistemi kullanılmalıdır. Alt başlıklar koyu ve kelimelerin ilk harfleri büyük harfle, alt başlığa bağlı ara başlıklar ise sadece ilk kelimenin ilk harfi büyük harfle diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Yazar veya yazarların isimleri, üst başlığın altında sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar veya yazarların unvan, kurum ve iletişim bilgileri ilk sayfada belirtilmelidir.

Akademik çalışmalar, Microsoft Office Word programında, A4 kağıt boyutunda, "Cambria" karakterinde, 11 punto yazı tipi boyutun ve 1 satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Dipnot ve kaynakça ise 9 punto yazı tipi boyutu ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Hem dipnot içinde hem de kaynakçada ULUSAM tarafından yayınlanan "**ULUSAM Yazım Kılavuzu**" adlı kitapçıkta belirtilen yazım kuralları uygulanmaktadır. (*Örnekler için <https://www.ulusam.com/yazim-kilavuzu/> web adresine başvurulabilir.*) Bu kurallara uygun olmayan makaleler yazarlarına düzeltme için geri gönderilir.

Dergide yayınlanan eserin yazarına iki adet ücretsiz dergi verilir. Yazarlara, telif ücreti ödenmemektedir.

ULUSAM ve Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi hakkında bilgi almak isteyenler www.ulusam.org.tr veya www.ulusam.com adresini ziyaret edebilir.

Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi (ULUSAM) Bursa merkezli bağımsız bir düşünce kuruluşudur. ULUSAM, araştırma çalışmalarını, Türkiye'nin ulusal stratejisine ilişkin konuları içeren farklı alanlarda araştırmaları yürütmektedir. Temel araştırma alanı güncel sorunların analizi olmasının yanı sıra bu alandaki pratik çalışmalar; hükümet, ordu, düşünce kuruluşları ve özel sektördeki karar vericiler için "kullanıma hazır" stratejileri içermektedir.

Türkiye Politik Çalışmalar Dergisi, uluslararası ilişkiler başta olmak üzere eğitim, ekoloji, ekonomi, enerji, göç, insan hakları, siyaset bilimi, sosyal politika, toplumsal cinsiyet eşitliği ve uluslararası hukuk gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarına yer veren basılı ve online olarak yayımlanan akademik yayındır. Dergide makale çalışmaların yanı sıra, kitap incelemeleri de yayımlanmaktadır.



ULUSAL STRATEJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

www.ulusam.org.tr     [ulusamorgtr](https://www.youtube.com/ulusamorgtr)